

memo

časopis pro orální historii / oral history journal

2018/2

ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI

středisko orální historie
katedra historie FPE ZČU

MEMO 2018/2

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Vedoucí redaktorka / Senior Editor: Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Výkonná redaktorka / Executive Editor: Marie Fritzová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční rada / Editorial Board: Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Michal Louč, (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Radikobo Ntsimane (University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa), Albert van Jaarsveld (University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), David King Dunaway (Department of English Language and Literature of New Mexico, Albuquerque, USA), Taťána Součková (Katedra etnologie a mimoeurópských štúdií FF UCM v Trnave, SR), Kathryn Nasstrom (University of San Francisco, USA)

Redakční okruh / Editorial Advisory Board: Zdeněk Beneš (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague), Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Doug Boyd (University of Kentucky Libraries, Lexington, U.S.A.), Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Mónica Patricia Cadenas Erazo (Lima, Peru), Ismail Demircioglu (Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey), Panos Dimisianos (Corfu, Greece), Karel Foud (Národní památkový ústav Plzeň / State Conservation Pilsen), Blažena Gracová (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Bohumil Jiroušek (Jihočeská univerzita České Budějovice / University of South Bohemia, České Budějovice), Jan Kumpere (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Dana Musilová (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové), Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Jiří Petráš (Jihočeské muzeum České Budějovice / Museum of South Bohemia, České Budějovice), Valeria Rotershteyn (Moscow Economic School, Moscow, Russia), Karel Řeháček (Státní oblastní archiv Plzeň / State Regional Archives Pilsen), Michael Sesling (Audio Transcription Center, Boston, U.S.A.), Petra Schindler (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Ibrahim Thioub (Cheikh Anta Diop University, Dakar), Marta Ulrychová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Urbášek (Univerzita Palackého Olomouc / University of Palacky, Olomouc), Lukáš Valeš (Newton College, Brno), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Bohdan Zilynskyj (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague)

Grafická úprava / Graphic design: Petr Lobaz, Petr Kuranda

Vydavatel / Publisher: Pro SOHI Plzeň vydává viaCentrum s.r.o., Ztracená 34, Olomouc, 772 00

Adresa redakce / Address of Editors: Středisko orální historie SOHI při Katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, Veleslavinova 42, Plzeň, 306 19, Česká republika
Telefon: +420 377 636 603

E-mail: moravkov@khi.zcu.cz, fritzovamarie@gmail.com

Online verze dostupná z URL / Internet Access: www.oralhistory.cz a www.sohi.maweb.eu

© Naděžda Morávková

©SOHI, Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni

©viaCentrum s.r.o.

Evidence MK ČR pod číslem E 19999

ISSN 1804-753X (Print)

ISSN 1804-7548 (Online)

Vychází dvakrát ročně

Časopis objednávejte na adrese redakce / Order at journal editors

Ročník 8, číslo 2, 2018

memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Plzeň 2018/2

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

MEMO mezi vzpomínkovým osmičkovým rokem a výhledem do budoucna / MEMO between the commemorative year of eights and a look into the future

Tatána Součková

Rok 2018, který byl z pohledu české a česko-slovenské vědecké historické obce naplněn připomínkami „osmičkových let“ doslova až po okraj, vstupuje do své poslední fáze. Podobně také náš časopis pro letošek uzavírá, shodou náhod, osmý rok své existence.

Navzdory tomu, že posláním historiků je rekonstruování a analyzování dějů minulých, patří k profesi historika také výhled do budoucna a vytyčování nových badatelských cílů, aktivit a setkávání v rámci (nejen) orálně-historické komunity. Hned v úvodu roku 2019 se proto na půdě Univerzity Palackého v Olomouci uskuteční již VI. Mezinárodní konference České asociace orální historie s názvem „Od demokratizace k demokracii: Orální historie ve výzkumu soudobých dějin“. Toto odborné setkání orálních historiků i jejich kolegů z dalších příbuzných vědních oborů by si 6. – 7. února neměli nechat ujít také adeпти historické vědy z řad studentů, kteří zde mohou prezentovat své výstupy z probíhajících či ukončených výzkumů a projektů.

A jak se časopis MEMO rozloučí s osmičkovým rokem? Jeho druhé číslo letošního čísla, které právě držíte v ruce, nebo čtete prostřednictvím obrazovky počítače, je svou obsahovou náplní pestré a různorodé.

Studie Ludka Jirky je věnována zajímavému tématu vzpomínek na činnost Ukrajinské povstalecké armády, které je však nahlíženo prizmatem ukrajinských povstalců a obyvatel Rivnenské oblasti. Autor strávil výzkumem v terénu mnoho času, naučil se ukrajinský jazyk, poznal detailně osudy narátorů a nasál atmosféru míst, kde se odehrávaly dramatické události spojené s činností UPA.

Studie představuje sondu do citlivé problematiky a pokouší se nabídnout úhel pohledu, který je tradičně spíše marginalizován či bagatelizován, a sice hledisko „sympatizantů“ UPA.

Období druhé světové války analyzuje také Jitka Rašková, která svůj příspěvek zaměřila na reflexi nacistické propagandy na stránkách vybraných ženských časopisů. Konkrétně jde o periodika List paní a dívek, Hvězda českých paní a dívek a Eva. Autorka sleduje proměny ve stylu koncepce časopisových článků od prvotních „obránných“ tendencí a prosazování české myšlenky až k postupným projevům silícího tlaku nacistické propagandy, kdy se vzorem stává žena-matka plně podporující Německo a jeho politické zřízení.

Třetí studie je přece jen „osmičková“. Marie Fritzová v ní prezentuje závěry orálně-historického výzkumu mezi tzv. „obyčejnými lidmi“, kteří popsali své vzpomínky na srpnové události roku 1968 a následné období normalizace. Studie přináší mnoho podnětných momentů a poznatků, jejichž význam nemůže být snad nikdy dostatečně zdůrazněn. Marie Fritzová dává prostor hlasu „obyčejné většiny“, která dotváří a doplňuje obraz dějin vyprávěných prostřednictvím známých osobností politického i kulturního života.

Závěrečná studie je velice zdařilým teoretickým počinem Václava Sixty, doktoranda z Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Studie se věnuje metodologickému problému tvorby biografii významných osobností na příkladu analýzy edice Odkazy pokrokových osobností naší minulosti. Jedná se o zajímavý metodologický náhled do uvedené problematiky, který poslouží nejen historiografii, ale rovněž ostatním vědním disciplínám, které biografickou metodu využívají.

Vážení čtenáři, jménem celého redakčního týmu časopisu MEMO doufám, že nad jeho stránkami strávíte chvíle, které Vám budou inspirací, přínosem a snad také podnětem k zamyšlení nad soudobými dějinami a jejich výzkumem, který již vyhlíží nové perspektivy nadcházejícího roku 2019.

STUDIE / STUDIES

Slava Ukrajini, herojam slava! Ukrajinská povstalecká armáda z pohledu ukrajinských povstalců a obyvatel Rivnenské oblasti¹/ Slava Ukrayini, heroyam slava! Ukrainian Insurgent Army from View of Ukrainian Insurgents and Inhabitants of Rivne Area

Luděk Jirka

Abstrakt

Ukrajinská povstalecká armáda je tradičně dehonestována za podporu nacistického režimu. Častým úskalím tohoto přístupu však zůstává, že se nedostává pozornosti ukrajinské perspektivě, tedy přímým narátorům (veteránům a spolupracovníkům Ukrajinské povstalecké armády), ale obecně i perspektivě ukrajinské společnosti. Pro ukrajinský diskurz je důležitým referenčním bodem sovětský režim na západní Ukrajině v letech 1939-1941, který je velice negativně vnímán a od toho se odvíjí hodnocení nacistického režimu. Právě tento pohled, který vyplývá z autochtonního uvažování, by při analýze ukrajinského nacionalismu neměl být marginalizován.

Abstract

The Ukrainian insurgent army is traditionally seen as supportive of the Nazi regime. This approach is, however, problematic because attention is not paid to Ukrainian perspective. Perspectives of Ukrainian narrators (former soldiers and collaborators of the Ukrainian insurgent army) or even perspectives of other Ukrainians are marginalized. An important reference for their discourse is the Soviet regime in Western Ukraine. Its policy during the years 1939-1941 is negatively interpreted and this is a crucial factor for interpretation of the following

¹ Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Bohdanu Zilynskému, Ph.D. za jeho odborné rady při přípravě článku.

Nazi regime. This autochthonous view should not be marginalized while evaluating Ukrainian nationalism.

Keywords: Ukrainian Insurgent Army; survivors; Ukrainian perspective; integral nationalism; narratives.

Klíčová slova: Ukrajinská povstalecká armáda; pamětníci; ukrajinská perspektiva; integrální nacionalismus; narace.

Úvodem

„Víte, já říkám takhle: Když Čech má rád svou vlast, je kdo? Vlastenec. Když Ukrajinec má svou vlast rád, je kdo? Banderovec. A to znamená bandita.“²

Vzpomínám si na pietní akt při příležitosti vypálení Českého a Ukrajinského Malína (13. července 1943) dne 7. července 2013. Při poslechu české hymny jsem ze strany ukrajinských účastníků nezaznamenal žádnou formu nesouhlasu, ale při zaznění ukrajinské hymny se ke mně jeden z českých návštěvníků otočil a zcela nevhodně poznamenal, že Ukrajinci jsou a vždycky budou „banderovci.“ Tento termín má v českém diskurzu značně negativní význam a označují se jím osoby snažící se v průběhu let 1943-1956 o vytvoření etnický čistě západní Ukrajiny. Správné označení je Ukrajinská povstalecká armáda (UPA), ale pojmenování banderovci³ je v souvislosti s UPA používán častěji.

² Rozhovor Lud'ka Jirky (Univerzita Hradec Králové) s M.S. dne 6. 4. 2012 v Dubně na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autora.

³ Ohledně OUN (Organizace ukrajinských nacionalistů) a UPA viz MAGOCSI, Pavel Robert – RYCHLÍK, Jan – ZYLINSKI, Bohdan. *Dějiny Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015; MLYNÁRIK, Ján. *Osud banderovců a tragédie řecko-katolické církve*. Praha: Nakladatelství Libri, 2005; PANCÍŘ, Jiří. *Osudy českého vystěhovalce*. Vlastní sazba, 2013; ŠACH, Jan. *Vpád Banderovců na území Československa v letech 1945-1947*. Dostupné z URL: <<http://www.vhu.cz/vpad-banderovcu-na-uzemi-ceskoslovenska-v-letech-1945-1947>> [Cit. 2017-09-12]; ukrajinské zdroje: ILJUŠYN Ihor. *Ukrajins'ka povstans'ka armija i Armija Krajova. Protystojannja v Zachidnij Ukraini (1939-1945 pp.)*. Kyjev: Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, 2009; ISAJEVYČ Jaroslav a kol. *Ukrajins'ka Povstans'ka Armija u borot'bi proty totalitarnych režymiv*. L'viv: Nacional'na akademia nauk Ukrainy, 2004; KENTIJ Anatolij. *Ukrajins'ka Povstans'ka Armija v 1942-1943 pp.* Kyjev: Instytut istoriji Ukrainy, 1999; KOSIK, Volodymyr. *Ukrajins'ka Povstans'ka Armija: Korotkyj istoryčnyj ohljad*. Stryj: vlastní náklad, 1992; KULČYC'KIJ, Serhij. *Orhanizacija ukrajins'kych nacionalistiv i Ukrajins'ka povstans'ka armija*. Kyjev: Naukova dumka, 2008; LEBED', Mykola. *Ukrajins'ka Povstanc'ka Armija. Jij heneza, rist i diji u vyzvol'nij borot'bi ukrajins'koho narodu za Ukrajins'ku Samostijnju Sobornu Deržavu*. Kyjev: Sučasnist', 1987; MIRČUK, Petro. *Ukrajins'ka Povstans'ka Armija. 1942-1952*. Mnichov: Cicero, 1953; V'JATROVYČ, Volodymyr – HRYC'KIV, Roman – DEREV'JANYJ, Ihor. *Ukrajins'ka Povstans'ka Armija. Istorija neskorených – Centr doslidžen' vyzvol'noho ruchu*. L'viv: Centr doslidžen' vizvol'noho

Toto pojmenování vzniká už v období po druhé světové válce (např. i písmeno B v názvu Akce B⁴ referuje k banderovcům) a je ukotveno i v současné odborné literatuře.⁵

Texty českých autorů se často věnují spojení ukrajinských nacionalistů s nacistickým režimem na Ukrajině (v letech 1941-1944) a to v souvislosti se třemi historickými událostmi:⁶ a) ve snaze ukrajinských nacionalistů o realizaci svých politických cílů,⁷ b) v rámci tzv. volyňského masakru v roce 1943⁸ a c) při formování a působení divize SS Halyčyna.⁹ Signifikantní však je, že čeští autoři přebírají informace z archivních materiálů, ale téměř nikdy nevyslyší přímé účastníky. Světlou výjimkou v tomto ohledu zůstává Milan Syruček.¹⁰ Je tak nanejvýše problematické, že čeští autoři píší o UPA, ale použité zdroje se zužují pouze na dokumenty písemné povahy, kvůli čemuž jsou zanedbávány narace „řadových“ vojáků UPA i jejich spolupracovníků (zv‘jazkovyj).¹¹ Odborné práce jsou tak psány z „nenarativního pohledu.“

Pro spoustu Ukrajinců má UPA odlišný význam. Na západní Ukrajině lze vyzorovat četné odkazy na Stepana Banderu na veřejných prostranstvích. Na příklad ve městě Rivne je podle Stepana Bandery pojmenována ulice, ve Lvově má postavenou sochu v nadživotní velikosti a na mnoha místech západní Ukrajiny se objevují červeno-černé vlajky (červená – krev, černá – půda) coby symbol UPA. Existují i další odkazy na Ukrajinskou povstaleckou armádu, např. na veřejnosti se objevuje poměrně rozšířený pozdrav „Slava Ukrajinu, herojam slava“ (Sláva Ukrajině, sláva hrdinům) a veteráni UPA jsou glorifikováni v ukrajinských novinách.

ruchu, služba bezpečy Ukrajiny, Ukrajins'kyj instytut nacional'noj pam'jati, 2008. Vedle Ukrajinské povstalecké armády působila i další nacionalistická hnutí na území dnešní západní Ukrajiny, zejména umírněnější Organizace ukrajinských nacionalistů Andreje Melnyka (OUN – M; tzv. melnykovci) a organizace Tarase Borovce (Poleská Sič, tzv. bulbovci).

⁴ Operace československé armády vedená v roce 1947 na východním Slovensku proti Ukrajinské povstalecké armádě. Ukrajínští povstalci hodlali po druhé světové válce přejít přes Československo na západ.

⁵ MLYNÁRIK, Ján. *Osud banderovců a tragédie řecko-katolické církve*.

⁶ SVOBODA, David. Rok ohně. Vznik Ukrajinské povstalecké armády a pozadí volyňských masakrů v roce 1943, *Securitas imperii*, vol. 27, no. 2, 2015, s. 12-42.

⁷ Např. PANCÍŘ, Jiří. *Osudy českého vystěhovalce*.

⁸ Např. ŠACH, Jan. *Vpád Banderovců na území Československa v letech 1945-1947*.

⁹ Formování a působení SS Halyčyna je často uváděno i tzv. dezinformačními zdroji za účelem dehonestace současné Ukrajiny.

¹⁰ SYRUČEK, Milan. *Banderovci – Hrdinové nebo bandité?* Praha: Nakladatelství Epocha, 2008.

¹¹ Jako spolupracovníky UPA uvádím osoby, které vědomě pomáhaly povstalcům např. dodáváním potravin nebo příslušných informací (ukrajinsky zv‘jazkovyj, českým ekvivalentem by bylo slovo „spojka“, které se používá v souvislosti s československým domácím protinacistickým odbojem).

Tento článek se bude věnovat „pohledu“ veteránů UPA a pamětníků z Rivnenské oblasti na období druhé světové války,¹² ale také současnému odkazu UPA na západní Ukrajině. Pomocí rozhovorů a zúčastněného pozorování, tedy antropologických metod zkoumání, bude předloženo nativní hodnocení sovětského (1939-1941) a nacistického režimu (1941-1944) na západní Ukrajině. Jedním ze základních bodů antropologie je kulturní relativismus, který staví na snaze porozumět kultuře z její vlastní perspektivy a tento článek se tak bude snažit postihnout druhoválečné období z *ukrajinského* pohledu.

Je nutné rozlišit termín patriotismus a nacionalismus, protože nacionalismus se sice v naracích objevuje velice často, ale někdy je uváděn i termín patriotismus. Ten je obecně chápán jako emotivní spojení se zemí a jeho českým ekvivalentem je termín vlastenectví. Pojem nacionalismus se chápe jako příslušnost k určité skupině sdílející společný původ, historii, území, jazyk a tradice.¹³ Obecně je však snaha UPA označována jako integrální nacionalismus,¹⁴ který měl být završen monolitickým spojením národa a území.¹⁵ Je pak samozřejmě relevantní otázkou, nakolik by narátoři s těmito definicemi souhlasili a nakolik by je vnímali jako pouhé vnější kategorie. Je tak nutné uvést, že tyto definice mohou sloužit pouze jako vodítko pro chápání nacionalismu, patriotismu a integrálního nacionalismu.

Nejprve bude popsána metodologie výzkumu a dále bude uvedeno hodnocení druhoválečných režimů na západní Ukrajině z pohledu veteránů UPA a jejich spolupracovníků. Dále bude analyzováno hodnocení UPA ze strany pamětníků druhé světové války z Rivnenské oblasti a budou interpretovány výsledky zúčastněného pozorování. V závěru bude shrnuta perspektiva narátorů, která bude porovnána s českým pohledem na UPA.

¹² Zatímco v českém prostředí je za začátek druhé světové války považováno datum 1. září 1939, v Sovětském svazu se považoval (a v Rusku dosud považuje) za začátek války den napadení Sovětského nacistickým Německem, tedy 22. června 1941.

¹³ K problematice nacionalismu viz HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

¹⁴ K problematice integrálního nacionalismu viz SCHULZE, Hagen. *Stát a národ v evropských dějinách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.

¹⁵ KULČYČ'KIJ, Serhij. *Orhanizacija ukrajinskych nacionalistiv i Ukrajins'ka povstans'ka armija*; LEBED', Mykola. *Ukrajins'ka Povstanc'ka Armija. Jij heneza, rist i diji u vyzvol'nij borot'bi ukrajins'koho narodu za Ukrajins'ku Samostijnju Sobornu Deržavu*; MIRČUK, Petro. *Ukrajins'ka Povstans'ka Armija. 1942-1952*.

Metodologie

Na západní Ukrajině, konkrétně v Rivnenské oblasti (oblast spadá pod území historicky známé jako Volyn), jsem prováděl terénní výzkum v letech 2011-2016. Rivnenská oblast byla vybrána z toho důvodu, že jsem v ní strávil nejdélejší období svého původního výzkumu k disertační práci a měl jsem zde možnost natočit příslušné rozhovory i provést zúčastněná pozorování. Díky dlouhodobému pobytu na západní Ukrajině jsem se naučil ukrajinský jazyk, a tak nebylo vedení rozhovorů a ani následné přepisy přílišným problémem.

Použity byly zejména antropologické metody výzkumu a jedním ze stěžejních použitých výzkumných metod byl polostrukturovaný rozhovor, který umožňuje pokládat předem promyšlené otázky, ale zároveň umožňuje pružně reagovat na odpovědi narátora příhodným dotazováním.¹⁶ Inspirativní však byla i metoda orální historie, která má aspiraci postihnout celý životní příběh narátora,¹⁷ což je v případě starších pamětníků obzvláště užitečný nástroj. Zatímco v případě deseti pamětníků druhé světové války z Rivnenské oblasti byla použita metoda polostrukturovaného rozhovoru,¹⁸ v případě dvou narátorů-veteránů UPA byla použita metoda životního příběhu. Životní příběh se ovšem brzy změnil na polostrukturovaný rozhovor kvůli shrnutí příběhu do několikaminutového vyprávění.¹⁹ Pro získání dalších relevantních vzpomínek veteránů Ukrajinské povstalecké armády a tím i většího množství výzkumného materiálu byly použité nahrávky z orálně-historického archivu neziskové organizace Western Ukrainian Historical Research Center ze Lvova (WUHRC; ukrajinsky Zachidno-Ukrajins'kyj Centr Istoryčnych Doslidžen') se souhlasem autorů.²⁰ Z WUHRC bylo použito celkem pět interview.

Určitý problém představoval diktafon, který nedovoloval, aby narátoři byli dostatečně bezprostřední. Mnoho starších obyvatel na západní Ukrajině obecně nevěří na nezneužitelnost natočeného záznamu, a tak zatímco jsou během neformálních setkání dostatečně upřímní, při vědomí natáčení na diktafon

¹⁶ FONTANA, Andrea – FREY, James. The interview: From structured questions to negotiated text. In Denzin – Lincoln (eds.). *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage, 2000. s. 645-672.

¹⁷ VANĚK, Miroslav – MŮCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

¹⁸ V případě pamětníků z Rivnenské oblasti mělo šest narátorů české předky.

¹⁹ Narátoři byli částečně konfrontováni se „známou“ historií OUN a UPA. Dotazování byli na polsko-ukrajinské vztahy před a během druhé světové války a také na vztah k sovětskému a nacistickému režimu, ovšem dotazy se týkaly spíše osobní perspektivy. Otázky jsem se snažil formulovat pomocí otevřených otázek takovým způsobem, abych se vyvaroval jakéhokoliv hodnocení UPA.

²⁰ V organizování výzkumu autorovi článku významně pomohl Oleksandr Lisovs'kyj z neziskové organizace Milujte Ukrajinu (Rivnens'kij oblasnyj blahodijnyj fond „Ljubit' Ukrajinu“).

artikuluji spíše obecně fráze. Diktafon se tak v tomto smyslu jevil jako rušící element a důležité bylo i zaznamenávání neformálních rozhovorů do terénního deníku.

(Nejen) v případě zúčastněného pozorování byla důležitá nacionalizace společnosti kvůli válce na východní Ukrajině. Jak bylo z pozorování patrné, zatímco v roce 2013 nebylo Rusko vnímáno zcela negativně, vzhledem k anexi Krymu a válce na východní Ukrajině se začalo na Rusko nahlížet jako na jednoznačného agresora. S vymezením vůči sousednímu státu zároveň rostlo povědomí o jedinečnosti Ukrajiny, přičemž se společnost začala výrazně obracet k historii a častěji se zvýznamňovaly milníky ukrajinské historie. Jedním z takových milníků byla i činnost UPA během druhé světové války, a proto se i tito povstalci stávali stále silnějším referenčním bodem. Během války na východní Ukrajině tak silně rezonovalo vzpomínání na UPA a podle toho se i profiloval veřejný prostor. Z důvodu měnící se situace na východě Ukrajiny a obecně i ukrajinské politiky však považuji za nutné uvést, že argumenty použité v tomto článku nezbytně vychází z poznatků z let 2011-2016 (rok 2016 tak byl posledním, ke kterému v tomto článku odkazuji).

Do terénního deníku byly kromě poznatků ze zúčastněného pozorování a z neformálních rozhovorů zapisovány i poznámky z pamětních desek nebo z památníků, které odkazovaly na UPA. Další materiál poskytly televizní pořady, novinové články a další tiskoviny nejrůznější povahy vyjadřující se buď k samotné UPA, anebo k ukrajinské společnosti. Toto vše pomáhalo porozumět ukrajinské perspektivě.

Narátři-veteráni Ukrajinské povstalecké armády

Jméno, místo narození	Datum narození	Vzdělání	Zaměstnání	Činnost v UPA	Další činnost
M.C., Posnykiv, okr. Mlyniv, Rivnenská oblast	1924	Pět tříd obecné školy	V kolchozu	Spojka – zv'jazkova	
O.N. Ozerjany, okr. Dubno, Rivnenská oblast	1926	Obecná škola	V kolchozu	Spojka – zv'jazkova	
K.V. Dyčki, okr. Rohatyn, Ivano- Frankivská oblast	1924-2016	Pedagogická a ekonomická škola	Dělnice v oděvním průmyslu a ve skladu	Ošetrovatelka – sanitárka	Aktivní v mnoha lvovských občanských organizacích
M.M. Serednycja, Polsko	1928	Sovětská střední škola, vyučený fotograf, veterinární škola	Dělník v závodě	Domobrana, Řadový voják UPA	
L.P. L'viv, Lvovská oblast	1925	Akademické gymnázium	Zdravotník	Udržování kospiračního bytu, osobní ochrana velitele UPA	
O.P. L'viv, Lvovská oblast	1923-2013	Gymnázium, ekonomický institút	?	?	
M.S. Pohoril'ci, okr. Zoločiv, Lvovská oblast	1925	Chemická škola, zooveterinární institút	Veterinář	Stíelec-kulometčík, starší důstojník UPA	Hnutí Plast, autor mnoha psaných vzpomínek

MEMO 2018/2

Naratoři z Rivnenské oblasti

Jméno, místo narození	Datum narození	Vzdělání	Zaměstnání	Současné bydliště
N.S. Myrohošča, okr. Dubno	1940	Pedagogický institút	Učitelka ve škole	Myrohošča/Rivne
E.K. Myrohošča, okr. Dubno	1928	Obecná škola	Uklízečka	Myrohošča
E.V. Molodavo, okr. Dubno	1923	Obecná škola	V kolchozu	Molodavo
H.K. Bazal'tovo, okr. Kostopil'	1936	Pedagogický institút	Učitelka	Zdolbuniv
J.K. Hlins'k, okr. Zdolbuniv	1927	(Zřejmě) střední škola	Ostraha v zemědělském ústavu	L'viv
M.B. Strakliv, okr. Dubno	1928	Vysoká škola	Odborný pracovník v telekomunikacích	Dubno
T.P. Mokre, Bělorusko	1926	Vysoká škola	Učitelka ve škole	Zdolbuniv
M.S. Pryvil'ne, okr. Dubno	1934	Vysoká škola	Učitelka ve škole	Dubno
N.L. Myrohošča, okr. Dubno	1940	Vysoká škola	Advokát	Dubno
S.R. Myrohošča, okr. Dubno	1931	Obecná škola	Kolchoz	Molodavo

Sovětská a nacistická okupace západní Ukrajiny očima veteránů Ukrajinské povstalecké armády

Než budou analyzovány interpretace veteránů UPA a jejich spolupracovníků ohledně sovětské (1939-1941) a nacistické okupace (1941-1944) západní Ukrajiny, je nutné uvést krátkou poznámku o politice meziválečného polského režimu (1921-1939) v tzv. východních kresech (dnes Ternopilská, Ivano-Frankivská, Lvovská, Volyňská a Rivnenská oblast), ve kterých byli Ukrajinci v podstatě majoritním obyvatelstvem. Zde totiž podle narátorů udržoval polský stát etnickou diskriminaci, nedovoľoval jim zapojit se do veřejných záležitostí a upíral jim občanská práva:²¹ „*Za Poláků nemohli Ukrajinci pracovat ve státní správě. (...) Poláci mohli všechno, co chtěli. Ukrajinci mohli jít na filozofii nebo na práva, ale byly nastavené hranice.*“²² Nezahrnutím Ukrajinců do skupiny obyvatel podílejících se na správě země docházelo k postupnému pnutí, jelikož Ukrajincům na jedné straně bylo umožněno získat vzdělání a vytvořit tak intelektuální vrstvu, ovšem na druhé straně nemohli dosáhnout na pozici odpovídající jejich vzdělání. Navíc měla polská vláda podle Versaillského systému, který ukončil první světovou válku (1918) a zavedl mírový systém v Evropě, zařadit ve východních kresech výuku v ukrajinském jazyce a zavést ukrajinštinu jako úřední jazyk, ovšem namísto toho ke konci meziválečného období přišla polonizace a zavádění povinné výuky polského jazyka.²³

V září 1939, v rámci čtvrtého dělení Polska, obsadil východní kresy Sovětský svaz a narátoři z řad veteránů UPA dodnes vzpomínají na razantní změnu. Někteří vzpomínají, že Sověti negativně vnímali ukrajinský nacionalismus: „*Nebyly národní společnosti, jenom sovětské. Ve škole se vychovatel zastával sovětského systému, ale národní společnosti nemohly být. Také byl jen masosojuz, centrsojuz. (...) Vše kulturní bylo hodnoceno jako patriotické a protisovětské. Vše se vysvětlovalo pouze prosovětsky a naše Ukrajina byla nacionální.*“²⁴ Podle slov jiného narátora došlo k „přituhování“ režimu a od Sovětů začaly „ústrky“ a „zákazy.“²⁵

²¹ BRUBAKER, Rogers. *Nationalism reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

²² Rozhovor Iryny Markiv (koordinátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Ol'hou Popadyn (veterán UPA) dne 24. 7. 2009 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

²³ BRUBAKER, Rogers. *Nationalism reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*.

²⁴ Rozhovor Iryny Markiv (koordinátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Ljubomyrem Poljuhou (veterán UPA) dne 23. 6. 2009 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

²⁵ Rozhovor Ljudmyli Levčenko (administrátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Mykolou Malachiv'skym (veterán UPA) dne 31. 10. 2011 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru

V naracích veteránů UPA však dominuje zhoršení životní úrovně, často uvádí nedostatek základních životních potřeb (jídlo, zboží) a také politické represe, tedy vyvážení Ukrajinců a Poláků do táborů nucených prací, což se týkalo zejména inteligence. Dalším prvkem je ubohý stav ruských vojáků. Někteří narátoři vzpomínají, že byli od bláta, neměli boty, byli „nešťastní“ a „páchli.“ Narátoři si kvůli těmto důvodům začali k sovětskému režimu vytvářet značně negativistický vztah, přičemž signifikantním aspektem je podle nich prudká změna „k horšímu“ – např. Sovětský svaz zatýkal již za pouhé vyjadřování ukrajinského nacionalismu, což bylo o mnoho horší než „pouhá“ etnická diskriminace za polského režimu.

Někteří narátoři-veteráni UPA tak přiznávají, že doufali ve válku mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem, protože jim wehrmacht pomůže zbavit se „Moskalů.“²⁶ Nacistický režim tak nebyl narátory vnímán jako *utlačovatelský*, jak je hodnocen v českém prostředí, ale jako *garant* osvobození. Přinejmenším existoval *důvod* vnímat nacistický režim jako osvobozující: „*Celá Ukrajina žila v naději, že bude válka, protože nebylo možné žít. S bolševiky nebylo možné žít v takovém systému [sovětském].*“²⁷ S tím souvisí i celkové hodnocení obou totalitních režimů, kdy se veteráni UPA narativně více vymezují proti sovětskému než proti nacistickému režimu.

Záhy však naděje na lepší život padla: „*Lidé [za německé okupace] znovu pracovali, dávali kontingent, dávali vše, maso, vejce a vše, co bylo třeba dávat. Lidé to přijímali normálně. Proč? Protože to je nepřítel. Přišel, vybojoval, takže je třeba dávat nějaké poplatky. Tak šel život. Nezměnil se. I s kontingentem jsme vyšli. Vyučování bylo německé, ale my jsme to už brali méně v úvahu.*“²⁸ Přes počáteční naději neznamenal nacistický režim výraznější životní předěl, represe byly „jen“ odlišného charakteru (např. vyvážení obyvatel do nacistického Německa na nucené nasazení namísto vyvážení do sovětských pracovních táborů) a potíže s nedostatkem jídla a zboží v podstatě přetrvaly.

uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

²⁶ Hanlivé označení pro Rusy.

²⁷ Rozhovor Iryny Markiv (koordinátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Ljubomyrem Poljuhou (veterán UPA) dne 23. 6. 2009 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

²⁸ Rozhovor Ljudmyly Levčenkyn (administrátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Mykolou Malachivským (veterán UPA) dne 31. 10. 2011 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

V každém případě je třeba uvést negativní hodnocení sovětského režimu do vztahu k nacistickému režimu.²⁹ Zatímco v případě Československa byla situace odlišná, když se demokratické Československo chtělo bránit se nacismu, až nakonec dne 15. března 1939 podlehlo, na vzpomínky narátorů-veteránů UPA je potřebné nazírat jinou optikou – byl zde sovětský režim, který během dvou let upadl ve značnou nelibost a to rezonovalo ve víře vnímat německé vojáky jako osvoboditele: „*Nebylo zboží. (...) Němci pak prováděli teror [jako Sověti], stříleli lidi, ale nepovyšovali se nad národ tak jako Sověti. Se Sověty to nebylo možné porovnávat.*“³⁰

Dalším zajímavým, ale nutno dodat, že i očekávaným narativním prvkem je *neuvádění* cílené likvidace polského obyvatelstva v letech 1943-1944. Pouze jeden z narátorů zmínil silnou polsko-ukrajinskou nevraživost, ale úmyslné nebo plánované zabíjení polského obyvatelstva odmítal: „*To u nás nebylo. V krajním případě. Pokud něco [Poláci] udělali. Ve vesnici bylo hodně Poláků, oni nás napadali, naše rodiny a všechno zabíjeli. My jsme přišli a byly bojůvky. Obklíčili jsme domy a vysídlili jsme je do posledního [člověka]. Někdo se nechal vyvést za ruce, někdo za nohy, protože nebylo možné s nimi nějak jinak jednat. Natolik si dovolili, že už to nebylo možné. Ale nikoho jsme nezabíjeli. Ani Poláky, ani jiné.*“³¹

Právě tzv. „volyňská řež“ nebo tzv. „volyňský masakr“ v letech 1943-1944 označuje vyvražďování polského obyvatelstva ze strany UPA, přičemž se zřejmě jedná o nejtragičtější kapitolu dějin ukrajinsko-polských vztahů. Ovšem narátoři se této problematice buď nevěnují, anebo cílenou likvidaci Poláků odmítají. S obviňováním ukrajinských nacionalistů z vyvražďování polského obyvatelstva nesouhlasí.

²⁹ „*Když Stalin umřel, tak Rusové brečeli a všichni jiní byli rádi.*“ Rozhovor Ljudmyli Levčenuk (administrátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Virou Krokis (veterán UPA), dne 6. 8. 2009 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

³⁰ Rozhovor Iryny Markiv (koordinátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Ljubomyrem Poljuhou (veterán UPA) dne 23. 6. 2009 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

³¹ Rozhovor Ljudmyli Levčenuk (administrátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Mykolou Malachiv'skym (veterán UPA) dne 31. 10. 2011 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

Hodnocení Ukrajinské povstalecké armády v Rivnenské oblasti

V roce 1994 byl ve Lvově zaveden „status veteránů UPA“, který přiznával ukrajinským povstalcům rovnoprávné postavení s veterány Rudé armády. Získali tak stejný status jako vojáci účastníci se frontových bojů za druhé světové války. V roce 2006 prezident Viktor Juščenko doporučil ukrajinskému parlamentu k přijetí zákon o „statusu bojovníků UPA“ a téhož roku požadoval po Ministerstvu školství a vědy Ukrajiny zpopularizovat činnost UPA. V roce 2010 obdržel Stepan Bandera titul Hrdina Ukrajiny, ale v roce 2011 mu bylo toto ocenění odebráno. V roce 2015 byl ukrajinským parlamentem schválen zákon, který přiznával vojákům UPA status bojovníků za svobodnou Ukrajinu. Z politického hlediska jsou dnes vojáci UPA vnímáni jako *bojovníci za svobodnou Ukrajinu*, což ovšem zastírá fakt, že činnost UPA není na západní Ukrajině – přinejmenším narátory-pamětníky druhé světové války z Rivnenské oblasti, se kterými byly pořizeny rozhovory – tak idealisticky hodnocena. Vyskytují-li se v Rivne, v Dubně i v dalších západoukrajinských městech kytice u památníků Stepana Bandery, jsou-li po něm pojmenovány ulice nebo náměstí, anebo objevují-li se v ulicích červeno-černé vlajky, neznamená to, že by s tím narátoři z řad pamětníků druhé světové války z Rivnenské oblasti souhlasili, nebo že by činnost UPA hodnotili pozitivně. A to dokonce i navzdory tomu, že se v letech 2014-2016 nacionalizoval veřejný prostor³² kvůli válce na východní Ukrajině a odkazy na Ukrajinskou povstaleckou armádu byly četnější než v letech 2011-2013. Než však bude uvedena jejich perspektiva, lze uvést několik dalších obecných poznatků o nacionalizaci ukrajinské společnosti a odkazu UPA, které byly zjištěny na základě zúčastněného pozorování. Obecně považují obyvatelé Rivnenské oblasti město Lvov za centrum ukrajinského nacionalismu, ale i v Rivne se od roku 2014 začala projevovat glorifikace Stepana Bandery a UPA. Zatímco ještě v roce 2013 tak byla pamětní deska Stepana Bandery v Rivne omšelá a zapomenutá, o rok později byla obklopená květinami. Objevovaly se však i osoby verbující mladé chlapce a děvčata do nacionalistické organizace Tri zuby, která se hlásí ke Stepanu Banderovi, anebo se v tiskovinách začaly ve zvýšené míře uvádět nejruznější články o UPA. Právě tisk byl ještě v roce 2013 plný kritiky regionální i vládní politiky, ovšem toto zaměření bylo částečně upozaděno ve prospěch popisu činnosti UPA.

³² S nacionalizací veřejného prostoru souvisí i šíření ukrajinských kulturních prvků a symbolů. Začalo se tak častěji nosit tradiční ukrajinské oblečení na způsob lidového kroje (vyšyvanka), objevovaly se ukrajinské vlajky na autech, anebo se častěji objevovala bižuterie v modrozluté barvě (barvy Ukrajiny). V souvislosti s válkou na východní Ukrajině se také ve městech vyskytovala vojenská technika, ukrajínští vojáci nebo místní domobranci v polovojenském uniformě.

Vrátíme-li se k narátorům-pamětníkům druhé světové války z Rivnenské oblasti, pak nenahlíží na ukrajinské povstalice tak „přimočaře“ jako na „hrdiny“ bojující za svobodnou Ukrajinu. Chápu je sice jako odpor vůči sovětské a nacistické okupaci, ale zároveň jsou pro ně důležité vzpomínky na zabírání hospodářských zvířat, potravin i osobního majetku a násilné jednání nebo vynucované „žádosti“ o určitou službu (např. o ušití bot). Vojáci UPA totiž často přicházeli v noci a vyžadovali určitou „pomoc“: „*Tak přijde. Každý něco chce. Boty, kožich, jíst chce. Každý bere. Ti bohatší přišli o všechno. Přichází a berou, berou. Oni neprosili a brali, brali. To nebylo dobře.*“³³ Jiná narátorka však hodnotí UPA odlišně: „*Ze začátku [obyvatelé] povstalce podporovali, dávali jim jíst, pekli jim chleba a tak dále. A pak ne, pak se zavírali, tak s nimi nechtěl nikdo mít něco společného.*“³⁴ Obecně však narátoři nechtějí o činech UPA na veřejnosti hovořit, a tak raději šeptají nebo odmítají zaujmout pevný postoj. S tím souvisí i další aspekt patrný i ze zúčastněného pozorování, kterým je snaha narátorů žít prostě a příliš „nevyčínat.“

Závěr

Interpretace narátorů jsou odlišné od „tradičního“ pohledu na Ukrajinskou povstaleckou armádu v České republice. Narace přímých účastníků-veteránů UPA jsou nezbytně spojené s vymezováním se vůči sovětskému režimu, a právě náboj tohoto vztahu je nezbytné uvést do souvislosti s jejich hodnocením nacistického režimu. Podle jejich vzpomínek značně poklesla životní úroveň v období sovětského režimu na západní Ukrajině v letech 1939-1941 a zároveň nastaly represálie, na které do té doby nebyli zvyklí. Přinejmenším tak lze uvést, že existoval silný *důvod*, proč mohli narátoři-veteráni UPA vnímat přichozí nacistický režim kladně: „*Když přišli Němci, tak se zdálo, že pomůžou obnovit nezávislost Ukrajiny a lidé se k tomu stavěli velice pozitivně.*“³⁵ Pouze jedna z veteránek UPA uvedla nacistický režim jako horší než sovětský, ostatní veteráni hodnotili sovětský režim negativněji.

Není nutné relativizovat *reálné* historické činy Ukrajinské povstalecké armády, ale je přínosné uvést *relativizující* interpretace narátorů. Je totiž evidentní, že UPA stála za vraždami polských i židovských obyvatel západní Ukrajiny,

³³ Rozhovor Luďka Jirky (Univerzita Hradec Králové) s J. K., dne 17. 8. 2014 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autora.

³⁴ Rozhovor Luďka Jirky (Univerzita Hradec Králové) s M. S. dne 6. 4. 2012 v Dubně na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autora.

³⁵ Rozhovor Andryje Kotljarčuka (koordinátor projektu Living history při organizaci WUHRC) s Myroslavem Sypou (veterán UPA) dne 5. 8. 2011 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

ovšem interpretace narátorů je vhodné ponechat jako autonomní. Důležitější je pochopit jejich postoje, než je hned odsuzovat skrze propírané historické události, což je ostatně vnější kategorizace. V konečném důsledku se také v případě narátorů nejednalo o vrcholné představitele UPA a ani o příslušníky elitních povstaleckých oddílů, ale o řadové vojáky a spolupracovníky. Celkově se však můžou jejich narace jevit jako neúspěšné, protože jsou systematicky devalvovány „západním“ nebo „ruským“³⁶ diskurzem, který má širší možnosti uplatnění.

Tento článek nemá ospravedlňovat nacistický režim, anebo i tzv. „volyňský masakr“, ale poukázat na to, že v určitém prostředí lze vnímat odlišně takové reálie, které jsou v českém prostředí považovány za jednoznačně negativní. České hodnocení nacistického režimu totiž vychází z českých historických, kulturních i sociálních dispozic a v případě českého diskurzu ohledně UPA zůstává problematické, že je těchto dispozic využíváno při hodnocení činnosti ukrajinských povstalců. Výše uvedené roviny o kooperaci UPA a nacistického režimu (snaha ukrajinských nacionalistů o realizaci svých politických cílů pomocí nacistického režimu, tzv. „volyňský masakr“ v roce 1943 a formování a působení divize SS Halyčina) jsou už jen následkem českého porozumění nacistickému režimu. Z českého pohledu je totiž jakákoliv snaha o spolupráci s nacistickým režimem odsouzenihodná a nemyslitelná a je např. nepředstavitelné, že by byl nacistický režim hodnocen (přestože pouze v počátcích) pozitivně. Česká historická zkušenost je totiž od ukrajinské historické zkušenosti značně odlišná.

Vrátíme-li se k narátorům, můžeme jejich pozicionalitu rozdělit. Veteráni UPA jsou více vlastenečtí a také politicky i sociálně „aktivnější“ (i díky osobnostnímu vývoji), zatímco narátoři z Rivnenské oblasti akcentují spíše každodennost a klid všedního života.³⁷ Zatímco z řad veteránů UPA tak pochází narátoři s patrnou snahou se politicky *angažovat*, u narátorů z Rivnenské oblasti nelze o politickém angažování hovořit. Jejich život je primárně spojen s každodenností rodinného a lokálního života, což se týká i narátorek M.C. a O.N., které figurovaly jako spojky (zv. jazkove) UPA, ale pochází z Rivnenské oblasti.

Může do toho vstupovat i odlišnost mezi Lvovskou a Rivnenskou oblastí, protože tři narátoři-veteráni UPA pochází z historického území Haliče (historické označení pro oblast části dnešní západní Ukrajiny a jižního Polska, pod kterou spadá také současná Lvovská oblast), kde ukrajinský nacionalismus

³⁶ MLYNÁRIK, Ján. *Osud banderovců a tragédie řecko-katolické církve*; SYRUČEK, Milan. *Banderovci – Hrdinové nebo bandité?*

³⁷ „Někteří byli za Němce rádi. A my ne, nám to je jedno, kdo je, ale aby dali žít lidsky.“ Rozhovor Luďka Jirky (Univerzita Hradec Králové) s E. K. dne 4. 4. 2012 v Myrohošči na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autora.

historicky vznikl, zatímco Rivnenská oblast byla vždy spíše pasivním aktérem velkých historických událostí.³⁸ Snad i díky odlišnému historickému vývoji obou oblastí je tak narátory z Rivnenské oblasti vnímán Lvov jako nacionalistický. Ovšem i s ohledem na občanskou angažovanost, odmyslíme-li si nacionalistické tendence, jsou narátoři-veteráni UPA ze Lvovské oblasti aktivnější. I tyto prvky jsou tím, co činí rozdíl mezi narátory ze Lvovské a Rivnenské oblasti. Charakteristiky obou skupin narátorů jsou tak i celkově odlišné – členové UPA vnímají svou činnost pozitivně a nečiní jim potíže se o ní vyjadřovat, ovšem narátoři z Rivnenské oblasti vnímají činnost UPA spíše negativně, ale odmítají o ní veřejně hovořit.

Literatura

BRUBAKER, Rogers. *Nationalism reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

FONTANA, Andrea – FREY, James. The interview: From structured questions to negotiated text. In Denzin – Lincoln (eds.). *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage, 2000. s. 645-672.

HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

IL'JUŠYN Ihor. *Ukrajins'ka povstans'ka armija i Armija Krajova. Protystojannja v Zachidnij Ukrajinii (1939-1945 pp.)*. Kyjev: Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, 2009.

ISAJEVYČ Jaroslav a kol. *Ukrajins'ka Povstans'ka Armija u borot'bi proty totalitarnych režymiv*. L'viv: Nacional'na akademija nauk Ukrajinjy, 2004.

KENTIJ Anatolij. *Ukrajins'ka Povstans'ka Armija v 1942-1943 pp.* Kyjev: Instytut istoriji Ukrajinjy, 1999.

KOSIK, Volodymyr. *Ukrajins'ka Povstans'ka Armija: Korotkyj istoryčnyj ohljad*. Stryj: vlastní náklad, 1992.

KUL'ČYC'KIJ, Serhij. *Orhanizacija ukrajins'kych nacionalistiv i Ukrajins'ka povstans'ka armija*. Kyjev: Naukova dumka, 2008

LEBED', Mykola. *Ukrajins'ka Povstanc'ka Armija. Jij heneza, rist i diji u vyzvol'nij borot'bi ukrajins'koho narodu za Ukrajins'ku Samostijnju Sobornu Deržavu*. Kyjev: Sučasnist', 1987.

³⁸ SNYDER, Tymothy. *The Reconstructions of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569-1999*. Yale: Yale University, 2003.

MAGOCSI, Pavel Robert – RYCHLÍK, Jan – ZYLINSKI, Bohdan. *Dějiny Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015.

MIRČUK, Petro. *Ukrajinská Povstanská Armija. 1942-1952*. Mnichov: Cicero, 1953.

MLYNÁRIK, Ján. *Osud banderovců a tragédie řecko-katolické církve*. Praha: Nakladatelství Libri, 2005.

PANCÍŘ, Jiří. *Osudy českého vystěhovalce*. Vlastní sazba, 2013.

SCHULZE, Hagen. *Stát a národ v evropských dějinách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.

SNYDER, Timothy. *The Reconstructions of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569-1999*. Yale: Yale University, 2003.

SVOBODA, David. Rok ohně. Vznik Ukrajinské povstalecké armády a pozadí volynských masakrů v roce 1943, *Securitas imperii*, vol. 27, no. 2, 2015, s.12-42.

SYRUČEK, Milan. *Banderovci – Hrdinové nebo bandité?* Praha: Nakladatelství Epoque, 2008.

VANĚK, Miroslav – MŮCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

VĀJATROVYČ, Volodymyr – HRYCĀKIV, Roman – DEREVĀJANYJ, Ihor. *Ukrajinská Povstanská Armija. Istorija neskorených – Centr doslidženĀ vizvolĀnoho ruchu*. LĀviv: Centr doslidženĀ vizvolĀnoho ruchu, služba bezpeky Ukrajiny, UkrajinskĀjyj instytut nacionalĀnoj pamĀjati, 2008.

Internetové zdroje

ŠACH, Jan. *Vpád Banderovců na území Československa v letech 1945-1947*. [Online]. Dostupné z URL: <http://www.vhu.cz/vpad-banderovcu-na-uzemi-ceskoslovenska-v-letech-1945-1947> [Cit. 2017-09-12].

Citované orální prameny

Rozhovor Andryje Kotljaračka (koordinátor projektu Living history při organizaci WUHRC) s Myroslavem Sypou (veterán UPĀ), dne 5. 8. 2011 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

Rozhovor Ljudmyli Levčenjuk (administrátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Virou Krokis (veterán UPĀ), dne 6. 8. 2009 ve Lvově na

Ukrajíně. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

Rozhovor Iryny Markiv (koordinátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Ljubomyrem Poljuhou (veterán UPA), dne 23. 6. 2009 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

Rozhovor Ljudmyli Levčenjuk (administrátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Mykolou Malachivským (veterán UPA), dne 31. 10. 2011 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

Rozhovor Iryny Markiv (koordinátorka projektu Living history při organizaci WUHRC) s Ol'hou Popadyn (veterán UPA), dne 24. 7. 2009 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v archivu WUHRC, Lvov, Rynok 1.

Rozhovor Lud'ka Jirky (Univerzita Hradec Králové) s M. S., dne 6. 4. 2012 v Dubně na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autora.

Rozhovor Lud'ka Jirky (Univerzita Hradec Králové) s J. K., dne 17. 8. 2014 ve Lvově na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autora.

Rozhovor Lud'ka Jirky (Univerzita Hradec Králové) s E. K., dne 4. 4. 2012 v Myrohošči na Ukrajině. Přepis rozhovoru uložen v osobním archivu autora.

O autorovi

*Mgr. Luděk Jirka, Ph.D. (*1986)* je antropolog působící na Katedře kulturních a náboženských studií Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Badatelsky se věnuje se migraci, zejména transnacionální migraci, dále etnicitě a nacionalismu. Je autorem monografie *Migrace za lepším životem* s podtitulem *Etnická návratová migrace ze západní Ukrajiny: Sounáležitost s ukrajinským národem a „vytváření“ krajanů* (2018) a spoluautorem a editorem kolektivní monografie *Krajané: Hledání nových perspektiv* (2015).

Email: ludek.jirka@uhk.cz

Reflexe nacistické propagandy na stránkách vybraných ženských časopisů – List paní a dívek¹, Hvězda českých paní dívek², Eva^{3,4} / Reflection of Nazi propaganda on pages of selected women's magazines – List paní a dívek, Hvězda českých paní a dívek, Eva

Jitka Rašková

Abstrakt

Předkládaná studie se zabývá nacistickou propagandou na stránkách vybraných ženských časopisů (List paní a dívek, Hvězda českých paní a dívek a Eva). Na počátku okupace lze sledovat obranné tendence časopisových článků a podporu českého národa a tradic formou zobrazování významných ženských osobností českých dějin. S přibývajícimi úspěchy nacistického Německa na frontě a zvyšujícím se tlakem na protektorátní vládu se měnila obsahová stránka reportáží, která se více soustřeďovala na propagaci německé ženy jako matky, hospodyně

¹ List paní a dívek patřil mezi týdeníky a vycházel v nakladatelství Rodina v období od roku 1924 do roku 1943, kdy byl úředně zastaven. PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova, 1980, s. 204. Časopis obsahoval řadu románů na pokračování, uděloval rady čtenářkám z různých oblastí (výchova dětí, sňatek, manželství), přinášel aktuální módu, kosmetickou poradnu, inzeráty s doporučeními na lékaře či nápady a rady, jak obohatit jídelníček. Součástí také byla příloha pro děti – List našich dětí.

² Časopis Hvězda českých paní a dívek vycházel v nakladatelství Melantrich od roku 1936 do roku 1945. PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 177. Obsahové zaměření tohoto ženského obrázkového týdeníku bylo podobné jako u předešlého časopisu (romány na pokračování, aktuální módní trendy, reklamy na kosmetické produkty či prostředky do domácnosti, inzeráty – Malý oznamovatel, rozhovory s herci či pozvánky na nový film, nebo do divadla apod.).

³ Nakladatelství Melantrich začalo v roce 1928 vydávat ilustrovaný módní časopis Eva s periodicitou dvakrát měsíčně. K jeho zastavení došlo v roce 1943. PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 156. Časopis měl o něco vyšší úroveň než dva výše jmenované. Kromě módy, aktuálních trendů z bydlení a románů, obsahoval příspěvky věnující se tématům z oblasti školství a vzdělávání žen, literatury, zaměstnanosti a volbě povolání a celé řadě dalších témat.

⁴ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2016_046 (Mezi normou a realitou. Gender jako historiografický koncept v teorii i praxi)

či pracující rolnice v „bitvě o zrno“, nebo dělnice, která zastupovala bojujícího muže za vítězství Velkoněmecké říše. Německá žena byla dávana jako vzor pro českou ženu, která měla přijmout nové politické uspořádání a podporovat nacistické Německo. Článek vychází ze studia a analýzy časopisových článků v konfrontaci s literaturou domácí provenience.

Abstract

The presented paper deals with the issue of the Nazi propaganda on the women's magazines (*List paní a dívek*, *Hvězda českých paní a dívek* and *Eva*). At the beginning of the occupation, the magazine articles show defensive tendencies and support of the Czech nation and traditions in the form of depictions of important Czech women. The content of articles was changing with the growing success of the Nazi Germany on the front line and with the increasing pressure on the protectorate government. The stories focused more on the promotion of a German woman as a mother, housekeeper and peasant in a "grain battle" or a worker who represented her man fighting for the victory of the Third Reich. The German woman became a role model for a Czech woman, who was supposed to adopt a new political order and to support the Nazi Germany. This article is based on the study and analysis of magazine articles in confrontation with the domestic literature.

Klíčová slova: Protektorát Čechy a Morava, časopisy pro ženy, nacistická propaganda, německá žena.

Keywords: Protectorate of Bohemia and Moravia, women's magazines, Nazi propaganda, German woman.

Úvod

Bezprostředně po zřízení Protektorátu Čechy a Morava se periodický tisk dostal pod kontrolu nacistické okupační správy a stal se jedním z nástrojů pro ovlivňování veřejného mínění. Cílem nacistů bylo udržovat a zachovávat klid, neboť Protektorát měl nemalý hospodářský význam pro válečnou ekonomiku Říše. Protektorátní tisk se snažil vyvolávat dojem o normálnosti každodenního života a prezentovat začlenění do Velkoněmecké říše jako návrat ke starému pořádku, který byl „přerušen“ dvacetiletým obdobím existence Československé republiky.

V posledních letech byla vydána řada významných studií, které se věnují historii českých médií a především cenzuře, organizaci a řízení nacistické

propagandy či legálního periodického tisku (např. monografie Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava, Dějiny českých médií: od počátku do současnosti, Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara).⁵ Tématem kolaborace v řadách českých žurnalistů se zabýval historik Pavel Večeřa v monografii Žurnalisté mezi zradou a kolaborací: moravská novinářská kolaborace před Národním soudem, nebo v článku Ošemetné Scyllly a Charybdy protektorátních novinářů.⁶ Válečné propagandě bylo věnováno také číslo časopisu Historie a vojenství. V jednom z příspěvků se zamýšlí Jaroslava Milotová nad dopadem a organizací nacistické propagandy a změnami v jejím vedení v souvislosti s vývojem v protektorátu.⁷ Problematika okupační rétoriky a její reflexe na stránkách ženských časopisů patří téměř k neprozkoumaným tématům české historiografie. Dosavadní výzkum se spíše zabýval okrajově životem a postavením žen v totalitním režimu (např. Ženy na rozcestí: divadlo a ženy okolo něj 1939-1945⁸) nebo na frontě.⁹

V počátečním období spadal český tisk pod tiskový odbor Předsednictva ministerské rady, v jehož čele stál Zdeněk Schmoranz až do srpna roku 1939, kdy byl zatčen za odbojovou činnost. V rámci tohoto odboru bylo zřízeno Ústředí tiskové dozorcí služby, které mělo na starosti provádění cenzury prostřednictvím úředníků, kteří pracovali v redakci jednotlivých deníků. Cenzuře podléhala veškerá obsahová (fotografie, články, např. bylo zakázáno informovat o lokalizaci německých vojsk, reklama, inzeráty) i formální stránka tisku (umístění článků v listu apod.).¹⁰ Fakticky tiskový odbor spadal a byl podřízen Skupině

⁵ BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. GEBHART, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2010. KONČELÍK, Jakub – KÖPPOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka (eds.). *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara: stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939 až 1941*. Praha: Karolinum, 2003.

⁶ VEČEŘA, Pavel. *Žurnalisté mezi zradou a kolaborací: moravská novinářská kolaborace před Národním soudem*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. VEČEŘA, Pavel. Ošemetné Scyllly a zrádné Charybdy protektorátních novinářů. K projevům pasivní rezistence a kolaborace na stránkách českých tištěných médií za německé okupace (1939-1945). In: *Mediální studia 3*. Českomoravský novinář, Praha, 2007, s. 252-271.

⁷ MILOTOVÁ, Jaroslava. Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava. In: *Historie a vojenství 49*, 2000, č. 1, s. 87-99.

⁸ JEDLIČKOVÁ, Blanka. *Ženy na rozcestí: divadlo a ženy okolo něj 1939-1945*. Praha: Academia, 2015.

⁹ BUREŠOVÁ, Jana: Žena a druhá světová válka. In: HAZDRA, Zdeněk (ed.): *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939-1945): sborník příspěvků ze sympozia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války*. Praha, 2009.

¹⁰ BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, s. 197.

Tisk, která byla vytvořena v rámci Skupiny pro kulturně politické záležitosti, jejímž nadřazeným orgánem byl Úřad říšského protektora. Následujícího roku byla přeměněna na IV. Oddělení ÚŘP, v jehož čele stál Karl von Gregory až do roku 1942, kdy byl nahrazen Martinem Paulem Wolfem. Skupina Tisk byla vedena důstojníkem SS Wolfgangem Wolframem von Wolmarem, který se pravidelně účastnil tiskových porad (oficiálně byly pořádány tiskovým odborem PMR), na kterých uděloval novinářům instrukce o tom, jak mají psát, která témata nemají být zveřejněna či jakým způsobem jiná prezentovat. Novináři byli hodnoceni podle publikovaných článků. Mimo to se konaly porady vedení s aktivistickými žurnalisty (např. Karel Krychtálek, Emanuel Vajtauer či Karel Lažnovský), kteří se zařadili mezi čelní představitele kolaborace s nacistickým režimem.¹¹

V prvních měsících okupace obracely protektorátní deníky (např. Národní politika, Venkov, Lidové noviny, Národní práce) svoji pozornost na českou minulost ve snaze posílit a zachovat jednotu českého národa v boji s okupační správou. Novináři připomínali národní tradice a zvyklosti jednotlivých regionů a přinášeli zprávy z národních poutí či připomínkových akcí, z nichž některé se staly symbolem rezistence vůči novým poměrům (převoz ostatků Karla Hynka Máchy na vyšehradský Slavín¹²). V tomto duchu vystupovalo i politické vedení Protektorátu Čechy a Morava v čele s prezidentem Emilem Háchou, které na podporu a zachování českého národa na jaře roku 1939 proklamovalo vytvoření nové politické organizace, Národního souručenství.

Nejenom denní tisk směřoval svoji podporu národnímu uvědomění v těžkých časech, ale také ženské časopisy, i když v omezené míře, připomínaly v prvním roce existence protektorátu významné, ale i méně známé ženské osobnosti českých dějin, jejichž činy se měly stát vzorem a povzbuzením pro čtenářky. „*V našem národě bylo vždycky zapotřebí, aby složky všech jeho členů pracovaly na společném cíli: udržení národního života. Proto byla vždy česká žena vedle muže v harmonické spolupráci, jak v životě soukromém, tak v životě veřejném. Provedeme naše čtenářky staletími našich dějin a ukážeme jim typy, nad jejichž rozvahou, pracovní energií a politickou zdatností budou velmi udiveny.*“¹³

¹¹ GEBHART, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 71-75.

¹² Srovnej: K symbolu Máchova pohřbu. *Národní práce*, 9. května 1939, s. 1.

¹³ BIRNBAUMOVÁ, Alžběta: Libuše a Lidmila. *List paní a dívek*, č. 751 (12) ročník 1939, s. 3-5. Alžběta Birnbaumová (1898-1976) byla autorkou většiny zveřejněných historických reportáží v časopise „List paní a dívek“. Po studiu dějin umění na FF UK v Praze se zaměřila na uměleckohistorickou topografii. Byla editorkou edice Poklady národního umění a knihovnice Horizont. Napsala řadu příspěvků, sledujících stavebně historický vývoj památek a zahrad. SLAVÍČEK, Lubomír (ed.). *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích*

List paní a dívek zaměřil svoji pozornost nejprve na významné ženy z počátků českých dějin (mytická kněžně Libuše, sv. Ludmila, Eliška Přemyslovna, Anežka Česká). Později přibližoval životy spisovatelek či umělek (Božena Němcová či Ema Destinová), protože dle jedné z jeho zveřejněných výzev „*české ženy milují svou vlast, jsou na ni hrdy a rády se proto obírají jejími dějinami*“.¹⁴

Ani Hvězda českých paní a dívek nezůstala pozadu a otiskovala sérii pod názvem „*Ženy české historie*“¹⁵. Sporadičtěji se objevovaly vzpomínky na významné mužské představitele českého národa (připomínka Josefa Kajetána Tyla a Františka Škroupa jako autorů české hymny¹⁶, Bedřicha Smetany¹⁷ nebo Aloise Jiráska¹⁸ a dalších). K podpoře národa a uvědomění si jeho hodnot přispívaly i články připomínající lidové tradice a zvyky (např. jízda králů¹⁹ či lidové kroje a výšivky z regionů Čech a Moravy) a také ty, které odkazovaly na aktuální dění (zpráva z národního pohřbu Karla Hynka Máchy²⁰, chodská pouť²¹, pouť k sv. Antonínu²² a další). Časopis *Eva* se tolik nevěnoval připomínáním významných žen české historie. Obecně lze ale říci, že se na jeho stránkách stejně tak objevovaly připomínky národní minulosti (např. vzpomínka na všesokolský slet²³, informace k výstavě Buditelé a věřící, nebo článek věnující se vzniku Smetanovy opery *Libuše* a jejímu odkazu²⁴, významu českého jazyka jako znaku národní příslušnosti²⁵).

První zprávy o situaci v Protektorátu Čechy a Morava a nově nastoleném režimu se objevují v březnu roku 1940, kdy se obecně připomínalo výročí jeho vzniku.²⁶ Měnící se situace na Západě (úspěšný útok na země Beneluxu a Francii) postupně začala pronikat i do obsahu protektorátních deníků a ženských

a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800-2008). Praha: Academia, 2016, s. 110.

¹⁴ *List paní a dívek*, č. 759 (20), roč. 1939, s. 5.

¹⁵ Např. *Ženy české historie*. Milostná královna Kunhuta. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 20 (712), roč. 1939.

¹⁶ *Kde domov můj? Hvězda českých a slovenských paní a dívek*, č. 24 (716), 1939.

¹⁷ *S českou hudbou do světa. Hvězda českých a slovenských paní a dívek*, č. 20 (712), 1939.

¹⁸ Alois Jirásek jako člověk - manžel a tatínek. *List paní a dívek*, č. 803 (11), roč. 1940, s. 3.

¹⁹ *Naše národní kroje a zvyky. Letošní slavná jízda králů v Uherském Hradišti. List paní a dívek*, č. 763 (24), roč. 1939, s. 25, nebo *Jízda králů. Hvězda českých paní a dívek*, č. 24 (716), 1939.

²⁰ *Z národního pohřbu Karla Hynka Máchy. List paní a dívek*, č. 759 (20), roč. 1939, s. 6-7.

²¹ *Chodská pouť u Dobré Vody. List paní a dívek*, č. 763 (24), roč. 1939, s. 15.

²² *U svatého Antonínka. Eva*, č. 12, roč. XI., 15. června 1939, s. 6-7.

²³ *Posila z krásy. Eva*, č. 6, roč. XI., 15. března 1939, s. 6-7.

²⁴ *OČADLÍK, Míroko. Vznik Smetanovy Libuše. Eva*, č. 13, roč. XI., 1. července 1939, s. 6-7.

²⁵ *ZEMAN, F. K. Promluvme si o řeči. Eva*, č. 17, roč. XI., 1. října 1939, s. 14.

²⁶ 19. března 1940. *List paní a dívek*, č. 804 (12), roč. 1940, s. 9.

časopisů, které ve větší míře otiskovaly propagandistické fotografie z dobytých území a články velebící úspěchy nacistického Německa, jež měla dle prezentace novinářů podporovat také protektorátní vláda a prezident.²⁷ Zatímco v roce 1939 plnily stránky *Listu paní* a *dívek* články o významných ženách české historie, od poloviny roku 1940 byly nahrazeny reportážemi o životě a práci německých žen. *Hvězda českých paní* a *dívek* začala přinášet na druhé straně každého vydání pravidelné zprávy z fronty či z aktuálního dění v Říši a v protektorátu např. slavnostní shromáždění Spolku pro dějiny Němců, z hospodářsko-politických zasedání protektorátních představitelů a jiné. V roce 1942 se zintenzivnily zprávy dehonestující Židy a exilovou vládu. Německé ženy byly na snímcích představovány jako pomocnice Německého červeného kříže či jako dělnice v továrnách, nebo průvodčí ve vlacích a tramvajích. V době žní plnily časopisy fotografie s usměvavými rolnicemi, které se podílely v „bitvě o zrno“, čímž údajně přispívaly ke zvyšování zemědělské produkce a k zajištění výživy obyvatelstva Říše. Muži byli na jedné straně zobrazováni jako hrdinní bojovníci za práva Říše, na straně druhé jako „přátelští otcové“ v družném rozhovoru s malými dětmi a ženami na právě obsazených územích.²⁸ Postupně přibývaly v ženských časopisech propagandistické články, které vyzývaly české ženy k účasti a podpoře nově nastoleného řádu. Vzorem se jim měla stát pracovitost, kamarádství a oddanost a věrnost německých žen říšské myšlence.

Vrcholu dosáhla nacistická propaganda v době, kdy byl zastupujícím říšským protektorem Reinhard Heydrich. Došlo k nárůstu množství článků, které se zaměřovaly na podporu pracujících žen a „oslavu“ jejich práce. Stejně tak české ženy a obyvatelstvo byly vyzývány k větší podpoře a následování nacistického Německa a k zavržení exilové vlády. Intenzita těchto článků ještě vzrostla po atentátu na zastupujícího říšského protektora a lze říci, že s postupnou klesající tendencí pokračovala do konce roku 1942. Ženské časopisy přinášely tytéž informace o možných pachatelích atentátu, ze smutečního rozloučení či otiskovaly výzvy k podpoře prezidenta a protektorátní vlády jako ostatní deníky.²⁹ Ve prospěch stávajícího režimu a proti atentátu na zastupujícího říšského protektora byla pořádána masová shromáždění, která organizovalo pod vedením Martina Wolfa IV. oddělení Úřadu říšského protektora za spolupráce tisku, rozhlasu i filmu.³⁰ V podobném duchu pokračovala nacistická propaganda na stránkách ženského časopisu *List paní* a *dívek* až do jeho úředního zastavení k 1. březnu roku

²⁷ Válka na Západě skončena. *List paní a dívek*, č. 818 (26), roč. 1940, s. 5.

²⁸ Srovnej: *Hvězda*, č. 24 (768), 1940, s. 2.

²⁹ Srovnej: *Hvězda českých paní a dívek*, č. 24 (871), 12. června 1942, s. 2-3.

³⁰ MILOTOVÁ, Jaroslava. Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava. In: *Historie a vojenství* 49, 2000, č. 1, s. 96-97.

1943. Spolu s ním přestaly vycházet časopisy Moravanka a Pražanka, které také vydávalo nakladatelství Rodina.³¹ Od roku 1942 přibyla na stránkách Hvězdy pravidelná rubrika „Zpravodajství z Říše“, jejíž hlavní obsahovou náplní bylo seznámit české ženy s „pokrokem“, kterého se údajně dostávalo všem ženám v Říši (např. zákon o ochraně matek, Říšská pracovní služba, organizace – Nacionálně socialistická lidová péče, která směřovala svoji podporu pracujícím ženám v péči o děti). Další informace se týkaly volby povolání, zaměstnávání a přeškolení žen pro zemědělskou práci či práci v továrnách, ale také běžných věcí, například šetření s potravinami apod.³²

Záměrem bylo přimět čtenářky k zamyšlení se nad výhodami nacionálního socialismu a života v kooperaci s Říší. I v následujících letech pokračovala propagandistická kampaň ve snaze přimět ženy ke spolupráci a na druhé straně vytvořit na stránkách časopisů jakýsi obraz ženy, která postupně přijímá říšskou myšlenku a je si vědoma nové úlohy. S pokračující válkou přibyla další zpracovávaná témata (fotografie a reportáže ze života v SSSR, informace o zatemňování, ochrana před leteckými útoky, fotografie z bombardovaných německých měst, výzvy k zachování klidu a udržování pracovní morálky).

V rámci zkoumaných ženských časopisů lze sledovat tři výraznější oblasti, na které zaměřovala pozornost nacistická propaganda a cenzura – žena jako matka, žena jako hospodyně, žena pracující.

ŽENA – MATKA

V prvním roce existence Protektorátu Čechy a Morava převládaly obranné tendence, které byly směřovány k českým ženám – matkám, jež se měly stát zdrojem národního života a vychovávat v tomto duchu budoucí generace. „*Vy ženy zdravé a silné, rozvážené i rázné, zůstáváte nejen zdravými dárkyněmi života, ale především nejlepšími vychovatelkami českých dětí. (...) Matka, která nám dala naši krásnou mateřskou řeč, vychovala v nás zdravého a čestného člověka, naučila nás k úctě k práci a poctivosti a zažehla a živila v našich srdcích posvátný oheň lásky k vlasti.*“³³ Čtenářky ženských listů byly vyzývány k dodržování českých zvyků a tradic během svátků (Vánoc, Velikonoc, Božího Těla apod.), které se přenášely z generace na generaci. Vzorem v těchto zvyklostech jim byla literární předloha Babičky Boženy Němcové. Matky, které zpívaly české písně, vyprávěly pohádky a bajky, čímž pomáhaly udržovat český jazyk,

³¹ *List paní a dívek*, č. 949 (1), roč. 1943, titulní strana.

³² Např.: *Hvězda českých paní a dívek*, č. 28 (874), 10. července 1942, s. 2.

³³ KRASLOVÁ, M. N. Naše zlaté maminky. *List paní a dívek*, č. 759 (20), roč. 1939, s. 2.

se staly vzorem pro ostatní v boji za český národ.³⁴ „*Jsou to české maminky, jejich češství je jim přirozeným příkazem, jako jejich mateřství. Dovede-li hájit muž svou myšlenku celým srdcem a celým mozkiem, hájí žena svoje češství nikoli z rozumové úvahy, ale mocí instinktivního příkazu. Trpělivá a houževnatá, rozdrobená v malé lidské všední povinnosti, z níž se skládá život, dovede být žena bojovnější a bojechtivější než muž, je-li ohrožen ústřední cíl citového jejího života. V ruku takových maminek nechť leží naše domovy. Těmto ženám můžeme svěřit naši národní budoucnost.*“³⁵ Za příklad byly českým čtenářkám dávány také významné historické, ale i bájně ženské postavy českých dějin, či matky národních umělců, které byly prezentovány na stránkách listů v roce 1939 a částečně i v roce 1940. K připomínce národních tradic pak sloužily reportáže z poutí, lidových slavností či prezentace národních oděvů. I nové vedení protektorátu v čele s prezidentem Háchou tuto úlohu žen podporovalo a kladlo na ni důraz. Naopak snahy o politickou aktivitu žen byly potlačovány. Vstup do jediné politické organizace, Národního souručenství, jim byl zapovězen až do března roku 1940. Posléze byly sice přijaty, ale bez možnosti zastávat vyšší posty a podílet se na politickém vedení.

Následující období bylo prostoupeno stoupající nacistickou propagandou, která do středu zájmu obdivu postavila německou ženu jako matku, která byla prezentována jako nositelka německé budoucnosti, vychovávající potomky pro vítězství Velkoněmecké říše. K dosažení tohoto cíle jí měly dopomáhat „výdobytky“ nacionálního socialismu. Jednotná organizace (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt), jak byla prezentována čtenářkám, zajišťovala sociální péči v Říši, nabízela ženám pomoc a podporu v mateřských poradnách, nebo organizovala péči o děti v době, kdy žena pracovala v zaměstnání. Matky údajně dostávaly jednorázové příspěvky od zaměstnavatele na výbavu pro kojence, zdarma různá léčení a vyšetření, příspěvky na kojení a k dispozici jim byla po porodu sociální pracovnice. V případě, že potřebovala z různých důvodů zotavení, mohla údajně vycestovat i s dítětem do zotavovny. V podobném duchu byla prezentována i organizace „Hilfswerk Mutter und Kind“, jejímž úkolem byla péče o matku před porodem, o kojence, pomoc v domácnosti či se její ošetřovatelky staraly o děti v případě, že matka byla povolána na výpomoc například při žních.³⁶ Mezi řadou propagandistických článků adorujících německé ženy a nacionální socialismus se objevovaly zprávy, které chtěly přesvědčit čtenářky, že české ženy se

³⁴ Zdroj národního života. České maminky. *Hvězda českých a slovenských paní a dívek*, č. 19 (711), 1939, s. 2.

³⁵ Zdroj národního života. České maminky. *Hvězda českých a slovenských paní a dívek*, č. 19 (711), 1939, s. 2.

³⁶ NESNÍDALOVÁ, Marie. *O německé ženě*. Praha: Orbis, 1943, s. 26-31.

již vydaly na cestu nacionálního socialismu a následovaly vzoru německých žen ve výchově budoucích generací. „*A jako rozumné a praktické ženy obracejí svou pozornost ke svým, ženským úkolům v této velké době, připraveny přiložit ruku ke společnému dílu. Dbají pečlivě všech pokynů, které jsou jim udělovány, plní své povinnosti a hledí se blíže seznámit i s životem a smýšlením svých německých spoluobčanek. Živě se zajímají také o výchovu německé mládeže, které je věnována v Říši jedinečná pozornost.*“³⁷ České ženy však nikdy nebyly postaveny na roveň těm německým a už vůbec nemohly být brány jako jejich spoluobčanky. Konečné řešení české otázky bylo nastíněno R. Heydrichem, kdy jenom menší část českého obyvatelstva, tedy ta s nezávadnými názory a čisté rasy, mohla být poněmčena. Ostatní byli určeni na práci a k postupné likvidaci.

Neméně důležitým úkolem českých žen, měla být také výchova a vzdělávání dětí v německém jazyce, který byl prezentován jako vstupenka k lepšímu životu a získání možnosti studovat a ucházet se o zaměstnání v Říši.³⁸ Některým studentům, kteří prošli německým výběrem či kontrolou (uměli německy, studovali např. medicínu či technické obory, měli dobré rasové dispozice), bylo umožněno studovat na německých vysokých školách v Říši. Obecně lze říci, že docházelo k postupné likvidaci českého středního školství (vysoké školy byly uzavřeny v listopadu roku 1939) a snahám omezit vzdělávání. Cílem bylo degradovat české obyvatelstvo na pomocné dělníky a rolníky pro Říši, a postupně tak dosáhnout úplného poněmčení a odnárodnění. Nacistická propaganda za notné pomoci ministra školství a národní osvěty Emanuela Moravce, jak si ostatně také mohly přečíst české čtenářky, prezentovala novou koncepci školství jako vzdělávání pro praktický život a odklon „*od starého studování pro studování.*“³⁹ Nový směr výchovy a vzdělávání měly přijmout také české ženy a vést k tomu i své potomky.⁴⁰ „*Nebude také zapomenuto na českou ženu, která se bude musit zapojit do díla převýchovy českého národa stejně opravdově a stejně obětavě jako žena německá.*“⁴¹

Vrcholu nacistického tlaku na převýchovu českého národa, v níž důležitou úlohu měla sehrát česká matka, bylo dosaženo v „heydrichovském období“ a krátce po jeho smrti, kdy český národ podle čelních představitelů protektorátu stál před nejdůležitějším rozhodnutím. Čtenářky ženských časopisů byly vyzývány, aby se rozhodně postavily proti exilové vládě a přijaly nové uspořádání.

³⁷ Také české ženy našly už svou cestu. *List paní a dívek*, č. 820 (28), roč. 1940, s. 8.

³⁸ Učíme se německy. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 51 (846), 19. prosince 1941, s. 2.

³⁹ Studovat pro život. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 21 (868), 21. května 1942, s. 2.

⁴⁰ Studovat pro život. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 21 (868), 21. května 1942, s. 2.

⁴¹ KŘEPELA, Pavel. Žena mezi včerejškem a dneškem. *List paní a dívek*, č. 917 (21), roč. 1942, s. 3.

„Česká matko, bojuj všemi nervy svého srdce a všemi atomy své duše proti těmto zavilým nepřátelům českého národa, bojuj a nenávid' Eduarda Beneše, který se stal nepřítelem národa a chtěl by být jeho vrahem, bojuj proti všem záškodníkům, kteří v cizích službách a za špinavý zold anglických liber prodávají český národ do jisté smrti. Česká matko, nedej zahynouti svému národu. A jestliže je česká žena odedávna strážkyní rodiny, strážkyní a opatrovnici své krve, pak pro ni nastává dnes úloha největší: Vylvést národ z tohoto labyrintu cizího světa do ráje srdce, do spanilosti této země, která je naším domovem. Přimět svoje syny a muže, aby stáli oběma nohama na poctivé české půdě, a neposlouchali zrádců (...).“⁴² Noviny, včetně ženských časopisů, byly zaplaveny zprávami o životě zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, o jeho ženě, odkazu jeho vlády, informacemi o atentátnících a výzvami k okamžitým projevům nesouhlasu s atentátem a s vyjádřením podpory a věrnosti Říši. Po těchto vyhocených reportážích pokračovala nacistická propaganda v nastoleném směru a opakovala aktuální úkoly matek pro budoucnost českého národa, tj. výchovu svých potomků v duchu směrnic nacionálního socialismu. Do středu zájmu časopisových článků se také postupně dostávala česká mládež jako budoucnost národa ve Velkoněmecké říši.⁴³

České ženy byly pravidelně v zimních měsících vyzývány na stránkách časopisů k příspěví na sbírku zimních potřeb pro německé vojáky na frontě. Vzorem jim mělo být pracovní nasazení německých žen, které se aktivně podílely na sběru šatstva a kožešin a posléze je pak upravovaly pro účely vojáků. Výsledky byly publikovány na stránkách tisku, kde se čtenářky dozvídaly o údajně velkém úspěchu sbírky, která měla být vyjádřením sounáležitosti s německým národem.⁴⁴ Svoji solidaritu a souhlas mohly také dávat najevo pravidelným přispíváním na Německý červený kříž, jehož historie a hlavní úkoly jim byly zprostředkovány formou reportáží se sestrami, které vyprávěly o vzájemné pomoci a ušlechtilosti své práce.⁴⁵ Nacistická propaganda se pak snažila přesvědčit čtenářky o úspěchu sbírek a velkém podílu českých žen na nich. „*Jsou to – a nikdy nesmí být tato obětavost zapomenuta – především české ženy, jimž česká veřejnost je povinována dílem za to, že pochopily smysl sbírky a vynasnažily se, aby český podíl na ní byl co největší. Dokázaly tím nejenom, že mají vskutku citové porozumění pro bojující syny německého národa, nýbrž prokázaly*

⁴² KŘEPELA, Pavel. Česká žena, nedej zahynouti svému národu! *List paní a dívek*, č. 922 (26), roč. 1942, s. 3.

⁴³ ROZNER, Vojtěch. Slovo k českým ženám. *List paní a dívek*, č. 932 (35), roč. 1942, s. 3.

⁴⁴ Česká srdce promluvila. *List paní a dívek*, č. 899 (3), roč. 1942, s. 3.

⁴⁵ PROCHÁZKOVÁ, Alena. Německá červený kříž v míru i ve válce. *Eva*, č. 13, roč. XII., 1. čerence 1940, s. 8.

*i svůj smysl politický, který rovněž jim velel, aby se co nejpodstatněji zasloužily o tento projev vděčnosti novoevropského zázemí k předním strážím a obráncům evropské civilizace. Ženy mají tu příležitost působiti v tomto smyslu trvale ku blahu svých mužů i dětí, ku blahu celé české společnosti.*⁴⁶

ŽENA – HOSPODYNĚ

Začlenění protektorátu do Velkoněmecké říše mělo nemalé dopady na jeho hospodářství. Téměř okamžitě došlo ke zvyšování cen díky vzrůstající poptávce. Některé zboží se stalo nedostatkové (hodinky, cukrovinky, sušenky, lihoviny a další) díky jeho odlivu do Říše. Význam ztratila i česká koruna, která byla směnitelná 10:1 k říšské marce. Zhoršené zásobování a celkový nedostatek potravin spolu s růstem jejich cen vedly k rozbujení černého trhu.⁴⁷

Na stránkách ženských časopisů se proto stále více objevovaly informace, čím kterou nedostatkovou potravinu nahradit a jak připravit chutný jídelníček i v době nedostatku. Výsledkem pak bylo nepřehledné množství receptů, jak připravit jídla z brambor⁴⁸ a jiných dostupnějších druhů zeleniny (např. z cibule, luštěnin, zelí, krup či ovesných vloček). „*Nic není nenahraditelné. Drahé maso je ve stravě nahrazeno levnějšími pokrmy moučnými a bramborovými, které nejsou ani méně chutné, ani méně hodnotné. A třebaže nejsou takové metody po chuti, myslíme na výjimečnost doby a přizpůsobíme se.*“⁴⁹ Hospodyně se měly naučit vařit s minimálním množstvím potravin a zároveň s nimi maximálně šetřit. „*V tom smyslu chápou se svých úkolů i české ženy, jsouce si vědomy, že i svým uvědoměným hospodařením přispívají jednak ke zvýšení válečného potenciálu Říše a tím k urychlení vítězství německých zbraní a k přiblížení míru, jenž bude znamenati i šťastnou budoucnost pro náš národ v rámci vítězně Velkoněmecké říše.*“⁵⁰ Na druhé straně se jim dostávalo rad, jak správně zpracovat a konzervovat ovoce (formou výroby různých druhů marmelád, sušením) a zeleninu, aby i přes zimu netrpěla domácnost nedostatkem. Čtenářky se mohly učit i v těchto případech od německých žen, jejichž šetrnost a správné nakládání s potravinami jim byly dávány za vzor, stejně jako vedení domácnosti a hospodaření s penězi.⁵¹

⁴⁶ Splněná povinnost. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 3 (850), 16. ledna 1942, s. 1.

⁴⁷ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 2000, s. 179, 183.

⁴⁸ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 2000, s. 179, 183.

⁴⁹ Ale i těch se nedostávalo. Tak vznikaly rady, jak zamezit dalším ztrátám při jejich zpracování. Ženy měly brambory loupát, až po jejich uvaření. Neokrajujte brambor! *Hvězda českých paní a dívek*, č. 12 (859), 20. března 1942, s. 2.

⁵⁰ SCHNEIBERGOVÁ, F. Zjednodušujeme jednoduché obědy. *Eva*, č. 2, roč. XII, 15. ledna 1940, s. 22.

⁵¹ Dnešní úkoly nás žen. *List paní a dívek*, č. 819 (27), roč. 1940, s. 8.

Německá žena byla představena jako hospodyně, která se snadno přizpůsobila válečným poměrům a uměla na všem ušetřit (např. nahrazovala cizí plodiny domácími, vedla si vlastní „účetnictví“), v pořádku a čistotě spravovala svou domácnost a údajně využívala moderních vymožeností techniky, čímž měla přispívat k vítězství Říše. K tomu jí pomáhala organizace DFW, která zřizovala různé hospodyňské poradny a kurzy, kde se měly učit správnému hospodaření, nakládání s potravinami, šití či moderní výživě a vaření.⁵² Německým dívkám pak byly určeny kurzy a přípravy vedení domácnosti, které organizoval Svaz německých dívek (BDM – Bund deutscher Mädchen).⁵³

K zavedení potravinových lístků, které se skládaly z kmenového listu a ústřížků, došlo na podzim roku 1939. Zpočátku se vztahovaly na některé druhy potravin, později přibýlo i ošacení, mýdlo či tabák. Příděl potravin nebyl pro všechny stejný. Obyvatelstvo protektorátu bylo rozděleno do několika kategorií podle náročnosti práce, kterou vykonávalo. Nejnižší přiděly byly určeny nejmenším dětem do šesti let.⁵⁴ Přes všechny negativní důsledky, které přinesl přidělový systém, se snažila nacistická propaganda poukazovat na jeho zdánlivé výhody a akceptování ze strany českých hospodyňek. Řízené hospodářství bylo ženám předkládáno jako nový spravedlivý systém přerozdělování potravin, díky čemuž se mělo údajně všem dostat řádného přidělu mléka, masa, tuků a dalšího jídla. O tom, jak „dobře“ bylo organizováno hospodářství v Říši v protikladu k disfunkci mírové varianty, se čtenářky dozvídaly z časopisových příspěvků.⁵⁵ Na jaře roku 1942 došlo k omezení dávek tuků, masa a obilí, které bylo propagandou zdůvodňováno jako důsledek průměrné úrody a vyšších nároků na přiděly pro frontu a válečné zajatce. V duchu Heydrichovy politiky došlo i na zvyšování dávek dělníkům. Nová úprava byla podle tiskových zpráv přijata českými hospodyněmi s pochopením a povděkem, protože protektorát byl „ušetřen“ válečných útrap a zásobování bylo údajně zajištěno na vyšší úrovni než například v Anglii. Nové přiděly měly být dostatečné, jak bylo interpretováno nacistickou propagandou, pro všechny šetrné hospodyně, které byly ochotné upřednostnit zájmy celku nad zájmem jednotlivce.⁵⁶ V reakci na snížené přiděly potravin vzrostlo

⁵² K tomuto účelu měla sloužit „Hospodyňská kniha“ vydaná Jednotnou nacionálně socialistickou organizací německých žen (DFW – Deutsches Frauenwerk). Jednalo se o jakýsi návod na vedení domácího účetnictví. NESNÍDALOVÁ, Marie. *O německé ženě*, s. 134-135.

⁵³ NESNÍDALOVÁ, Marie. *O německé ženě*, s. 130-135.

⁵⁴ Svaz německých dívek (BDM) pečuje o výchovu pro domácnost. *List paní a dívek*, č. 905 (9), roč. 1942, s. 3.

⁵⁵ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996, s. 85-88.

⁵⁶ Řízené hospodářství Říše zaručuje spravedlivý přiděl každému. *List paní a dívek*, č. 883 (39), roč. 1941, s. 3.

množství rad pro čtenářky časopisů, jak je účelně rozdělovat a správně vařit. Maso mělo být nastavováno zeleninou, chlebem či nahrazováno sýrem.⁵⁷ Mezi další nedostatkové zboží patřil tuk. Místo jíšky se používalo zahušťování chlebem do omáček, maso se podlévalo vodou a omelety se dělaly na pánvi lehce potřené tukem.⁵⁸

Kromě šetření s potravinami byly české hospodyně opakovaně vyzývány ke sběru železa, novin a starého papíru, šatstva, kostí, které posléze byly znovu zpracovány a použity ve válečné výrobě či k produkci pro další hospodářská odvětví a odpadků z domácnosti (zbytky jídel, vaječné skořápky, namrzlé brambory) pro výrobu krmení pro domácí zvířata. Participací na těchto akcích měla být demonstrována sounáležitost s nacistickým Německem a vyjádření podpory nově budované nacionálně socialistické Říši, „*protože český člověk ví, že o jeho budoucnosti rozhodne jenom pilná práce v rámci Velkoněmecké říše, a to také dobře vědí české ženy.*“⁵⁹ Povinné zatemňování, omezování spotřeby plynu, elektrické energie a uhlí byly jen dalšími důsledky pokračující války. Zavedení těchto opatření bylo čtenářkám vysvětlováno záměrem odstranit nerovnost mezi chudými a bohatými. Úspora na všech „frontách“ a hospodaření s co nejmenšími ztrátami ve prospěch celku a Velkoněmecké říše se měly stát heslem každé české ženy.

ŽENA – PRACUJÍCÍ

Masivní odchod německých vojáků na frontu znamenal zvýšený nedostatek pracujících v různých odvětvích průmyslu, zemědělství, či ve službách. Na nejtěžší práce byli do Říše nuceně nasazeni obyvatelé z protektorátu či z dalších okupovaných území. Důležitou úlohu sehrály ve válečné době, jak interpretovali novináři v reportážích z Říše, německé ženy, které „*neváhaly ani chvíli a zastupovaly všude muže – vojáky s velkou radostí.*“⁶⁰ Ženské časopisy přinášely fotografie se zamýšlenými obličejí dělnic z Messerschmittových závodů na výrobu letadel,⁶¹ z továren na konzervy, otiskovaly interview s rozesmátými průvodčímí ve vlacích a tramvajích, či z vědeckých pracovišť.⁶² „*Německý národ může být hrdý na své ženy. Německá žena pracuje v muničních továrnách, je průvodčím na pouličních drahách a všude pracuje radostně a pohotově na*

⁵⁷ Zásobování zajištěno. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 14 (861), 3. dubna 1942, s. 2.

⁵⁸ KURZOVÁ, V. Sýr – náhrada masa. *Eva*, č. 10, roč. XIII., 15. května 1941, s. 3.

⁵⁹ Jak šetříme tukem. *List paní a dívek*, č. 915 (119), roč. 1942, s. 2.

⁶⁰ Kapitola pro ženy. *List paní a dívek*, č. 823 (31), roč. 1940, s. 3.

⁶¹ Žena – kamarád. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 29 (773), 1940, s. 3.

⁶² Ženské ruce, které kuji zbraně. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 1 (796), 1941, s. 6.

místě muže, vykonávajícího vojenskou službu.“⁶³ Další uplatnění našly německé ženy v sociálních službách, kde pracovaly jako lidové ošetřovatelky, vedoucí mládeže, poradkyně, technické asistentky a vedoucí dietních kuchyní. Všechny z nich měly projít řádným školením a kurzy pro svá budoucí povolání.⁶⁴ Dle nacistické propagandy si každá žena byla vědoma svého dějinného úkolu, a proto jej přijímala s vážností doby, ale s radostí, že může být jeho součástí. Německým pracujícím ženám se dostávalo podle tiskových zpráv řady sociálních výhod a ochrany a péče o jejich zdraví, jež spadala pod kontrolu organizace Sdružení všech pracujících (Deutsche Arbeitsfront). Zatímco ženy pracovaly v továrnách či na polích během žní nebo sběru lnu, jejich děti, jak se dozvěděly české čtenářky, trávily čas pod dohledem zkušených vychovatelek v dětských útulcích.⁶⁵ Řada žen se měla také přihlásit k dobrovolné pomocné službě či sousedské výpomoci, při které pomáhaly rodinám s více dětmi, podílely se na praní a žehlení prádla v selských rodinách během žní, zřizovaly šicí dílny pro budoucí matky, aby si mohly ušít prádlo pro kojence, staraly se o nemocné a budovaly povědomí o vzájemné sousedské výpomoci, která měla vést k pospolitosti celého národa.⁶⁶ Pro ženy dojíždějící z větších vzdáleností za prací byly údajně zřizovány ženské domovy, které zajišťovaly veškerý dostupný komfort (prádelnu, místnost pro šití, žehlírnu apod.).⁶⁷ Německá žena tak měla mít dostatek času, který mohla rozdělit mezi práci a rodinu. Ženy podle tisku chránila různá opatření proti vykonávání nevhodné práce, která by byla pro ně příliš zatěžující, případně pracovaly na zkrácený úvazek. Pracovní služba byla zavedena pro dívky, které se podílely na zemědělských pracích k zajištění výživy obyvatelstva a současně byly vychovávány ve víře v nacionální socialismus.⁶⁸ Takto idylicky zprostředkovávaly ženské časopisy život německých žen ve Velkoněmecké říši a jejich budoucí úlohu v dobách míru. V konfrontaci s těmito zprávami byly ty výhruzné, varující české ženy před poslechem československého vysílání z Londýna, nedodržováním pracovní morálky či vyjadřováním nesouhlasu s okupací. Naopak vyzývaly k následování německých žen, jež byly podle nacistické propagandy ochotné položit svůj život ve prospěch vlasti, zobrazované také jako domov pro české ženy.⁶⁹ Svoji podporu měly české ženy vyjadřovat poctivou prací, kterou za-

⁶³ Práce německé ženy. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 23 (818), 6. června 1941, s. 3.

⁶⁴ Hrdinky všedních dnů. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 21 (816), 23. května 1941, s. 2.

⁶⁵ Německá žena v sociálních službách. *List paní a dívek*, č. 850 (6), roč. 1941, s. 3.

⁶⁶ Ženská práce za světové války a nyní. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 27 (822), 4. července 1941, s. 2.

⁶⁷ PROCHÁZKOVÁ, Alena. Pomocná služba německých žen. *Eva*, č. 18, roč. XII., 15. října 1940, s. 8.

⁶⁸ Podniky zařizují ženské domovy. *List paní a dívek*, č. 844 (52), roč. 1940, s. 3.

⁶⁹ Německé dívky pracují pro vlast. Krásné poslání a význam německé pracovní služby. *List paní a dívek*, č. 835 (43), roč. 1940, s. 2.

stávaly v úřadech, ve službách, továrnách či jako rolnice v „bitvách o zrno“: „*Poučení trpkou minulostí musíme si uvědomit rozkaz doby, který zní: Pracovat! Venkovská žena zná tento příkaz, prolíná ji celým srdcem, ví, že pole, které rodí nový chléb, nutno zkropit poctivým potem námahy a starostí. (...) Ale její úsilí nestačí. V tomto případě, kdy jde o zabezpečení chleba pro všechny, musíme se dát všichni dohromady, sedlák a jeho žena, řemeslník, úředník na dovolené, učitel, učitelka (...). Musíme si uvědomit, že naše námaha a naše práce prospívá celku, a co více, prospívá Říši k jejímu vítěznému ukončení vnucené války. Ze spolupráce všech zdravých pracovních sil si dobudeme nejen zajištěný chléb, ale důvěru Říše.*“⁷⁰

Závěr

V prvním roce existence Protektorátu Čechy a Morava lze ve vybraných časopisech pro ženy (Eva, Hvězda českých paní a dívek, List paní a dívek) sledovat obranné tendence, směřující k podpoře českého národa, jazyka, kulturních hodnot a tradic. Časopisy přinášely reportáže zobrazující významné ženy české historie či připomínaly tradiční české kroje, písně a národní poutě. Vlivem válečných změn (pád Francie, země Beneluxu) a stoupajícího tlaku cenzury začaly být čtenářky pravidelně seznamovány nejenom se situací na frontě a dobytých územích, ale především se životem německých žen v Říši. Časopisy přinášely reportáže o „hrdinství“ německých žen, které pracovaly a nahrazovaly muže v továrnách, na polích, ve službách a neustávaly ve své činnosti ani ve chvílích, kdy přišly o manžela či syna. Vše měly vykonávat v duchu nacistické propagandy, která ženy vykreslovala jako bojovnice usilující o vybudování nové evropské kultury a civilizace. V tom jim pomáhaly různé nacionálně socialistické organizace (např. Hilfswerk Mutter und Kind, Deutsche Arbeitsfront a další), kurzy pro hospodyně a pro dělnice v továrnách či pomocnice v domácnosti pro zaměstnané ženy. Pospolitost, vnitřní kázeň, vzájemná výpomoc a spolupráce německých žen byly dávány za vzor českým ženám, které vyzývali autoři či autorky propagandistických článků k podpoře nového politického uspořádání a výchově potomků v duchu nacionálního socialismu. Vděčné měly být za to, že jejich muži a synové nemuseli bojovat a umírat na frontě a svoji loajalitu mohly vyjadřovat zvyšováním pracovního nasazení a zachováváním klidu a pořádku. Nemalým úkolem se stala výchova a vedení budoucích generací k říšskému myšlení, k tomu jim měla také dopomáhat nová koncepce protektorátního školství. Snahou nacistické propagandy na stránkách ženských časopisů bylo přesvědčit čtenářky o normalnosti tehdejšího života a o akceptaci nového politického uspořádání většinou českých žen.

⁷⁰ *List paní a dívek*, č. 834 (41), roč. 1940, s. 8.

Seznam pramenů a literatury

Eva 1939-1943

Hvězda českých paní a dívek 1939-1945

List paní a dívek 1939-1943

Národní práce 1939

NESNÍDALOVÁ, Marie. *O německé ženě*. Praha: Orbis, 1943.

BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-7260-028-1

BUREŠOVÁ, Jana. Žena a druhá světová válka. In: HAZDRA, Zdeněk (ed.). *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939-1945): sborník příspěvků ze symposia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války*. Praha, 2009. ISBN 978-80-87211-38-0.

GEBHART, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1632-2

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4

JEDLIČKOVÁ, Blanka. *Ženy na rozcestí: divadlo a ženy okolo něj 1939-1945*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2459-6

KONČELÍK, Jakub – KÖPPLOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka. *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara. Stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939 až 1941*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0591-0

MILOTOVÁ, Jaroslava. Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava. In: *Historie a vojenství* 49, 2000, č. 1, s. 87-99.

PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova, 1980.

SLAVÍČEK, Lubomír (ed.): *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800-2008)*. Praha: Academia, 1.svazek, 2016. ISBN 978-80-200-2094-9

VEČEŘA, Pavel. *Žurnalisté mezi zradou a kolaborací. Moravská novinářská kolaborace před Národním soudem*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7506-1

VEČEŘA, Pavel. Ošemetné Scylly a zrádné Charybdy protektorátních novinářů. K projevům pasivní rezistence a kolaborace na stránkách českých tištěných médií za německé okupace (1939-1945). In: *Mediální studia 3*. Českomoravský novinář, Praha 2007, s. 252-271.

O autorech

*Mgr. Jitka Rašková (*1984)* je doktorandkou na Katedře historie fakulty Filozofické Univerzity Palackého v Olomouci. Specializuje se na české moderní dějiny – Protektorát Čechy a Morava a gender history.
Email: jitka.raskova@email.cz

Rok 1968 očima „obyčejných lidí“¹ / The year 1968 by the eyes of „ordinary people“

Marie Fritzová

Abstrakt

Předkládaná studie shrnuje výpovědi 11 pamětníků, kteří reflektují svůj 21. srpen roku 1968 a také hodnotí následný vývoj v ČSSR známý dnes pod názvem „normalizace“. Studie vznikla v rámci předmětu „Orální historie v praxi“, který vyučuji na Katedře historie Západočeské univerzity a je příspěvkem k osmičkovému výročí naší republiky. I když se jedná o kvalitativní studii, jejíž výsledky se nedají obecně generalizovat, některé dílčí závěry bych zde čtenáři ráda předložila. Studie má podpořit výuku historie ve směru tzv. „oživení dějin“ a také má dát prostor hlasu tzv. „obyčejné většiny“. Pamětníci mají tedy společné především to, že nebyli ve zkoumané době nikterak významně politicky či kulturně činní a vpád spojeneckých vojsk SSSR je přepadl nepřipravené, stejně tak jako většinu národa.

Abstract

The present study summarizes the testimonies of 11 witnesses who reflect their 21st August 1968 and also assess the subsequent developments in the Czechoslovak Socialist Republic known today as “normalization”. The study was carried out within the university course “Oral History in Practice”, which I teach at the Department of History at the University of West Bohemia and it is a contribution to the Czech Republic’s “anniversaries of the eights”. Although it is a qualitative study, which means that the results can not usually be generalized, I would like to present some partial conclusions to the readers. The study intends to support the teaching of history in the way of the so-called “revival of history” and also to hear the voice to the so-called “ordinary majority”. What all the witnesses have in common is the fact that they were not politically or culturally active at the time of the normalization and the allied troops of The Soviet Union invaded them unprepared, just like most people in the nation.

Klíčová slova: Orální historie, pamětník, rok 1968, normalizace, ČSSR, SSSR.

Key words: Oral History, Narrator (witness) Normalization, Czechoslovakia, USSR.

¹ Rozhovory vedli studenti předmětu Orální historie v praxi I na Katedře historie FPE ZČU v zimním semestru výuky, roku 2017, přednášející Marie Fritzová.

Bohužel i dnes se najdou lidé, kteří jsou schopni tvrdit, že se během roku 1968 vlastně tak moc nestalo, že je kolem výročí udělaná jen zbytečná mediální hysterie. Vždyť zemřelo jen pár lidí, žádná válka nebyla, a navíc se vlastně nikomu zase tak moc nestalo, vyměnili se politici a život šel dál. „*Poslední dny a týdny je doslova celý český národ usilovně - „masírován“ - veřejnoprávními sdělovacími prostředky při příležitosti výročí 21. srpna 1968. Není dne ani minuty abychom neslyšeli: „Ta hrůza už se nesmí opakovat! Bylo to znásilnění národa. Poctiví utrpěli ztrátu. Zaknihujte výpovědi pamětníků. Rychle plivejte na viníky - „Směrem do Moskvy!“ Natočte o tom rozhlasové a televizní seriály! O okupaci vydejte co nejvíce knih, brožur, časopisů i rodokapsů!*“ *Televizní i rozhlasoví moderátoři, stále rázněji kopejte do už dávno vyčpělých mrtvol okupantů. Kdo z televizních moderátorů prokáže co největší nenávisť k SSSR a dnešnímu Rusku, ten také dostane největší prémie a možná i zasloužený? pobyt v lázních! Prostě s blížícím se 21. srpnem nás zachvátilo doslova mediální šílenství! Každý si dnes chce co nejrázněji znovu kopnout do SSSR či do Ruska.*“⁵ Autor tohoto článku si však neuvědomuje, že se stalo mnohem víc, byl totiž na další dvacet let téměř zastaven demokratizační proces a byla poničena morálka většiny národa. Kromě této nevyčísitelné škody, jsou zde škody materiální, protože návrat (k sovětskému střihu socialismu) znamenal i postupný hospodářský útlum.

Pokud bychom se alespoň stručně snažili přiblížit vývoj před rokem 1968 a samotné události roku 1968, můžeme celkem jednoznačně tvrdit, že v 60. letech docházelo k intenzivnějšímu rozvoji demokratického smýšlení. Jednalo se však spíše o celkové uvolnění cenzury a společenského útlaku, rozhodně nemůžeme hovořit o vytváření demokracie v pravém slova smyslu. Nicméně doba 50. let, tvrdého stalinismu, čistek a drtivé cenzury skončila. Na přelomu roku 1967/68 nastalo období uvolnění politického i kulturního života. V tomto období vznikla celá řada známých písní.⁶ Byla přechodně zrušena cenzura. Vznikaly různé diskuzní skupiny a byly na krátko obnoveny různé spolky a organizace.⁷ „*Na jaře začaly vznikat nezávislé organizace nestraníků jako platforma pro jejich zapojování do procesu společenských proměn (Klub angažovaných nestraníků). V tvůrčích svazech tento proces započal Kruh nezávislých spisovatelů s Václavem Havlem, 28. června se ustavil Kruh nezávislých architektů.*“⁸ V lednu

⁵ LOUDIL, Jaroslav. *SRPEN 21. 1968 - Hrůzy okupací*. 16. 8. 2018. [Online] Dostupné z URL: <www.podivinsky.cz/wp-content/uploads/2018/09/SRPEN-21.pdf> [Cit. 2018-09-08].

⁶ Za všechny snad uveďme nejznámější píseň tohoto období Modlitbu od Marty Kubišové.

⁷ Za všechny uveďme mládežnickou organizaci Junák a Sokol.

⁸ KREJČÍ, Marek. Svaz československých výtvarných umělců v letech 1986-71. In: Jaro 68 a nástup normalizace. PETRÁŠ, Jiří. SVOBODA, Libor (eds.). Praha: Ústav pro studium totalitních režimů; České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2017.

se prvním tajemníkem ÚV KSČ stal Alexandr Dubček, který se také stal symbolem přicházejících reforem. V dubnu pak byl schválen tzv. Akční program, který zahrnoval svobodu tisku a slova, částečnou liberalizaci ekonomiky, ústřední úloha KSČ však měla být zachována. Lidé se také mohli svobodněji vyjadřovat k politickému dění. V této době byla také řada politických vězňů amnestována. Celé toto období je souhrnně nazýváno tzv. Pražské jaro, které jednoduše může být definováno jako: reformní demokratizační proces, který vyvrcholil právě na jaře roku 1968.

„Tento vývoj vzbuzoval nepokoje v Moskvě a v dalších zemích východního bloku. Ve dnech 27. 7. až 1. 8. se konalo jednání, na kterém zasedalo vedení KSSS a KSČ, kde představitelé KSČ ujišťovali Sověty, že účinně zasáhnou proti antisocialistickým silám. Dne 3. 8. došlo ke sjezdu představitelů „Varšavské pětky“ a KSČ. Z důvodu strachu z podkopání moci a vůdčí role komunistické strany zde konzervativci předali „zvací dopis“ sovětskému vedení, kde žádali o vojenský zásah proti kontrarevoluci. Několik dní před invazí probíhala jednání států Varšavské smlouvy. Shodly se, že ČSSR neplní dohody proti antisocialistickým silám a dne 17. 8. bylo rozhodnuto o provedení operace Dunaj. Současně bylo v rámci této operace domluveno převzetí moci konzervativním odvětvím KSČ. Samotné invazi údajně předcházely pokusy o umístění sovětských jednotek na území ČSSR a snahy pozdržet odsun sovětských jednotek.“⁹

20. 8. 1968 ve 21:00 se na československé obloze objevila první letadla, která byla předvojem příjíždějící armády vojsk Varšavské smlouvy. S pomocí příslušníků STB se brzy podařilo sovětským spojencům ovládnout Ruzyňské letiště. Ozbrojení vojáci převzali kontrolu nad letištem, kde začala v pravidelných intervalech přistávat letadla, ze kterých vystupovali vojáci a obrněná technika.

Dne 21. 8. v 1:00 vyzval Československý rozhlas posluchače, aby čekali u svých přijímačů na důležitou zprávu. Předsednictvo ÚV KSČ stačilo v 1:30 narychlo schválit výzvu „Všemu lidu ČSSR“ a odsoudit tak akt okupace (tento narychlo svolaný sjezd KSČ byl později anulován). Právě text „Všemu lidu ČSSR“, byl čten v 1:55 do Československého rozhlasu.¹⁰

⁹ TOMEK, Prokop, PEJČOCH Ivo. *Černá kniha sovětské okupace. Sovětská armáda v Československu a její oběti 1968-1991*. Cheb: Svět křidel, 2015, s. 15.

¹⁰ „Všemu lidu Československé socialistické republiky“: „Včera, dne 20. srpna 1968 kolem 23.hod. večer překročila vojska SSSR, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice ČSSR. Stalo se tak bez vědomí prezidenta republiky, předsednictva Národního shromáždění, předsednictva vlády i prvního tajemníka ÚV KSČ a bez vědomí těchto orgánů. Předsednictvo ÚV KSČ vyzývá všechny občany republiky, aby zachovali klid a nekladli postupujícím voškům odpor, protože obrana našich státních

Obsazení ČSSR bylo největší ozbrojenou akcí v Evropě od konce 2. světové války.¹¹

Praha i většina velkých měst byla obsazena již brzy ráno. Sovětští vojáci rozstříleli fasádu Národního muzea v mylném domnění, že útočí na budovu Československého rozhlasu. V Praze i dalších městech již kolem sedmé hodiny ranní docházelo k prvním střetům lidí s okupačním vojskem. Mrtví a zranění byli hlášeni nejen z Prahy, ale také z Liberce (kde vojáci zahájili bezdůvodnou střelbu do davu lidí), a také z Bratislavy. Československý rozhlas neustále nabádal shromažďující se občany, aby nebránili vojskům v postupu. „*Na Václavském náměstí byla navržena barikáda a několik set lidí se pokusilo zabránit tankům v pohybu. Byla otázka, jak dlouho Československý rozhlas bude moci hlásit; před 9.00 se před budovou objevilo několik tanků. Brzy se odmlčely všechny rádiové stanice i vysílání Československé televize.*“¹²

Během ranních hodin dne 21. 8. došlo také k zatčení a internaci československých politických představitelů – Alexandra Dubčeka, Josefa Smrkovského, Oldřicha Černíka a dalších. 26. srpna byla československá vláda pod nátlakem donucena v Moskvě podepsat protokoly, jimiž s invazí souhlasila jako s bratrskou pomocí. Pobyt sovětských vojsk byl „legalizován“ smlouvou o jejich dočasném pobytu, kterou Národní shromáždění pod systematickým nátlakem Moskvy schválilo 16. října 1968.¹³ Hlavní reformátor Alexander Dubček, byl postupně zbaven politické moci. Sovětská armáda byla v Československu přítomná až do začátku 90. let. Celkem si okupace vyžádala 108 mrtvých, zhruba 500 těžce raněných a tisíce lehce raněných. Následkem tohoto vojenského aktu bylo také velké zvýšení emigrace. Podle odhadů opustilo Československo do konce roku 1969 až 100 000 lidí a další desetitisíce je následovaly v letech následujících.¹⁴ Na podzim roku 1968 poté nastává období, které do český dějin vešlo pod názvem „normalizace“, tj. návrat ke stavu před tzv. Pražským jarem.

21. srpen 1968 a následný vývoj očima „obyčejných lidí“

V letošním výročním roce vznikla již celá řada článků, iniciativ a portálů¹⁵, které

hranic je nyní nemožná...“ Text v čtený ve Československém rozhlasu. 21. 8. 1968.

¹¹ Např. MICHÁLEK, Slavomír. Rok 1968 a Československo – Postoj USA, Západu a OSN. Bratislava: 2008, s. 20. Dále také dostupné z URL: <<https://www.ustrcr.cz/uvod/srpen-1968/srpen-1968-chronologie/>> [Cit. 2018-09-08].

¹² Dostupné z URL: <<http://www.pribehjanazajice.cz/panely/01/>> [Cit. 2018-09-08].

¹³ MICHÁLEK, Slavomír. Rok 1968 a Československo – Postoj USA, Západu a OSN. Bratislava: 2008, s. 21-22.

¹⁴ ŠMÍD, Marek. Československo ve 20. století. České Budějovice. 2016. s. 154.

¹⁵ Např: 1968 – Český rozhlas. Dostupné z URL: <<https://1968.rozhlas.cz/#event-7578538>> [Cit.

mapují události 21. srpna roku 1968. Tento náš skromný příspěvek do poměrně bohatého ranku má být alespoň z části inspirativní hlavně tím, že se zaměřuje na pamětníky, kteří o sobě říkají, že jejich život není ničím důležitý, tj. spadají do tzv. šedé zóny společnosti, která se nikterak výrazně nezapojovala do politického života¹⁶ ve zkoumané době. V následující části studie představím 21. srpen a nejbližší dny roku 1968 očima jedenácti pamětníků. Dále se pak pokusím o stručnou reflexi těchto výpovědí.

První pamětník:

Panu Janovi bylo v roce 1968 17 let, učil se 3. rokem horizontkářem, což byl strojní obor ve Škodovce. V srpnu 1968 nastoupil praxi jako učeň v provozu Škodovky v Plzni.

21. srpen popisuje následovně:

Tento osudný den vidím ve dvou rovinách. Ta jedna, první, naprosto absurdní, a kdyby se nejednalo o tak tragickou záležitost, tak snad i komická a ta druhá rovina je tedy naprosto tragická a vážná.

Tak k té rovině první. Ano, 21. 8. 1968, bylo asi tak 4:40 ráno, kdy jsem jako učeň šel na autobus do práce. A to je právě ta záležitost toho komična a jakési absurdity, kde to vidím jako jakýsi znak, jakýsi symbol, že z okna domu, ve kterém bydlel předseda místního národního výboru a „starý estébák“, z okna byla vykloněná v tuto nezvyklou dobu jeho tchýně. Tato profesionální „drbna“ ve vsi, stará paní R. A já ji zpočátku nezaregistroval, jdu a najednou na mě někdo volá, jako v pohádce: „Honzíčku!“, jsem koukal, kde to je a vidím, babča v okně. „Dobrý den“, říkám. A ona: „Honzíčku, bude válka!“ Říkám si, aha, pan předseda má štěstí, nenáviděná tchýně se mu konečně zbláznila. Říkám ji: „jistě babi, to víte, že jo, bude válka,“ A ona: „Honzíčku, já si nedělám legraci, přepadli nás, Rusáci a Němci a Bulhaři a Poláci!“ Tak jsem si říkal, že je opravdu blázen a šel jsem na autobus nějak

2018-09-09]. Výstava – Paměť národa'68. 21. 8. 2018 – 4.9. 2018. Dejvická, Praha 6. Okupace očima pamětníků - Aktuálně.cz - Dostupné z URL: < <https://zpravy.aktualne.cz/srpen-1968/r-1f147b4e9ed411e8b634ac1f6b220ee8/> > [Cit. 2018-10-09]. Mdní dějiny. Dostupné z URL: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/svoboda-slova-cenzura-a-propaganda-v-ceskoslovensku-1968/>> [Cit. 2018-09-08].

¹⁶ Výjimkou je především čtvrtá pamětnice, paní Hana, která v době okupace pobývala se svým manželem v Jugoslávii na velvyslanectví.

jako docela touhle příhodou rozveselen. Jenomže já jsem přišel na náves a tam už stála ta fronta lidí čekající na autobus a všichni měli v rukou „tranzistoráky“ a poslouchali rádia. A tam se opravdu říkalo, že od půlnoci na Ruzyňském letišti přistávají ruská letadla a že hranice naší země překročily armády spojeneckých vojsk. Jak jsem předeslal, měl jsem krátce po 17. narozeninách, já jsem ještě pořád nebyl schopen pochopit realitu toho okamžiku. Tak jsme si tam o tom povídali, protože i starší lidé byli tak bezradní s touto situací zrovna jako já.

Přijel autobus a my odjeli do Plzně. Plzeň už byla jakýmsi střediskem informací, už byla zaplněná jinými lidmi, než obyvateli naší malé vesničky. Stroje se v žádném případě nepouštěly, vůbec jsme se nepřevlékali do montérek. Prostě jsme se scházeli v aule té výrobní haly a donekonečna se diskutovalo. A ty diskuze směřovaly k tomu, že byť by tato realita ohlášená Československým rozhlasem a později, jak třeba svačinářky přinesly noviny, tak i v našich novinách. Odmítali jsme věřit této skutečnosti, že někdo, stát jako byl Sovětský svaz, že by byl ten, kdo by svévolně překročil naše hranice, notabene že u nás máme tzv. kontrarevoluci. Na mnoho jsme docházeli k názorům, že kontrarevoluce musí být právě v Moskvě, a že se někdo zbláznil. Taky potom byla taková hesla: „Lenine, probud' se, Brežněv se zbláznil!“, apod. Tak jsme si mysleli, že se někdo zbláznil jako v Rusku a poslal na nás prostě vojska. Naprosto jsme tomu nerozuměli. A v žádném případě jsme se nemohli smířit s odůvodněním toho, že u nás a v naší republice probíhá něco, co se nechalo nazvat jakousi kontrarevolucí. Nepamatuji si už úplně přesně, jakými všemi úvahami jsme procházeli. Ale velmi přesně si pamatuji naše realistické skutky, které v podstatě odpovídaly výzvám rozhlasu. Mluvte s vojáky, kdo umíte Rusky, tlumočte jim, že u nás žádná kontrarevoluce není, že se u nás nic neděje, že jsou tady jaksí neoprávněně apod. Takže s těmito úvahami a s těmito debatami jsme vydrželi na hale asi tak do svačiny. A po svačině jsme se vydali... A taky je zajímavé, to naprosto nikdo neřídil, nikdo to neorganizoval, to bylo naprosto spontánní. Poslouchali jsme kromě jiných rozhlasových stanic, které ještě mohly v tu dobu vysílat, také rozhlas plzeňský. A ten, musím upozornit na to, že ten provoz Doudlevec a té naší dílny byl zadní branou a přes kopec, byl kousiček na plzeňské

Bory, kde sídlil, a ještě doposavad sídlí plzeňský rozhlas. Takže vlastně přišlo takové spontánní rozhodnutí. Budou chtít obsadit plzeňský rozhlas a možná že i v tom rozhlasě nějaké výzvy byly. Pojďme bránit plzeňský rozhlas. Tak jsme se vydali celá ta dílna, v podstatě celý ten doudlevecký provoz, to bylo několik stovek lidí. A tak se vydalo zadní branou na Bory bránit plzeňský rozhlas.

Plzeňský rozhlas je umístěný v areálu borského parku, je to obrovská budova z 20. let minulého století, obehnaná plotem. Nicméně kolem toho plotu stála všelijaká auta s českými poznávacími značkami a v hlavních vratech, vjezdu do toho rozhlasu, tak tam stály proti sobě zaparkovaný 2 kamiony, které jim bránily jednat. Tak to tvořilo takový vnitřní okruh, podle Žižky vozový obranný hradby toho rozhlasu a vnější okruh tvořily tanky, které byly téměř kolem celého rozhlasu nebo minimálně po jeho dvou stranách. Ruští vojáci se mimo tanky nepohybovali, seděli uvnitř těch tanků, nebo na nich a byli obklopeni českými občany, kteří s nimi komunikovali a podle toho, jak byli vybízeni sdělovacími prostředky, tak jim vysvětlovali, že u nás žádná kontrarevoluce neexistuje. Co bylo velice zajímavé, bylo to, že i v tento dramatický okamžik se projevovala česká „švejkovská“ povaha, která okamžitě dokázala těm Rusákům čelit, nejenom realistickým dialogem, ale taky jakousi satirickou zkratkou. Začali jim po tancích malovat a pro Rusáky velmi nepříjemnými znaky. Ty méně nepříjemné měli třeba anatomický charakter, ale ty více nepříjemné byli třeba hákové kříže. Zastavili mlékaře s károu, který vezl do nějaké školy nebo školky mléko. Zabavili mu celý ten náklad těch lahví toho mléka a strkali tyto mléčné náboje tankům do hlavní a jiné podobné věci, kdy napadali tímto švejkovským způsobem jejich vojenskou techniku. Je až s úžasem, že tam museli být zřejmě nějak odpočatí nebo klidní vojáci, protože nikterak nezasáhli. A jak jsme se později dozvěděli, byla i místa v ČR, kde za daleko menší prohršky se třeba i střílelo. Takže tímto způsobem jsme vlastně strávili zbytek šichty. A když už ta šichta jako končila a vlastně celá ta „kašpařice“ okolo plzeňského rozhlasu, který teda než jsme odešli, tak byl ruským vojskům uzavřen, nepronikli. Plzeňský rozhlas byl jeden z posledních, který svobodně vysílal. Takže my, když jsme to místo opouštěli, protože nám prostě končila šichta, šli jsme zpátky na halu, vzali jsme si osobní věci a rozjížděli jsme

se autobusy do svých vesnic. Srocovali jsme se na vsi i v pivnici. Všechno se znovu a znovu promílalo, četli se noviny, sdělovali se informace, který kdo zaslechl a kde to v té době třeba taky bylo jako jistý způsob poselství a komunikace. Poslouchalo se rádio a neustále jsme o všem mluvili. Dostávali jsme různé informace a jedna z nich potom vyplnila zbytek našeho dne. A to byla: „Způsobujete vojskům dezorientaci.“ To spočívalo v tom, že jsme naskákali do aut ve skupinkách a pak jsme se paprskovitě rozjeli po okolí naší vesnice, a to až tak daleko, než jsme potkali skupiny z jiných vesnic, které šly proti nám. Buď jsme vyvraceli, nebo zcela obraceli dopravní značky, hlavně směrovky. Dávali jsme je jiným směrem, abychom jaksi znemožňovali orientaci ruským vojskům.

Pan Jan se vyjádřil k následnému období normalizace takto:

Ted' s odstupem času a ve svém zralém věku dožitých 66 let si myslím, že tady byla ta zrůdnost té tehdejší východní politiky. Že tu byl neviditelný, nehmatatelný, nedokazatelný šroub, který tlačil na ty lidi formičky a ty lidi z té formičky vypadávali přesně tak jak tenhle šroub a ta formička chtěla, jako když se na Vánoce dělají ty dobrůtky a má to ty andělíčky a má to ten tvar, tak takhle my jsme z toho vypadávali. Protože ta síla, která utahovala ten šroub, ta politická zrůdnost, byla nebezpečí, nebezpečí ztráty práce, ztráty existence, ztráty všeho, co člověk musel dát na jednu stranu misek vah oproti té druhé misce, na které měla ležet pravda. Samozřejmě, že teoreticky bylo možný, že kdybych k takovéto komisi přišel, a zeptali se mě, jestli souhlasím se vstupem, podle svého cítění bych musel říct, že naprosto nesouhlasím, protože cizí vojska nemají překračovat naše hranice, že to bylo násilí a násilí být nemá. Ale že když otevřeně přiznám, že to byl násilný akt proti svobodě určitého státu, tak ta nesvoboda přijde i na mě. Takže, my jsme neselhávali celý národ morálně dobrovolně. Ten první útok to byly tanky, a to byla sranda, ty odjely, ale ten druhý útok, ten byl promyšlený, ten byl psychologický, to bylo deptání a ničení člověka zevnitř, to bylo ohrožení jeho vlastní základní existence. Totální devalvace, destrukce osobnosti člověka. A dělejte v tomhle

nějakého hrdinu, když ten tlak byl naprosto plošný, to prostě nešlo.¹⁷

Druhý pamětník:

Pan Stanislav se v roce 1968 připravoval na maturitu, bylo mu tehdy 19 let. Po odmaturování v Chomutově na průmyslové škole narukoval a pak pracoval v Kladně jako elektrikář.

21. srpen popisuje následovně:

Ve dne 1. 8. 1968 jsme narukoval do Chomutova, kde jsme měli velitelství praporu. V noci nás naložili na tatra a převezli do Mikulášovic, kde jsme dostali zbytek věcí – výstroj. V Mikulášovicích jsme byli asi tři dny a poté jsme odjeli vlakem do Hořetic u Žatce, kde jsme nastoupili na přijímač do kasáren v Lažanech, což byla protivzdušná obrana, odkud se hlídali letadla a naváděli se na žatecké letiště. Večer 20. 8. 1968 přiběhli kluci, kteří dělali na sále, kam chodila všechna hlášení ohledně letadel, a říkali, že se něco děje, protože nad Německem a nad Polskem lítá nějak moc letadel a že to vše směřuje sem. Vzápětí přišel rozkaz vypnout radary, které ale jsme nevypli a viděli jsme, jak všechna letadla létají na Prahu nebo na Žatec. Někdy kolem 23. hodiny večer k nám přijel obrněný transportér a auto s ruským důstojníkem a dobývali se do kasáren. Stráž u brány je nepustila dovnitř. Jelo se pro velitele roty, který bydlel v Žatci. Po jeho příjezdu dostal velitel odněkud rozkaz, že toho ruského důstojníka i s jeho stráží musíme do kasáren pustit.

Stále ale nikdo nevěděl, co se děje. Nebylo to příjemné, když člověk z postele koukal na obrněný transportér s kulometry. První dva, tři dny jsme stále nevěděli, co se přesně děje, zprávy byly všelijaké. Do kasáren přicházeli další ruští vojáci. Měli tam vyčleněná svá místa na spaní a hlídali, co se děje u radiolokátorů a my jsme tam museli být s nimi. Snažili jsme se od nich získat informace, zjistit proč tady jsou. A ruské vojsko nám tvrdilo, že je u nás kontrarevoluce a že nás přišli zachránit. Postupně přijížděly tanky, které stály všude kolem kasáren.¹⁸

¹⁷ Rozhovor Michaely BERNÁŠKOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Janem – dne 29. 9. 2017 v Kadani. Audio záznam uložen v soukromém archivu studentky.

¹⁸ Rozhovor Michaely BERNÁŠKOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Stanislavem,

Třetí pamětnice:

Paní Marcele v roce 1968 bylo 23 let, byla v té době již vdaná a měla několika-měsíčního syna, byla tedy v té době na mateřské dovolené. S rodinou bydlela na jižním Plzeňsku ve vesničce Pačejov.

21. srpen popisuje následovně:

Dozvěděla jsem se to z rádia ze zpráv, kde bylo hlášení: „Halo, halo ve dvě hodiny v noci na naše území vtrhla spojenecká vojska.“ A tohle hlášení běželo pořád dokola celý den. Televizi jsme v tu dobu ještě neměli. Všichni se nám snažili tvrdit, že to byli naši přátelé. A co se mi vybaví úplně jako první, je to, že jsem ráno vstávala brzo, neboť synovi byl rok a vstávala jsem k němu. Pus-tila jsem si ten rozhlas, kde už běžely ty zprávy. Popravdě jsem ze začátku nechápala, co se vlastně děje. Pak mě napadlo, co vlastně ty lidi, kteří jezdili za prací, jestli se tam vůbec dostali nebo jestli o tom ví. Manžel právě jezdil do práce do Nepomuku. Telefony (jako mobily) v té době nebyly, takže jsme vůbec nevěděli, co s nimi je a jestli jsou v pořádku. Nebylo to vůbec pěkný a nebylo mi dobře. Měli jsme velký strach, aby zase nebyla válka, neboť jsme vůbec neměli ponětí, jestli tu jsou proto, aby rozpoutali válku či ne. Bylo to těžké nevědět, co se děje a být v nejistotě.

Potom jsem doma čekala, až přijde manžel z práce. Samozřejmě jsem měla ohromný strach, neboť potom začali říkat, že se ve městech střílí. Že se střílí v Praze, že obsazují rozhlasy a kasárny. A hrozné bylo, že nikdo nikde neříkal, kolik je mrtvých nebo zraněných. Až časem vyšlo najevo, že to bylo docela dost lidí, který byli zranění nebo zemřeli. Člověk strach měl, i když tady nikde kolem vojáci nebyli, tady jen projížděli. To víte, člověk nikam moc nechodil a nejezdil, spíše se držel doma. Tady u nás vojáci zatarasili na delší dobu most přes řeku a lidi z vesnice za nimi šli, a právě se jich ptali, co tu dělají. A oni říkali, že sami neví, že musí plnit rozkazy. No a pak tam byl jeden hodně mladý chlapec a ten říkal, že nerozumí, že má jen tři roky školy. Všechno to byli hodně mladí kluci a všechno Rusové. Jinak lidi ve vesnici se srocovali jen ten první den, ty další dny už byl každý doma a hleděl si svého. Strach jsem měla i o to, co se děje ve Slavicích,

protože tam jsem měla celou rodinu a po tom prvním dni jsme věděli, že tam vojáci jsou. Že někde v lesích mají ležení a vím, že mi potom můj bratranec říkal, že za ním chodili na chalupu a chtěli po něm jídlo.

Paní Marcela se vyjádřila k současnému vnímání tohoto období současnou mladou českou generací následovně:

Myslím si, že je hodně důležité o tom pořád informovat, neboť ti mladí nevědí nic. Někdy se chovají jak utržení ze řetězu. Oni jako sice ví, co se dělo, ale už nevidí, že to vážně nebylo lehký. Ten rok byl celý hodně náročný. Vědět by o tom měli a mělo by se o tom rozhodně mluvit. V dnešní době neví ty děti, co mají, to že všechno berou jako samozřejmost. Je třeba právě vědět, jak se žilo dřív a že bylo spousta obav a že nic nebylo tak růžové, jak se nám tehdy snažili tvrdit. Musí si vážit toho, co vůbec mají, a ne aby chtěli jen bohatství a mít všechno nejnovější. Ty, co to nemají, tak si myslí, že jsou chudí, a přitom vůbec neví, co je opravdová chudoba a nedostatečnost. Hlavně by taky měli vědět, že to jídlo není zadarmo. Taky je důležité, aby věděli dnešní mladí, jací doopravdy byli komunisti.¹⁹

Čtvrtý pamětník

Paní Hana žila v roce 1968 s rodinou v Jugoslávii na velvyslanectví. Její muž tam na ministerstvu zahraničního obchodu.

21. srpen popisuje následovně:

Život tam probíhal moc hezky, protože Srbové mají pro nás Čechoslováky velkou slabost. Jak to vlastně mají, ten vztah k nám, jsem se přesvědčila, když právě přišel rok 1968. Manžel šel ráno do práce. V půl 8 ráno přišel a říkal, abych šla poslouchat rádio Prahu, protože v Praze se asi něco děje, že potřebuje jet do práce. Tak jsem vstala. V rozhlase jsem slyšela rozrušené hlasy redaktorů, ale pořád jsem přemýšlela a nechápala, co se děje. Myslela jsem, že je to nějaká hra. Protože hlásili: „*Vinohradskou třídou projíždějí tanky, které míří do oken, už se i střílí. Dokud vám budeme moct podávat zprávy, podávat je budeme.*“ V tu chvíli mi došlo, že to není hra, že se tam musí něco dít ještě jiného. Proto

¹⁹ Rozhovor Sárý HAZUKOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s paní Marcelou (přímou účastnicí roku 1968) - dne 4. 11. 2017 v Plzni. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

jsem si zapnula rádio Rakousko-Vídeň a tam tu zprávu hlásili. Že je Československá republika napadena vojsky Varšavské smlouvy v čele s Rusáky. Na ruských tancích byli většinou Asiat z východního Ruska nebo z východní Asie, kteří přijeli, vůbec nevěděli, co se s nimi děje a kde jsou, nevěděli nic. Tyhle informace jsme dostávali díky zprávám, rádiových a televizních, z Rakouska.

Ona televize vysílala. V přenosu byla Kamila Moučková, která dokud mohla, tak vysílala. Za ní stáli Rusové se samopaly, aby přestala s vysíláním. Řekla jim, že to musí dovysílat a pak ji samozřejmě vyhodili. Všichni redaktori se schovali do různých sklepů. Odtud se snažili o vysílání, aby se vědělo, co se vlastně u nás děje. Takže si přesně neuvědomuji, do kdy jsme se vše dozvěděli, ale bylo to zkreslené, pochopitelně. Vedoucí strana, komunistická strana s tím (okupací) souhlasila, ne všichni. Málo kdo se dokázal ozvat, že s okupací nesouhlasí. Všechny ty zprávy jsme se dozvídali spíš z Rakouska. To byly hodinové pořady. Rakouská televize nám zprostředkovávala, co se tady u nás děje, nezkrasleně.

Celá rozrušená, abych o nic nepřišla, jsem honem rychle vzala tašku a utíkala jsem na nákup, abychom měli nějaké potraviny. U nás, už se dělaly fronty. Ale ne že bych se bála, že nebudeme mít co jíst, ale uvědomila jsem si, že taky musím jít nakoupit, když budu chtít poslouchat co se děje. Abych mohla uvařit na klíně, co se dá.

Bylo to strašně dojemný! Přišla jsem do samoobsluhy. Všichni se kolem mě seběhli. Prosili mě, abych jim řekla, co se u nás děje. Řekla jsem jim informace, které jsem věděla, většinou z Rakouska. Říkali mi, jak je to strašné. Prosili mě, ať si nakoupím, vezmu si vše, co potřebuji a zadarmo. Nechápala jsem to... Dokola jsem opakovala, že nic nechci, že to nemohu přijmout. Povíдали mi o tom, že je to jediný projev, jakým mohou dokázat, že jsou s námi, a že nás mají rádi.

Svůj návrat do Čech v roce 1969 pak popisuje následovně:

Manžel jel do Prahy koncem září. Když jsem viděla, jaký je nedostatek jídla, rodičům jsem uvařila kuře na paprice, i knedlíky jsem udělala. A poslala jsem to po Hudcovi. Samozřejmě další a další

věci, ale tohle bylo jídlo vařené. Pomalinku potom se začaly prodejny zásobovat. Rok 1969 byl, tak nějak, uhlazenější. Aby to, co bylo možné, bylo na pultech. To se nedá s dnešním sortimentem vůbec srovnávat. Nebo Žena za pultem. Aby byly takhle vybavené samoobsluhy, to ať jdou do háje s celým seriálem. Pak přišla s nástupem Husáka normalizace. Čímž jsme se vrátili do 50. let.

Vojáci tu byli pořád, lenořili na loukách, v lesích, na vesnicích. Ale už to nebylo tak hektické. V 68 to muselo být strašné. Když jsem všechny tanky a vojáky viděla, všechno se ve mně sevřelo. Oni Rusáci, i jiné národy, když dal velitel povel tanku střílet, musel střílet, když nechtěl, velitel ho zastřelil. Servítky si nebrali s nikým, ani se svými lidmi. V Československu zůstali do doby, než je pan Kocáb vyprovodil do posledního vojáka v červnu 1991.“

Nezapomeňme, že bylo spoustu lidí zastřeleno, přejeto. Chodila jsem s dcerami k dětské doktorce na Vinohradskou třídu. Manžel sestřičky šel v 68 na Václavské náměstí, kde ho rozdrtil tank. Dodnes je na pamětní desce, Sadílek. Mladý člověk. Jak se hnula záclona, vypálili. Dva baráky na Vinohradské třídě rozstříleli. Lidé to tu neměli lehké.²⁰

Pátý pamětník:

Pan Tomáš v roce 1968 bydlel se svými rodiči v okresním městě Chomutov.

21. srpen popisuje následovně:

Pamatuji si, že jsme byli všichni hrozně vystrašení a každý se snažil zjistit, co se to vlastně děje. Všude byl totiž klid a mír, lidé byli šťastní, tak nikoho ani nenapadlo, že by to chtěli změnit nebo zničit. Až dodatečně jsme potom viděli tanky. Jak jsem nevěděl, co se děje, tak jsem chtěl jít normálně do práce. Lidé už stáli v ulicích ve frontách, už věděli, o co jde. Všude stáli tanky. Lidé před těmi tanky jenom tak poskakovali... Nebyl to vůbec hezký pohled. Začali jsme na ně mluvit rusky a brzy jsme se dozvěděli, že nemají ani poněti, kde jsou a proč zde jsou, jen že plní rozkazy, které jim byly přiděleny. Po tomhle srpnu jsem chtěl ihned emigrovat. Bohužel mě zastavil otec, který v tu dobu byl věrný komunist, strašně mě

²⁰ Rozhovor Dagmary HERGETOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s paní Hanou (žijící od roku 1967 do roku 1969 v Jugoslávii) - dne 18. 10. 2017 v Praze. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

zmlátil a vymluvil mi to. Dodnes lituji, že se mi nepovedlo odejít. Takže se to už všechno zase vrátilo to starých zaběhlých kolejí akorát s tím, že si na nás tentokrát už Rusové dávali lepší pozor. A vydrželo jim to dalších dvacet let.²¹

Šestá pamětnice

Paní Marii bylo v roce 1968 33 let a bydlela s rodinou na vesnici nedaleko Velkého Meziříčí.

21. srpen popisuje následovně:

K ránu, kolem 5 až 6:30 bylo nebe plný takovejch velkej černejch bombardérů. Strašněj rámus to dělalo. A tady pár kilometrů dál ve Velkém Meziříčí pak projížděly i tanky. Začalo to v noci, aby lidi nevěděli, co se děje. Všichni se báli. Když jsme se pak dozvěděli, že to jsou Rusáci, tak jsme mysleli, že bude zas válka. Oni všichni ještě pamatovali dobře 2. světovou válku. No, tady se vůbec nevědělo, co se děje v Praze nebo jinejch velkejch městech. Rádio ale bylo a tam se o tom mluvilo. Ale až za dlouho. Dlouho jsme nevěděli, co se děje. Ani televizi jsme tenkrát ještě neměli. A hlavně jsme stejně pořád jen pracovali.

Náš prezident Ludvík Svoboda, to byl dobrej chlap. Takovej vysokej, pěkněj. Sousta lidí na něj pak po tom 68. hrozně nadávala, ale já jsem ho brala. Však to byl válečnej hrdina. Byl tady náš krajan. Pamatuju si, že se sem často vracel. Jednou jsem ho potkala v Hroznatíně, jednou v Rudíkově, i sem k nám do dědiny zavítal. Nevím, co to bylo za výpravu, ale byl tu. I jeho manželku si pamatuju. A taky jsem byla na nějaký jeho přednášce tady. Jeden člověk sám nic nezmůže. Však on i tenkrát jel do Moskvy zachraňovat Dubčeka a ty ostatní politiky. Kdyby tam nejel, tak by je beztak postříleli.²²

Sedmý pamětník

Panu Jaroslavovi bylo v roce 1968 33 let, žil v Horní Bříze u Plzně. Pracoval jako vrchní mistr ve výrobě v místním kaolinovém závodě.

²¹ Rozhovor Nikolý Hönigové (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Tomášem - dne 11. 10. 2017 v Chomutově. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

²² Rozhovor Josefa JAŠI (studenta KHI FPE ZČU v Plzni) s paní Marií - dne 5. 11. 2017 v Rozích. Audio záznam uložen v soukromém archivu autora.

21. srpen popisuje následovně:

V první řadě jsme měli úkol nešířit v tom závodě žádnou paniku a prostě dbát na to, aby byl klid a aby šla ta výroba dál. Já jsem věděl, že není možný, aby se mi rozprchli lidi, protože přerušení provozu v pecích by stálo hrozně peněz a ty lidi by si sami sobě uškodili, protože by nebylo na výplaty. V každém případě jsme se snažili ty lidi udržet a já mezi ně pořád chodil a říkal jim, že jsme ve spojení s úřadem, a že se nic neděje a nikde se nestřílí. Říkal jsem jim, že máme zprávy o tom, že školy nesmí pustit žáky ven, takže je všechno v pořádku. Zjistili jsme taky, že autobusy po práci pojedou normálně. No, ale některý se roztrásl a chtěli jít hned domů za rodinou. Mužský utvořili skupinky a diskutovali, ženský brečely a chtěly jít domů. Pak jsme se tedy všichni uklidnili, když zjistili, že se zatím nic zvláštního neděje. Takže nakonec se nám tedy podařilo lidi udržet v práci.

Když jsme přišli domů z práce, tak jsme už ty sovětský vozidla viděli, jeli okolo nás a tady všude byly houfy lidí a někteří na ně hrozili. Oni koukali, byli z toho vyděšení. Byly to nějaký transportéry, asi ženijní, protože vezly nějaký takový mosty. Kam jely, to asi ani nevěděly, protože už mezi tím mládež, která dostávala pokyn pomocí radia i televize, odstranila ukazatele i cedule s názvem města. Tenkrát byla jenom státní televize, první a druhý program. Žádná soukromá nebyla. Najednou jsme ale měli stanic mnohem víc, protože jednou se ozvalo, že vysílání probíhá na kanále tolik a tolik, pak najednou říkali: „Pravděpodobně budeme objeveni, přeladte si na kanál tolik a tolik“. To už tady jezdili všude a byly výzvy, abychom zachovali klid, byli apatický, nekomunikovali s nimi, a aby se strhly cedulky obcí nebo abychom ty cedulky obrátili jinam, aby byli ti vojáci dezinformováni. Tak cedule tady opravdu zmizely, ale jinak se tady nic tragického nedělo.

Svůj názor na dobu normalizace popisuje následujícím způsobem:

Ta zkušenost z té doby je, že jsme byli zmatení a naštvaní i jako milicionáři. Drželi jsme služby v továrně a paradoxně jsme strážili tady tu továrnu proti Rusům. Protože armáda vlastně neexistovala, takže jediný, co bylo, byla milice. Byla to potupa. Lidi prostě ztratili nadšení, už nebyl takovej zájem, jako byl v těch šedesátých letech. To byl takovej rozkvět. Mysleli jsme si, že jdeme nahoru.

To heslo bylo krásný – socialismus ano, ale s lidskou tváří. Potom už to nebylo ono, taky to dlouho nemohlo trvat. Lidem se to moc nelíbilo, já aspoň neznal nikoho, kdo by byl s tímto spokojený. I když měl jsem jednoho kamaráda, který byl předtím na školení, aby z něj udělali důstojníka. A já se ho potom ptal, jak by to vysvětlil vojákům, jestli sem Sověti přišli oprávněně nebo neoprávněně. A on mi řekl: „No jasně, že oprávněně“, na což jsem mu řekl, že je pěkná svině, on se urazil a řadu let jsme spolu nemluvili. Já se mu nikdy neomluvil, protože já s tím nesouhlasil.

Nebylo oprávněný, nikdo je nepozval, tady neměli co dělat. Ten vpád byl naprosto nezákonej, bohužel postavit se proti tomu ozbrojeně, by bylo naprosto směšný. Je to škoda, kdyby se to nestalo, tak jsme mohli jít hodně dál. Mě se strašně líbilo to nadšení v těch šedesátých letech, ty písničky, co vznikaly a vůbec ta doba. Pak už byla cenzura, a to nadšení prostě opadlo.²³

Osmý pamětník

Panu Karlovi bylo v roce 1968 28 let, pracoval jako učitel v Nejdku na základní škole.

21. srpen popisuje následovně:

Byla to ještě prázdninová doba. Ve středu 21. srpna jsem se probudil ve svém rodném domě ve vesnici Buková, kde jsem se narodil. Otec byl v té době v nemocnici, maminka byla v kravíně. A já jsem vstal, že budu krmit domácí drůbež. Vyšel jsem na ten prosluněný dvorek a křičí na mě sousedka: „Prosím tě, víš, co se stalo? Pusť si honem rádio!“ Na vesnici jsme byli odkázáni na to, co se sem přes rozhlas dostalo. Od té chvíle běželo rádio pořád. Čekali jsme na zprávy. Člověk si o tom pořádně nemohl udělat správný obraz. Já jsem pořád poslouchal rádio a nemohl jsem tomu nějak věřit. Zase přiběhla ustrašená sousedka...co s námi teď udělají? No, s námi dvěma teď asi nic, povídám. Myslel jsem si, že bych se zajel podívat do Plzně, jenže v té informační rozhlasové spoustě lidí nabádali, aby nikam nechodili, aby zůstali doma. Plzeňský rozhlas také vysílal a my jsme snad čekali, kdy to celé skončí. Vysílali také, že některé ty rozhlasové prostředky

²³ Rozhovor Martina LANGA (studenta KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Jaroslavem – dne 12. 10. 2017 v Horní Bříže. Audio záznam uložen v soukromém archivu autora.

se snaží odstěhovat mimo to centrum. Hlasatelé naznačovali, že budou vysílat tak dlouho, dokud budou moct. I pražská televize vysílala mimo Prahu.

Já jsem předtím učil na Toužimsku ve Štědré, poblíž Krašova a měl jsem známé ze Žlutic a ti potom vyprávěli, jak je tam tiskli se samopaly v rukou. Ta informovanost byla dost omezená a tak jsem se už těšil na první pracovní týden po prázdninách do školy do Nejdku.

Pondělí 26. srpna začalo ve škole zahajovací pedagogickou radou, kde to bylo velice spontánní. Mezi lidmi bylo více informací. Já sám jsem se vracel do Nejdku přes Plzeň, kde už jsem nabral nějaké ty letáky a shodou okolností za mnou přišli mí bývalí žáci, kteří končili v červnu. A někteří z nich nastupovali v Praze ve škole a přinesli fotky, např. stopy po střelbě na budově Národního muzea. A tak jsem byl jeden z těch nejvíc informovaných. A byl jsem pověřen ředitelem školy, tehdy to byl ještě pan Uzel, abych napsal něco, čím bychom to odsoudili. Takže jsem se stal autorem rezoluce proti vstupu vojsk. A to se pak projevilo při těch prověrkách na začátku normalizace.²⁴

Devátý pamětník

Panu Josefovi bylo v roce 1968 25 let.

Pan Josef, je rodák z menší vesničky Pačejev, která se nachází na jižním Plzeňsku. V okupačním roce mu bylo 25 let a již živil rodinu. Tento rok byl pro něj zlomovým především narozením syna, který na svět přišel v březnu roku 1968. V tomto roce byl zaměstnaný v závodu Šumavan v Nepomuku. I v den okupace 21. 8. 1968 byl jako každý den v práci. O tom, že nás obsadila vojska varšavské smlouvy se i se svými kolegy dozvěděl při práci od někoho z nadřízených, který to slyšel z rozhlasu. Poté se všichni přesunuli do společných prostor, kde v rozhlase poslouchali, co se v naší republice děje. Poté byla jejich pracovní směna rozpuštěna a všichni se rozešli do svých domovů za svými rodinami. Doma poslouchal se svojí manželkou rozhlas a navštívil známé ve vesnicích aby se s nimi pobavil o tom co věděl on a co měli za informace oni.²⁵ Ve vesnici panoval ruch,

²⁴ Rozhovor Moniky LEIBELTOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni), s panem Karlem – dne 17. 11. 2017 v Nejdku. Audio záznam je uložen v archivu autorky.

²⁵ Rozhovor autora (student KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Josefem (přímým účastníkem událostí roku 1968) dne 4. 11. 2017 v Plzni. Audio záznam uložen v soukromém archivu autora.

neboť všichni se snažili zjistit co nejvíce. Přes Pačejov se vojáci pouze přesouvali, takže s obyvateli nepřišli skoro do kontaktu. Druhý den 22. 8. už znovu pracoval. Se svými kolegy v práci se účastnili podpisových petičních akcí. Doma s manželkou rozebírali především možnosti toho, co by se mohlo stát. Manželka samozřejmě měla strach o to, co by se mohlo stát. Pan Josef strach o svůj život neměl, dle svých slov spíše přemýšlel o tom, jaký dopad může mít okupace na budoucnost země, a jaké to může mít následky po hospodářské stránce. Někdy kolem 23. 8. se dozvěděl, že okupační vojska při obsazování země ničila radiostanice a radiopřijímače. Stejně dopadla i radiostanice Krašov blízko jejich vesnice. To asi byl okamžik, kdy si uvědomil, že jemu i jeho rodině může jít o život. Dny plynuly dost podobně a informace přicházely velmi pomalu a nepřesně. Nejvíce informací pan Josef měl z novin, které začaly informace přinášet od 22. 8. , a neboť to byly krajské noviny psaly především o událostech, které zasáhly plzeňský kraj. Až tady se pan Josef dozvěděl o tom, co se děje v celém kraji, jaké části jsou obsazeny a kde nepřátelská vojska bivakují. Jinak jeho život díky synovi a přestavbě domu, plynul stále ve stejných kolejí. Takhle zpětně říká...

Našeho života se tato událost dotkla významně především po psychologické stránce a toho, že naše jistoty, které už tak v té době byly velmi mělké, totálně pohořely. Každodenní život zůstával stejný, a to hlavně proto, že musel zůstat stejný. Zaměstnání a rodinu jste totiž měli stále.²⁶

Desátá pamětnice

Paní Marii bylo v roce 1968 39 let.

21. srpen popisuje následovně:

Já jsem toho času byla v Německu na návštěvě. Děti s babičkou a dědečkem zůstali doma. Vracela jsem se 22:08 1968 ráno. Dozvěděla jsem se na vlakového nádraží v Německu z Norimberka, že nás okupují, když jsem šla koupit jízdenky pro sebe a manželku. Tento vlak byl úplně přeplněný lidmi, kteří se vraceli zpět do Československa. Paní na přepážce mi řekla, že ani neví, jestli nás až přijedeme do Československa, zda nebudeme potrestáni. Tak teď už jsem se začala bát hodně. S obavou jsem jela domů, a čekala jsem, co doma najdu. Když jsem tedy po dlouhé cestě přijela domů, hned jsem objala své děti a rodiče, že jsou v pořádku.

²⁶ Rozhovor Kláry HAZUKOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Josefem (přímým účastníkem událostí roku 1968) dne 4. 11. 2017 v Plzni. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Moji rodiče říkali, že nic nevěděli, až přišla jedna naše teta a ta jim řekla: „Vy nic nevíte, na náměstí je spousta tanků. Obsadili nás Rusové. Ráno to hlásili ve zprávách.“

Pracovala jsem ve školní jídelně. A dozvěděla jsem se, že 21. srpna odpoledne už moje spoluobčanka běhala po městě a měla sepsanou jakousi petici proti okupaci. Nevím, co v tom má spoluobčanka viděla nebo v jakém spolku byla, ale chodila s listinou a sbírala podpisy, aby Rusové odtáhli, a že nesouhlasíme s obsazením. Tchán říkal, že už je starý a že nic podepisovat nebude, a tak vzal propisku můj mladší syn a podepsal to. Dozvěděla jsem se, že na Krašově u Bezvěrova byla střelba. Tam to bylo „ostré“. Tam to ostřelovali. Pokud ten vysílač svítil, tak jej ostřelovali. Ale tady v Teplé se nic nedělo. Vojenský konvoj se zde nezdržel, spíše projížděl do jiných měst, kde sídlily nějaké československé posádky a kdy jezdili do větších měst.²⁷

Jedenáctá pamětnice

Paní Boženě bylo v roce 1968 19 let, v době příjezdu vojsk byla u své tety v jedné malé vesničce u Šumperka, rodiče v té době měla v Mariánských Lázních.

21. srpen popisuje následovně:

Já si říkala ‚Co to je za dunění?‘ A najednou ty domy se začaly otřásat a jak byly ty kamenité cesty ještě z těch kukuřičných polí, teď najednou ty zelený vobludy, ty tanky. Ta khaki barva taková hnusná. Začaly projíždět okolo domů – hukot strašnej. A najednou v jednom okamžiku jeden tank zastavil. Teď se otevřel poklop věže od toho tanku a vystoupil takovej malej střízlíček. Hubeňourek. Vylezla nejdřív taková tankistická čepička a pak ten chlápek. Měli takový divný zvláštní mundúry. Měl takovej zvláštní pohled. Ještě teď si to pamatuju a mrazí mě z toho. V ruce měl samopal, takovou zbraň, začal se točit dokola v té věži toho tanku. Nám všem zatrnulo, co se bude dít, jestli začne střílet. Jenom jsme přikrčeně za těma oknama tak stáli a moje teta se křížovala, protože ta pocházela z Volyně. Ta znala ještě všechny ty hrůzy válečný. Já to neznala, já byla ovlivněna Pražským jarem, dělala zkoušky na vysokou a najednou tohle. To zděšení bylo hrozný, ale já začala

²⁷ Rozhovor Jany ONDREIČKOVÉ, DiS. (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s paní Marií – dne 19. 10. 2017 v Teplé. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

z ničeho nic brečet, jak já se dostanu domů, jak se dovolám, žádný mobilny tehdy neexistovaly, co já budu dělat, co táta a sourozenci, jak já pojedu na chmelovou brigádu? Zrovna mě přijali na fakultu – jak a co teď bude?

My jsme byli blíž na ten východ, tak nic prostě, jenom ten strašnej hukot. Protože jsme nevěděli, co se děje, tak jsme nevěděli, jestli se máme běžet někam schovat, nebo vlízt do sklepa. Až ráno začal vyvádět můj strýc, že nás přijeli zachránit bratři od východu. A kam že pojedu domů, že žiju v Sudetech, prostě byl na mě velice hnusnej, zlej. Ráno vzal chleba a jel na nádraží, chránit ho před nekalými živly.

Nakonec jsem se spojila s našima. Ten den samozřejmě ne, to bylo nebezpečný. To nebylo jako dneska, mobil při ruce, posílání e-mailu. Nejbližší telefon byl v Šumperku, to bylo na kole tak dva kilometry. Ale motej se mezi těma tankama a vojákama. Asi po týdnů se situace uklidňovala, tanky nejezdily, v Šumperku jich zůstalo jenom pár, zbytek jel asi na Prahu nebo do větších měst, takže jsem z pošty poslala telegram domů a táta mi hned odpověděl, že jsou v pořádku.

Domů jsem se dostala skoro až za měsíc. Přijel si pro mě můj budoucí manžel vlakem, ale všechno už bylo v klidu. Bála jsem se ale, jak to teď bude. Jestli se vůbec bude dát studovat. Co teď bude. Pořád ten dopad nebyl jasný.²⁸

Závěrečné shrnutí

V závěrečném shrnutí se pokusím reflektovat výše uvedené vzpomínky jedenácti pamětníků na události roku 1968. Všichni pamětníci, i když různými způsoby, vyjadřují svůj vnitřní nesouhlas s vpádem vojsk Varšavské smlouvy, který proběhl 21. srpna roku 1968. Tento nesouhlas vyjadřují slovy velice emotivními. Pan Jan (první pamětník), hovoří o totální devalvaci a psychickém zničení člověka, paní Marie (šestá pamětnice) a pan Jaroslav (sedmý pamětník) zase celkem jasně danou situaci popisují jako nezákonné porušení naší hranice.

Ve všech výpovědích se přímo či nepřímó objevuje zdůraznění toho, že nikdo vlastně z počátku nechápal, co se doopravdy děje. Velice hezky toto nepochopení a vlastně prvotní nepřijetí dané situace popisuje pan Jan (první pamětník):

²⁸ Rozhovor Jany ZÁHOROVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s paní Boženou – dne 9. 10. 2017 v Mariánských Lázních. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

„Ano, 21. 8. 1968, bylo asi tak 4:40 ráno, kdy jsem jako učeň šel na autobus do práce. A to je právě ta záležitost toho komična a jakési absurdity, kde to vidím jako jakási znak, jakýsi symbol, že z okna domu, ve kterém bydlel předseda místního národního výboru a „starý estébák“, z okna byla vykloněná v tuto nezvyklou dobu jeho tchyně. Tato profesionální „drbna“ ve vsi, stará paní R. A já ji zpočátku nezaregistroval, jdu a najednou na mě někdo volá, jako v pohádce: „Honzíčku!“, jsem koukal, kde to je a vidím, babča v okně. „Dobrý den“, říkám. A ona: „Honzíčku, bude válka!“ Říkám si, aha, pan předseda má štěstí, nenáviděná tchyně se mu konečně zbláznila. Říkám jí: „jistě babi, to víte, že jo, bude válka,“ A ona: „Honzíčku, já si nedělám legraci, přepadli nás, Rusáci a Němci a Bulhaři a Poláci!“ Tak jsem si říkal, že je opravdu blázen a šel jsem na autobus nějak jako docela touhle příhodou rozveselen.“

A také paní Hana (čtvrtá pamětnice):

„Manžel šel ráno do práce. V půl 8 ráno přišel a říkal, abych šla poslouchat rádio Prahu, protože v Praze se asi něco děje, že potřebuje jet do práce. Tak jsem vstala. V rozhlase jsem slyšela rozrušené hlasy redaktorů, ale pořád jsem přemýšlela a nechápala, co se děje. Myslela jsem, že je to nějaká hra. Protože hlásili: Vinohradskou třídou projíždějí tanky, které míří do oken, už se i střelí. Dokud vám budeme moct podávat zprávy, podávat je budeme. V tu chvíli mi došlo, že to není hra, že se tam musí něco dít ještě jiného. Proto jsem si zapnula rádio Rakousko-Vídeň a tam tu zprávu hlásili. Že je Československá republika napadena vojsky Vářšavské smlouvy v čele s Rusáky.“

Zajímavé je také sledovat genderový rozdíl mezi výpověďmi pamětníků, zatímco ženy jako prvotní pocit popisují strach a obavu o rodinu a částečně také obavu o hmotné zázemí:

„Měli jsme velký strach, aby zase nebyla válka.“ (Paní Marcela – třetí pamětnice)

„Všichni se báli. Když jsme se pak dozvěděli, že to jsou Rusáci, tak jsme mysleli, že bude zase válka.“ (Paní Marie – šestá pamětnice)

„Paní na přepážce mi řekla, že ani neví, jestli nás až přijedeme do Československa, zda nebudeme potrestáni. Tak teď už jsem se začala bát hodně. S obavou jsem jela domů, a čekala jsem, co doma najdu. Když jsem tedy po dlouhé cestě přijela domů, hned jsem objala své děti a rodiče, že jsou v pořádku.“ (Paní Marie – desátá pamětnice)

Muži naopak hovoří o pocitu určité bezmoci, vzteku a snaže nějakým způsobem jednat:

Pan Jan (první pamětník): *„Poslouchalo se rádio a neustále jsme o všem mluvili. Dostávali jsme různé informace a jedna z nich potom vyplnila zbytek našeho dne. A to byla: „Způsobujte vojskům dezorientaci.“ To spočívalo v tom, že jsme naskákali do aut ve skupinkách a pak jsme se paprskovitě rozjeli po okolí naší vesnice, a to až tak daleko, než jsme potkali skupiny z jiných vesnic, které šly proti nám. Buď jsme vyvraceli, nebo zcela obraceli dopravní značky, hlavně směrovky. Dávali jsme je jiným směrem, abychom jaksi znemožňovali orientaci ruským vojskům.“*

Pan Tomáš (pátý pamětník): *„Po tomhle srpnu jsem chtěl ihned emigrovat. Bohužel mě zastavil otec, který v tu dobu byl věrný komunista. Strašně mě zmlátil a vymluvil mi to.“*

Pan Jaroslav (sedmý pamětník): *„V první řadě jsme měli úkol nešířit v tom závodě žádnou paniku a prostě dbát na to, aby byl klid, a aby šla ta výroba dál. Já jsem věděl, že není možný, aby se mi rozprchli lidi, protože přerušení provozu v pecích by stálo hrozně peněz a ty lidi by si sami sobě uškodili, protože by nebylo na výplaty. V každém případě jsme se snažili ty lidi udržet a já mezi ně pořád chodil a říkal jim, že jsme ve spojení s úřadem, a že se nic neděje a nikde se nestřílí...“*

... Ta zkušenost z té doby je, že jsme byli zmatený a naštvaný i jako milicionáři. Drželi jsme služby v továrně a paradoxně jsme střežili tady tu továrnu proti Rusům.“

Pan Karel (sedmý pamětník): *„Zase příběhla ustrašená sousedka...co s námi teď udělají? No, s námi dvěma teď asi nic, povídám. Myslel jsem si, že bych se zajel podívat do Plzně, jenže v té informační rozhlasové spoustě lidí nabádali, aby nikam nechodili, aby zůstali doma.“*

Výpovědi všech pamětníků nicméně potvrzují, že tato událost, překročení československých hranic spojeneckou armádou Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 a následná okupace, měla velký vliv na životy všech zde uvedených pamětníků. Přinesla strach, obavy a nedůvěru, pro mnohé také později znamenala ztrátu zaměstnání, přátel nebo dokonce rodinných příslušníků, kteří emigrovali do zahraničí. Toto všechno jsou dobře známá fakta, článek tedy nepřináší převratná, nová svědectví, ale podporuje již probíhající výzkumy a závěry. Také „obyčejní lidé“, kteří nebyli politicky činní, byli politikou dané doby proti své vůli ovlivněni.

Zdroje

MICHÁLEK, Slavomír. *Rok 1968 a Československo – Postoj USA, Západu a OSN*. Bratislava: 2008, s. 7.

LOUDIL, Jaroslav. *SRPEN 21. 1968 - Hrůzy okupací*. 16. 8. 2018. [Online] Dostupné z URL: <www.podivinsky.cz/wp-content/uploads/2018/09/SRPEN-21.pdf> [Cit. 2018-09-08].

KREJČÍ, Marek. Svaz československých výtvarných umělců v letech 1986-71. In: *Jaro 68 a nástup normalizace*. PETRÁŠ, Jiří. SVOBODA, Libor (eds.). Praha: Ústav pro studium totalitních režimů; České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2017. ISBN:

TOMEK, Prokop, PEJČOCH Ivo. *Černá kniha sovětské okupace. Sovětská armáda v Československu a její oběti 1968-1991*. Cheb: Svět křidel, 2015, s. 15.

Dostupné z URL: <<https://www.ustrcr.cz/uvod/srpen-1968/srpen-1968-chronologie/>> [Cit. 2018-09-08].

Dostupné z URL: <<http://www.pribehjanazajice.cz/panely/01/>> [Cit. 2018-09-08].

ŠMÍD, Marek. *Československo ve 20. století*. České Budějovice. 2016. 154 s.

Rozhovory

Rozhovor Michaely BERNÁŠKOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Janem – dne 29. 9. 2017 v Kadani. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor Michaely BERNÁŠKOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Stanislavem, dne 20. 10. 2017 v Klášterci nad Ohří. Audio záznam uložen v soukromém archivu studentky.

Rozhovor Sary HAZUKOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s paní Marcelou (přímou účastnicí roku 1968) - dne 4. 11. 2017 v Plzni. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor Dagmary HERGETOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s paní Hanou (žijící od roku 1967 do roku 1969 v Jugoslávii) - dne 18. 10. 2017 v Praze. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor Nikoly Hönigové (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Tomášem – dne 11. 10. 2017 v Chomutově. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor Josefa JAŠI (studenta KHI FPE ZČU v Plzni) s paní Marií – dne 5. 11. 2017 v Rozích. Audio záznam uložen v soukromém archivu autora.

Rozhovor Martina LANGA (studenta KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Jaroslavem – dne 12. 10. 2017 v Horní Bříze. Audio záznam uložen v soukromém archivu autora.

Rozhovor Moniky LEIBELTOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni), s panem Karlem – dne 17. 11. 2017 v Nejdku. Audio záznam je uložen v archivu autorky.

Rozhovor autora (student KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Josefem (přímým účastníkem událostí roku 1968) dne 4. 11. 2017 v Plzni. Audio záznam uložen v soukromém archivu autora

Rozhovor Kláry HAZUKOVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s panem Josefem (přímým účastníkem událostí roku 1968) dne 4. 11. 2017 v Plzni. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor Jany ONDREIČKOVÉ, DiS. (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s paní Marií – dne 19. 10. 2017 v Teplé. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor Jany ZÁHOROVÉ (studentky KHI FPE ZČU v Plzni) s paní Božnou – dne 9. 10. 2017 v Mariánských Lázních. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

O autorce

*Mgr. et Mgr. Marie Fritzová, Ph.D. (*1985)* vystudovala Kulturní antropologii Předního východu na Fakultě filozofické ZČU v Plzni a také magisterský obor Dějepis a Občanská výchova na Fakultě pedagogické ZČU v Plzni. V roce 2016 obhájila doktorskou práci věnující se sociální identitě palestinských křesťanů na Fakultě filozofické ZČU v Plzni v doktorském programu Etnologie. Od roku 2009 pravidelně navštěvuje oblast Izraele a Palestiny, kde provádí terénní výzkum. V současné době působí na Katedře historie na Fakultě pedagogické ZČU v Plzni.

Email: fritzovamarie@gmail.com

Odkazy pokrokových osobností naší minulosti: biografie jako předmět historického výzkumu / Legacy of the progressive personalities of our past: biography as an object of the historiographical research

Václav Sixta

Abstrakt

Studie se na příkladu knižní edice nakladatelství Melantrich „Odkazy pokrokových osobností naší minulosti“ zabývá problematikou výzkumu biografického žánru v historické perspektivě. Studie je postavena na výzkumu edice „Odkazy“ a textů, které ji obklopují. Cílem studie je představit čtenáři tuto edici po faktografické stránce a demonstrovat na ní také badatelské problémy a možnosti výzkumu žánru biografie v současné historiografii.

Abstract

The paper focuses on the issue of research of the genre of biography in historiographical perspective. The key material is the book series „Legacy of the progressive personalities of our „past”, which was published from the year 1961 to the year 1991 in Czechoslovakia. The goal of the text is to present the book series itself, but it mainly aims to demonstrate the opportunities and limits of the historiographical research of the genre of biography.

Klíčová slova: biografie; teorie biografie; Melantrich; dějiny pojmu; státní socialismus.

Key words: biography; theory of biography; Melantrich; conceptual history; state socialism.

Tato studie se věnuje životopisné edici nakladatelství Melantrich (resp. Svobodné slovo)¹ za účelem jednak představit čtenáři tuto edici po faktografické stránce a jednak na ní demonstrovat badatelské problémy a možnosti výzkumu žánru biografie v současné historiografii.² Do centra textu jsem umístil ediční řadu Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, která vycházela mezi lety 1961 a 1991 a vyšlo v ní během této doby více než devadesát životopisů. Nejčastěji šlo o osobnosti z oblasti dějin literatury a umění, doplněné klíčovými osobnostmi českých dějin (Jan Hus, Tomáš G. Masaryk, Jiří z Poděbrad či Jan Žižka). Chronologické rozpětí edice sahá od středověku po osobnosti tehdy nedávné minulosti, které reprezentuje například biografie Zdeňka Nejedlého z pera Františka Červinky, která vyšla v roce 1969, tedy sedm let po Nejedlého smrti. Při pohledu na celek edice však lze vidět těžiště v osobnostech druhé poloviny 19. století a prvních třiceti let století dvacátého.

Knihy vydávané v Odkazech měly po celou dobu trvání edice jednotnou strukturu. Ta se skládala ze dvou hlavních částí: biografické studie a ukázek z díla. Vnitřní členění biografických studií bylo ponecháno na vůli autorů. Najdeme tak studie v podobě celistvého líčení, přes tradiční rozdělení na „život“ a „dílo“ nebo k dějinám umění odkazující periodizaci na jednotlivá období života. Zadáním pro výběr ukázek bylo představit čtenáři to, „co je stále živé“ a s čím má soudobý čtenář být konfrontován jako s pozitivní hodnotou. Kromě literárních děl byla také občas otištěna část deníků či korespondence s významnými osobnostmi – v případě literátů typicky s F. X. Šaldou. Mezi autory najdeme řadu významných literárních vědců poválečné literární vědy (Štěpán Vlašín, Mojmír Otruba, František Buriánek, Jarmila Mourková). Za pozornost stojí zapojení mladé generace historiků, kteří se později stali předními kapacitami ve svém oboru (Dušan Třeštík, František Šmahel). Ze starší generace nutno zmínit Josefa Polišenského, Milana Machovce a Josefa Macka.

¹ Melantrich byl založen jako Tiskárna národně socialistického dělnictva v roce 1898 a samotný název Melantrich se začal používat až od roku 1910. Název Melantrich odkazuje k Jiřímu Melantrichu z Aventina (1511 – 1580), který byl významným renesančním tiskařem a nakladatelem humanistickým zaměřením a podporující náboženskou toleranci. V meziválečném období se nakladatelství stalo jedním z největších a nejvyspělejších firem svého druhu ve střední Evropě. Po zestátnění v roce 1949 sloužil Melantrich jako nakladatelský podnik Československé strany socialistické. Mezi lety 1960 – 1968 neslo nakladatelství jméno Svobodné slovo, stejně jako deník, který podnik vydával. Od poloviny šedesátých let patřilo nakladatelství ke středně velkým podnikům. Melantrich zaniknul v roce 1999. Srov.: HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949-2006*. 1. vyd. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3.

² Tento výstup vznikl v rámci projektu Historie - klíč k pochopení globalizovaného světa: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti: biografie jako předmět historického výzkumu, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze z prostředků Specifického vysokoškolského výzkumu na rok 2018.

Jednotlivým prvkem celé edice byla grafická úprava obálky, tvořená šesti obdélníkovými poli, střídajícími černou barvu a druhou barvu – typickou vždy pro daný svazek. V levém horním poli se nacházel název edice, na vedlejší poli pak jméno autora a název knihy. V prostředním řádku byl umístěn portrét popisované osobnosti a vpravo dole poté název nakladatelství. Grafik Miroslav Váša tak vytvořil variabilní a snadno rozpoznatelný návrh, který lze dodnes snadno identifikovat na policích knihoven. Náklad vydaných biografii se pohyboval od devíti set kusů po pět tisíc v prvním vydání. Dalších vydání se dočkaly například životopisy Karolíny Světlé, Kosmy či Boženy Němcové. Zcela výjimečným případem pak byla Machovcova práce o Masarykovi, která dosáhla ve dvou vydáních desetitisícových nákladů. Ve srovnání s podobně zaměřenou knižní produkcí patří Odkazy k dobovému průměru. Například kniha Miloslav Formánka a Václava Procházky *Myšlenkový odkaz Karla Havlíčka Borovského*, vydaná v téže roce jako životopis téže osoby v *Odkazech*, měla náklad dva tisíce čtyřista kusů a poslední biografie Karla Havlíčka Borovského vydaná v roce 1959 vyšla v nákladu o třech tisících kusech, stejně jako biografie v edici *Odkazy*.³ Také životopis Boženy Němcové měl stejný náklad jako biografie napsaná Zdeněkem Nejedlým a publikovaná rok před vydáním textu Milana Otruby v *Odkazech*.⁴

Pohled na obrysy edice *Odkazy* pokrokových osobností naší minulosti produkuje řadu otázek. Na čem stála legitimita edice jako celku? Jak se autoři vyrovnávali se vztahem českého národního historického narativu a marxistické interpretace dějin? Jak se edice proměňovala v průběhu své existence? Jaký význam mělo, že jde právě o biografickou edici? Dříve, než se pokusím tyto otázky zodpovědět, zaměřím se na biografii jako předmět historického bádání obecně. Vymezení tohoto pole, do kterého svým textem vstupuji, nepovažuji za tak jednoznačné, jak by se na první pohled mohlo zdát.

Badatelská východiska

Podíváme-li se na současnou akademickou produkci, zabývající se fenoménem životopisů, můžeme zaznamenat několik typů badatelských přístupů. Nejčastější strategii nazývám „diachronní“, protože jde velmi často o to postihnout vývoj, respektive změnu na poli biografické produkce. Typickým příkladem je studie Helge Kragh, která zkoumá podobnosti a rozdíly v podání jednotlivých biografii Tycha de Brahe od jeho smrti do prvních desetiletí třetího tisíciletí.⁵ Srovnávány

³ CHALUPNÝ, Emanuel. *Karel Havlíček*, KNHB, Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1959. FORMÁNEK, Miloslav a PROCHÁZKA, Václav, *Myšlenkový odkaz Karla Havlíčka Borovského*. Praha: SNPL, 1961.

⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*. SNKLHU, Praha: SNKLHU, 1961.

⁵ KRAGH, Helge, *Received wisdom in Biography: Tycho Biographies from Gassendi to Christian-*

mohou být jak naratologické kategorie odkazující k výstavbě textu, tak společenské funkce konkrétních biografii spojené například s různými konfesními či národními narativy.⁶ V centru pozornosti těchto badatelů je primárně text ve formě knihy, který nese konkrétní sdělení závislé na erudici a dobové situovanosti autora. Z pohledu na celek pole bádání o biografickém žánru bychom tyto texty mohli označit jako formu „základního výzkumu“, který doplňuje již ustálené kategorie o nový materiál, aniž by narušil či posouval základní východiska výzkumného pole.

Na širším půdorysu se o diachronní přístup pokouší například v anglo-americkém prostředí velmi populární práce *Biography: A Brief History* Nigela Hamiltona.⁷ Hamilton bere jednotlivé epochy a vývoje dějepiscectví v nejšířším slova smyslu a ukazuje, jakou roli v nich hrály biografie: dozvíme se tak o středověkých hagiografiích, viktoriánských biografiiích, nebo vlivu teorie o smrti autora na biografické psaní. Podobně žánr biografie zkoumá publikace věnovaná sub-žánru „romantické biografie“, odkazující k romantickému přístupu k životopisnému psaní a jeho dědictví v současnosti.⁸ Dalším autorem, jehož početné práce na téma dějin a teorie biografie uplatňují diachronní přístup, je Hans Renders, který ve svých statích zdůrazňuje vliv žurnalistiky na utváření žánru biografie v průběhu 19. století.⁹ S dílem Hanse Renderse a jeho kolegů a kolegyně je spjat také typický pojem pro diachronní přístup: „biographical turn“. Biografický obrat definuje jako významné zvýšení zájmu o biografii v 80. letech 20. století. Nejde tedy o obrat srovnatelný svou radikalitou s jazykovým obratem, nicméně autoři tímto způsobem poukazují na význam tématu a také tím navrhuji mezník v historickém vývoji žánru. Uvedené příklady ilustrují hlavní rysy diachronního přístupu: snahu vytvořit z dějin biografie sub-disciplínu na pomezí dějin dějepiscectví, dějin literatury a teorie a metodologie obou disciplín. Dominantní badatelskou strategií je popis dějin žánru na úrovni ustanovení kánonu teoretického i materiálového a vytvoření koherentních dějin žánru s vymezenými epochami, zlomy a autoritami.

son, In: SÖDERQVIST, Thomas (Ed.), *The History and Poetics of Scientific Biography*, Routledge, London and New York, 2007. ISBN-13: 978-0754651819, s. 121 – 134.

⁶ HANSEN, Signe Lindskov, The programatic function of biography, In: SÖDERQVIST, Thomas (Ed.), *The History and Poetics of Scientific Biography*, Routledge, London and New York, 2007. ISBN-13: 978-075465181, s. 135 – 154.

⁷ HAMILTON, Nigel, *Biography: A Brief History*, Harvard University Press, Cambridge / London, 2009. ISBN: 978-0674034716

⁸ BRADLEY Arthur, RAWES Alan, *Romatic biography*, Routledge, London 2003. ISBN: 978-0754609933

⁹ RENDERS, Hans a DE HAAN, Binne. *Theoretical discussions of biography: approaches from history, microhistory, and life writing*. Lewiston: The Edwin Mellen Press, 2013. ISBN 978-0-7734-4092-0.

Druhý přístup k psaní o životopisném žánru nazývám „kritický“. Autoři tohoto směru čerpají z dekonstrukce, strukturální analýzy vyprávění a post-strukturalistických přístupů. Jejich snahou je poukázat na komplex sociálních a epistemologických východisek, které biografické texty často nereflktovaně obsahují. Za prehistorii tohoto přístupu může být považována kniha kunsthistoriků Ernsta Krise a Otto Kurze *Legenda o umělci*, která vyšla poprvé v roce 1934.¹⁰ Autoři zde ukazují smyšlený původ a mytologickou funkci anekdot o umělcích. Příkladem může být příběh umělců, kteří dokázali namalovat mouchu natolik realisticky, že ji jejich klient chtěl odehnat z plátna. Tato a další historicky se podle Krise a Kurze nikdy nestaly, ale ve skutečnosti mají ukázat, kdo je umělec a jaký je jeho vztah ke společnosti: umělec je zde ten, kdo dokáže dokonale zachytit přírodu a komu tento talent dává moc nad jeho klienty a potažmo nad zbytkem společnosti. Klíčovým textem kritického přístupu je Biografická iluze Pierra Bourdieu.¹¹ Bourdieu v něm ukazuje na falešný předpoklad jednoty a koherence „života“, který biografie chybně strukturuje jako lineární, koherentní a k cíli směřující celek. Dalšími zdroji kritiky biografie se staly Foucaultovy teze o subjektivaci, jako o určení subjektu dobovým diskursem.¹²

Příkladem textu, který čerpá z obou výše popsaných přístupů a je schopen poukázat na místa v současném bádání, kde pohled do biografické produkce může sehrát inovativní roli, je text Lenky Řezníkové z roku 2015.¹³ Studie nastiňuje vývoj biografického žánru v česko-jazyčném prostředí od jeho ustanovení jako svébytné formy po jeho první krizi na přelomu 19. a 20. století. Základem je diachronní perspektiva spočívající mj. ve srovnání dvou vydání Jungmannovy *Slovesnosti* nebo dvou autobiografií Františka Palackého. To, čím se Řezníková odlišuje od diachronního přístupu, je stabilní ukotvení jejího textu v teoretických rámcích, založených na bourdieovském a foucaultovském myšlení, které biografii chápe ve stejné míře jako literární žánr i jako sociální praxi. Proměny auto/biografického psaní tak jsou ukázány v souvislosti se vznikem kultury tištěného písma, rozvojem kapitalismu a procesem emancipace českého měšťanstva a paralelně s ním i prohlubováním genderových rozdílů. Krize biografie pak podle

¹⁰ KRIS, Ernst a KURZ, Otto, *Legenda o umělci: historický pokus*, Arbor vitae, Řevnice, 2008. ISBN 78-80-87164-06-8.

¹¹ BOURDIEU, Pierre, Biografická iluze, In: BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998. ISBN 80-7184-518-3, s. 56-62.

¹² VEYNE, Paul. *Foucault, jeho myšlení, jeho osobnost*. Překlad Petr Horák. Praha: Filosofia, 2015. 207 stran. ISBN 978-80-7007-441-1. STORCHOVÁ, Lucie. *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná?: koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha: Fakulta humanitních věd Univerzity Karlovy, 2007.

¹³ ŘEZNÍKOVÁ, Lenka, Biografie jako textová a sociální praxe. Ke konjunktuře žánru na prahu moderny, *Dějiny – Teorie – Kritika*, no. 1, 2015, s. 93 – 117.

Řezníkové byla i krizí celého epistemologického systému vzniklého v průběhu 19. století a jeho narativních technik.

Moje vlastní pozice pro tento text vychází z kombinace zájmu o historický výzkum žánru biografie a vědomí nesamozřejmosti a historické proměnlivosti obsahu tohoto pojmu. Na rozdíl od výše zmíněných autorů nastavím do centra svého zájmu samotné biografické texty, abych analyzoval jejich rétorické strategie a historické narativy, ale vytvořil jsem archiv textů, které edici Odkazy, potažmo jednotlivé tituly obklopují. Archiv se skládá z několika skupin pramenů. První skupina obsahuje dobové normativní texty, definující, co je biografie. Zde čerpám z úvodů do studia historie a literatury, slovníků a encyklopedií. Tyto prameny reprezentují dobový odborný diskurs v jeho normativní podobě. Další skupina pramenů jsou recenze a články, které vyšly tiskem. Patří mezi ně jak recenze jednotlivých titulů, tak reflexe celé edice, které se objevovaly zejména v prvních letech existence Odkazů a poté při různých výročích trvání edice. Kromě textů vydaných, jsou součástí archivu texty nevydané, mezi kterými dominují lektorské posudky na jednotlivé tituly a koncepční texty uložené v archivním fondu Melantrichu.¹⁴ Druhá část archivu odkazuje k interakci edice Odkazy s dobovými diskursivními praktikami, jako je institut lektorského posudku či recenze na knihu. V těchto materiálech také můžeme vidět, do jakých diskursivních polí Odkazy vstupovaly a v jakém vztahu byly k odbornému diskursu tehdejší historiografie a literární vědy.

Archiv, soustředěný kolem edice Odkazy, má podpořit přesun zájmu od rozboru samotného biografického textu k funkcionalitě žánru biografie. Jak je rozuměno pojmu „biografie“ v konkrétní situaci a s jakými významy je spojován? Jaký měly tyto významy vliv na legitimitu edice Odkazy? Jak se skrze biografie formulován vztah k minulosti?

V následujícím textu se na výše nastíněné otázky pokusím odpovědět pomocí analýzy výše představených pramenů. V druhém plánu se pokusím doplnit základní kontury vývoje celé edice načrtnuté v úvodu textu o další podrobnosti. Vzhledem k fragmentárnosti a nerovnoměrnosti zachovaných pramenů budou těžiště práce ležet v období prvních let edice, která lze vymezit roky 1961-1965 a poté v sedmdesátých letech, zejména v rozmezí let 1975-1980.¹⁵

¹⁴ Národní Archiv, fond Melantrich, kart. 253 a 254.

¹⁵ Fragmentárnost se týká především archivního fondu Melantrich, který je uložen v Národním archivu. Prameny jsou často k dispozici nedatované, mimo svůj původní kontext či jen jako fragmenty rozsáhlejší komunikace. Existuje také fond Melantrich v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, kde ovšem nejsou materiály vztahující se k tématu této studie.

Dějiny pojmu

Nejcitelněji jsou disproporce v dostupných pramenech znát právě v části věnované chápání pojmu biografie či životopis v normativních textech oborů literární věda a historiografie.¹⁶ Zatímco pro dobu vzniku edice – tedy přelom 50. a 60. let – máme jen několik málo zmínek o žánru biografie, s postupujícím časem hustota textů o tomto žánru roste. V tomto ohledu se zdá rozložení pramenného materiálu odpovídat tezí Vítězslava Sommera o dynamice vývoje stranického dějepiscetví v Československu.¹⁷ I přes slabou pramennou základnu pro konec 50. a 60. léta se s vědomím omezené relevance pokusím o rekonstrukci chápání pojmu „biografie“ v době, kdy edice Odkazy začala vycházet a poté pro 70. a 80. léta.

První a velmi vlivnou publikací, která situuje žánr biografie do literární vědy je *Teorie literatury* sovětského autora Leonida Ivana Timofejeva z roku 1953.¹⁸ Timofejev v části věnované klasifikaci žánrů, vymezuje „žánr umělecko-historický“, jehož specifika definuje tak, že základní „jednotkou zobrazení je fakt“.¹⁹ Na příkladu popisu sub-žánru črty ukazuje Timofejev správný vztah mezi historičností látky, její typizací a autorovou fantazií. Stejná pravidla pak uplatňuje i na „umělecká životopisná díla, kde sujet vychází z předem známých událostí a kde autorovým úkolem je „tyto události odhalit a esteticky si uvědomit jejich smysl“.²⁰ Pro Timofejeva je biografie významná jen tam, kde ukazuje na významné společenské procesy a vnitřní či soukromý život popisované osoby pro něj není důležitý. Zároveň je třeba si být vědom kontextu socialistického realismu, pro který i čistě fikční žánry jako je román, mají silnou referenci ke skutečnosti se záměrem ji zobrazovat a ovlivňovat.²¹ Při pohledu na literárně-vědnou produkci 50. a 60. let je nepřehlédnutelný vliv Timofejevovy práce, kterou jako klíčový referenční text cituje řada tehdejších československých autorů.²²

¹⁶ V této části textu odkazují na chápání přístupu „dějiny pojmu“, jak ho vymezil ve svém díle Reinhardt Kosselleck.

¹⁷ SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepiscetví: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950-1970)*. Vyd. 1. V Praze: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 508 s. České dějiny; sv. 2. ISBN 978-80-7308-378-6.

¹⁸ TIMOFEJEV, Leonid Ivanovič. *Theorie literatury: Základy lit. vědy*. 1. autoris. vyd. Praha: SNPL, 1953.

¹⁹ TIMOFEJEV, Leonid Ivanovič. *Theorie literatury*, s. 395.

²⁰ TIMOFEJEV, Leonid Ivanovič. *Theorie literatury*, s. 398.

²¹ CLARK, Katerina. *Sovětský román: dějiny jako rituál*. Praha: Academia, 2015. 411 s. Šťastné zítřky; sv. 18. ISBN 978-80-200-2403-9.

²² ŠTĚPÁNEK, Vladimír a kol. *Teorie literatury*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965. CENEK, Svatopluk. *Základní pojmy literatury: [pomocný materiál pro individuální studium jazyka českého učitelů 6.-11. postup. roč. škol všeobecně vzdělávacích]*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956.

Jedním z nich je historik literatury a univerzitní profesor Vladimír Štěpánek ve své práci *Teorie literatury*.²³ Štěpánek ovšem používá pojem biografie v trochu jiném kontextu. Stejně jako Timofejev zařazuje pojednání o biografii do části věnované klasifikaci žánrů, nicméně Štěpánek používá termín „románová biografie“. Ten se objevuje v kapitole zaměřené na „žánry věcné literatury“. Biografie se tak objevuje v sousedství reportáže, cestopisu a popularizační literatury obecně.²⁴ Role a forma „románové biografie“ není explicitně popsána, nicméně z kontextu lze vyvodit, že převažuje rovina osvětová nad uměleckou či vědeckou. S Timofejevem má Štěpánek také společný důraz na faktický základ biografického díla.

Podíváme-li se do historiografické produkce konce 50. a první poloviny 60. let, dominuje jí důraz na strukturální aspekty historického vývoje, kolektivní faktory a ekonomický vývoj v průběhu dějin. Klíčovým tématem Úvodů do studia historie je pak místo historické vědy mezi ostatními disciplínami a zvláště důraz na vztah k exaktním oborům.²⁵ V této době tedy nelze mluvit o relevantním a dostatečně konkrétním způsobu vymezení žánru biografie v historiografii, aniž by bylo nutné se uchýlovat k obecným tvrzením, že v marxistickém pojetí dějin je osobnost důležitá tehdy, pokud zviditelňuje a podporuje nevyhnutelné historické procesy.²⁶ Celkově tak lze předpokládat, že pro konec 50. a první polovinu 60. let budou relevantnější spíše texty publikované v dobových periodikách než publikace normativní povahy.

V období 70. a 80. let, pro které máme již dostatečný počet zdrojů, je klíčovým pojmem pro obě disciplíny „biografická metoda“. Pojetí téhož pojmu se ovšem v historiografii a literární vědě odlišuje. V dobových učebnicích literární vědy je biografická metoda zařazena mezi další metody ke studiu dějin literatury, jakými jsou impresionistická, psychologická či sociologická metoda.²⁷ Shoda panuje mezi autory na jednoznačném vymezení se vůči tzv. „biografickému determinismu“ – tedy proti úplnému odvozování interpretace díla

²³ ŠTĚPÁNEK, *Teorie literatury*, SPN, Praha, 1965.

²⁴ ŠTĚPÁNEK, *Teorie literatury*, s. 118.

²⁵ NIKLÍČEK, Ladislav a kol. *Příručka ke studiu dějin mezinárodního dělnického hnutí a KSČ. 1. vyd.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963. POLIŠENSKÝ, Josef. *Úvod do studia dějin novověku. 1. vyd.* Praha: SPN, 1956. HAVRÁNEK, Jan. *Úvod do studia dějepisu: učební texty pro dálkové studium na pedagog. institutech. 1. vydání.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

²⁶ K definici marxistického přístupu k biografii srov: CAINE, Barbara. *Biography and history. 1st pub.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. vii, 152 s. Theory and history. ISBN 978-1-4039-8725-9.

²⁷ SVOBODA, Jiří. *Úvod do studia literární vědy: [určeno stud. denního studia, studia při zaměstnání i postgraduálního studia]. 1. vyd.* V Ostravě: Pedagogická fakulta, 1985. HRABÁK, Josef. *Úvod do studia literatury.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977. PAVELKA, Jiří a POSPÍŠIL, Ivo. *Úvod do literární vědy.* Brno: Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta filozofická, 1978.

z biografie autora. Jinými slovy jde o odmítnutí východiska, kdy dílo je odrazem života autora. Má-li být podle dobových textů biografická metoda prospěšná, musí napomáhat pochopení díla. Pavelka a Pospíšil odlišují ve svém Úvodu do literární vědy tři pojmy: „biografickou metodu“, která má původ v romantismu a je kvůli již zmíněnému determinismu spíše přežitkem mezi metodami literární vědy, „biografii spisovatele“, která je „vyličením života“ a „vědeckou biografií“, která „je pouze materiálovým předpokladem komplexního pohledu na literární dílo“.²⁸ Klíčovým rozdílem mezi „biografickou metodou“ a „vědeckou biografií“ je ambice prvního přístupu vykládat dílo, jak autoři ukazují na příkladu Saint Beuva.²⁹ „Biografii spisovatele“ se autor nijak více nevěnuje.

Josef Hrabák – autor Úvodu do studia literatury – sdílí s ostatními autory rozdělení na „biografickou metodu“ a „vědeckou biografií“, ale jeho publikace pojímá problém více prakticky a didakticky. V podkapitolách nazvaných „Co bychom měli vědět o autorech“³⁰ a „Poznávání autorovy osobnosti“³¹ ukazuje, jak by měl (budoucí) literární vědec postupovat, aby do výkladu díla zapojil životopisné údaje v přiměřené míře. Pro první část používá metaforu „souřadnic“ a zdůrazňuje neschematickou práci s informacemi. Mezi klíčové kategorie patří: životopisná data, příslušnost k uměleckým skupinám, klíčové politické události, doba vydání děl a jejich souvislost s díly jiných autorů. V druhé části pak zmiňuje řadu zdrojů, která jsou k dispozici (korespondence, deníky apod.) a také upozorňuje na potřebu nepodléhat autostylizaci autorů. Hrabák také postrádá biografické monografie, které by sloužily k popularizačním účelům.³² „Biografie“ má u Hrabáka dva významy: „vědecká biografie“ jako podklad pro interpretaci literárního díla – v tom se shoduje s ostatními autory, a „biografie“ jako popularizační žánr.

V historiografii 70. a 80. let není cílem biografie interpretace díla, ale poznání historického vývoje společnosti. Pro biografickou metodu je jednotlivec relevantní, jen pokud lze výzkum jeho života vztáhnout ke kolektivním sociálním procesům či konfliktům. Miroslav Hroch ve svém Úvodu do studia dějepisu z roku 1985 píše: *„Jestliže si položíme za úkol analyzovat poměry na pražské univerzitě v osmdesátých letech minulého století, můžeme postupovat také tím způsobem, že se soustředíme na některou z ústředních osobností této univerzity (ať již z řad učitelů nebo studentů) a shromáždíme maximum údajů nejen k jejímu životu*

²⁸ PAVELKA, Jiří a POSPÍŠIL, Ivo. *Úvod do literární vědy*, s. 37.

²⁹ PAVELKA, Jiří a POSPÍŠIL, Ivo. *Úvod do literární vědy*, s. 37-38.

³⁰ HRABÁK, Josef. *Úvod do studia literatury*, s. 104 – 109.

³¹ HRABÁK, Josef. *Úvod do studia literatury*, s. 121-3.

³² HRABÁK, Josef. *Úvod do studia literatury*, s. 121-2.

v užším slova smyslu, ale také o všech životních situacích, do kterých se na univerzitě a v souvislosti s ní dostala. Vznikne útvar, který sice formálně může nést rovněž žánrové označení biografie, avšak ve skutečnosti je hlubokou sondou do života univerzity oné doby. Takováto specifická biografie bude přinášet množství údajů, které budou z hlediska života osobnosti druhotné, ale osvětlí společenské prostředí, v němž působila.“³³

Vedle zřejmého důrazu na kolektivní jevy v minulosti při popisu biografické metody bychom neměli přehlédnout „útvary, který sice formálně může nést rovněž žánrové označení biografie“. Hroch si je zde vědom existující tradice žánru biografie v historické vědě, ale nepřiznává mu status metody. O tomto typu biografie píše Hroch o několik odstavců dále jako o „vědecké biografii“, která musí obsáhnout také interakci mezi dobou a osobností. „O biografické metodě ve vlastním slova smyslu hovoříme až tehdy, kdy rámec biografie v uvedeném užším smyslu byl překročen.“³⁴

Společným rysem chápání pojmu „biografická metoda“ v obou oborech spočívá v tom, že biografie zde slouží jako synekdocha pro širší zaměření studia. Synekdochou tedy ve smyslu reprezentace celku skrze jeho část. Cílovou kategorií výzkumu v literární vědě je „dílo“ a pro historiografii je analogickým pojmem „společnost“. Použitím termínu „metoda“ se také často zdůrazňuje exaktnost takového postupu a také to, že se v případě biografie jedná spíše o výzkumný postup, prostředek a nikoliv cíl vědecké práce. Proto toto chápání pojmu „biografická metoda“ nazývám „scientistní synekdochou“.

Vždy se také objevuje termín, který představuje negativní část definice biografické metody. Ten je obvykle formulován jako „vědecká biografie“, případně jednoduše jako „popis života“. Spolu s „biografickou metodou“ pak tvoří tyto pojmy specifickou binární opozici, kdy biografická metoda je v hierarchii exaktnosti výše a vědecká biografie slouží jako podpůrný materiál pro výzkum společnosti jako celku. V neposlední řadě je třeba zmínit časté zmínky o biografii jako o popularizačním žánru, které ovšem v normativních textech nebývají příliš rozvinuty co do podrobnější definice.

Klíčové pojmy: biografie – odkaz – popularizace

O tom, k jakému z výše popsaných pojetí biografie mají nejbližší knihy vydané v edici Odkazy, bude třeba se rozhodnout na základě studia dalších materiálů.

³³ HROCH, Miroslav a kol. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 304 s. Učebnice pro vysoké školy, s. 245.

³⁴ HROCH, Miroslav a kol. *Úvod do studia dějepisu*, s. 246.

Jak jsem již naznačil v úvodu, edici Odkazy obklopují řada textů, které ji popisují, kontextualizují a hodnotí. Četbou těchto textů se dozvídáme především o místě edice v tehdejší diskursu o literatuře a historii, o klíčových pojmech, které Odkazy definují a vztazích mezi nimi.

Prominentní místo mezi těmito texty má přepis diskuse ediční rady Odkazů, který na jedenácti stranách hodnotí dosavadní výsledky a formuluje očekávaný přínos a smysl celé edice.³⁵ Bohužel s ohledem na fragmentárnost celého archivního fondu neznáme kontext, přesné datum ani účel pořízení záznamu s diskuse. Mojmír Otruba zmiňuje, že diskuse se odehrává sedm let po založení edice, což by odpovídalo roku 1968, s čímž by konvenovala jak jména přítomných osob (Dr. Kučera, Mojmír Otruba, Milan Machovec, Josef Macek), tak diskutovaná témata (význam tradice, vlastenectví, vztah národní tradice a budování socialismu).³⁶ O tom, zda se jednalo o diskusi veřejnou, či interní nemáme žádné doklady.

Jak tedy členové ediční rady – zodpovědní za obsah edice – formulovali její klíčové pojmy? „*Proto také základní naší myšlenkou, když jsme se asi před sedmi lety sešli a začali vydávat novou knižnici „Odkazy“, bylo poskytnout takovou možnost hlubšího i širšího skutečného poznání různých etap naší národní minulosti, aby určité věci nezůstávaly jen v povědomí lidí jako pouhá nálepka bez obsahu.*“³⁷ Základním posláním Odkazů je, jak diskutující několikrát opakují, pěstovat vztah k minulosti. Minulost je nejčastěji vyjádřena pojmem „tradice“. Ten nese – stejně jako slovo „odkaz“ z názvu edice – pozitivní konotace připomínající hodnoty, které minulé generace vytvořily, a které jsou určené současné společnosti k poznávání a rozvíjení. Tradice je také, jak zmiňuje Josef Macek, měřítkem inovativnosti. Má-li být socialismus skutečně inovativní, musí vycházet ze znalosti národní tradice a stavět na ni. V debatě o nakládání s tradicí se objevuje nejednoznačnější vymezení se vůči 50. letům. Mezi diskutujícími panuje shoda, že se mezi „chybami nedávné minulosti“ bylo i příliš rigidní a utilitární nakládání s tradicí.³⁸

Tradice je průběžně vztahována k „vlastenectví“. Tím je určen obsah diskutované tradice – jedná se o tradici českou, národní. V textu se explicitně

³⁵ Národní archiv, fond Melantrich, kart. 254.

³⁶ V případě Dr. Kučery nemáme jistotu ohledně přesné identifikace osoby. V poválečném vývoji Melantrichu se objevují dvě osoby tohoto jména. Jaromír Kučera byl ředitelem mezi lety 1960 – 1961. Začátkem šedesátých let působil v nakladatelství Bohuslav Kučera na pozici šéfredaktora. Na základě dostupných informací nejde odpovědně identifikovat výpovědi zachované v archivu s konkrétní osobou.

³⁷ Národní archiv, fond Melantrich, s. 2 citovaného přepisu.

³⁸ Národní archiv, fond Melantrich, s 8 citovaného přepisu.

mluví o Husovi, Němcové, Dobrovském a dalších kanonických postavách české literatury a historie. Vlastenectví je chápáno jako stále aktuální způsob vyjádření identity a to i přes tendence k vytváření nadnárodních celků ve světě. Toto vlastenectví musí ovšem směřovat k ideálům humanismu, což může podle debatujících nejlépe zajistit jeho spojení s myšlenkami socialismu.

*„U nás usilujeme o vybudování socialistické společnosti. A právě proto, že to je něco nového, musíme dobře znát to, co bylo vykonáno v minulosti, abychom se ve své současnosti dobře orientovali a abychom se dokonce mohli odvážít pohlédnout trochu i za cíp do budoucnosti. K tomu je ovšem třeba vidět onu hlavní linii, která vede od minulosti k přítomnosti a do budoucnosti. V tom je, myslím, vlastní smysl a hlavní význam tradice.“*³⁹ Význam edice Odkazy formulují její editoři konsensuálně jako „umožnění širšího a hlubšího poznání“ národní tradice skrze představení „obrazů významných osobností“. Pro identitu Odkazů je podstatná také formulace silného vztahu k času, jak ukazuje citát Josefa Macka. Minulost má na této deklarativní úrovni podobu typicky moderního času, či řečeno z Francoisem Hartogem času „futuristického“.⁴⁰ Minulost je zde pomyslným „dědictvím“ které je odkázáno mladším generacím a určeno k tomu, aby bylo využito k dalšímu rozvoji společnosti.

V kontextu pražského jara, viděného perspektivou střetu dvou pojetí modernity – jak navrhuje Pavel Kolář, jako na jedné straně pokusu formulovat nové horizonty pro modernizační projekt reprezentovaný tzv. Richterovou zprávou a na druhé straně nahlédnutí neoddělitelnosti modernity od tragických historických událostí, které z minulosti dělají spíše břemeno, než dědictví, jak zaznívá v dalším z klíčových textů té doby Grausově sborníku Naše živá i mrtvá minulost, se edice Odkazy hlásí spíše k prvnímu z obou pojetí.⁴¹ Co je však možná důležitější zprávou, kterou nám přepis diskuse zanechal: lidé spojení okolo edice byli součástí dynamiky tehdejší československé společnosti a uvažovali nad místem jimi spravované edice v tomto procesu.

Exkurzem do roku 1968 jsem odložil analýzu dalších, neméně důležitých pramenů. Na následujících řádcích se podíváme na to, jak o Odkazech referoval tehdejší tisk a na to do jaké míry se jeho vnímání edice Odkazy překrýval s vizemi jejích editorů. První sonda povede do prvních let edice, kdy vyšlo několik textů

³⁹ Národní archiv, fond Melantrich, s. 1 citovaného přepisu.

⁴⁰ HARTOG, Francois, Na cestě k nové historické situaci, *Slovo a smysl*, 27, 7/2017 s. 238 – 250.

⁴¹ KOLÁŘ, Pavel, Pražské jaro jako průsečík evropských duchovních dějin aneb budoucnost mezi Richtou a Grausem In: KOLÁŘ, Pavel a PULLMANN, Michal. *Co byla normalizace?: studie o pozdním socialismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-87912-62-1, s. 145 – 155.

recenzujících edici jako celek, ale také řada recenzí na jednotlivé tituly, které jsou také cenným pramenem k poznání místa Odkazů v dobovém diskursu.

Klíčovým pojmem je zde „popularizace“. Literární kritik Aleš Haman píše v textu nazvaném Nad novou popularizační edicí: „Rozsáhlá demokratizace vzdělání staví vědu před nové úkoly. Do popředí vystupuje problém popularizace jejích objevů a závěrů. (...) Z naléhavé potřeby obnovit tuto tradici a dát jí ucelený koncepční rámec se zrodila v poslední době nová edice, která může v mnohém přispět k řešení otázek popularizace ve společenských vědách, především v historii a literární historii.“⁴² Mezi autory recenzí z první poloviny 60. let panuje konsensus v označení edice Odkazy jakožto „popularizační“, „populárně-vědecké“ a samozřejmě také „biografické“ či „životopisné“. Co přesně si autoři recenzí představovali pod pojmem „popularizace“?

Aleš Haman staví problém popularizace do centra pozornosti svého textu a vymezuje čtyři klíčové kategorie pro úspěšnou popularizaci. Haman se ztotožňuje se základním posláním edice „*aby v populárním výkladu byl podán celistvý obraz osobnosti a vystižena v stručných, ale jasných obrysech podstata její pokrokové dějinné úlohy a z toho vyplývající aktuální dosah jejího působení pro dnešek.*“⁴³ Ovšem hned v následujících větách tvrdě kritizuje knihu Václava Procházky o Karlu Havlíčkovi Borovském jako příklad nezdařené popularizace. Důvodem nezdaru jsou především laciné analogie minulosti s historií a zbytečná klišé v textu. Odtud tedy Haman vyvozuje dvě podmínky úspěšné popularizace: nutnost hlubokého pochopení nejen předmětu knihy, ale stejně tak současnosti, ke které má promlouvat. Druhou podmínkou je pak „jasný, přesný a čistý jazyk“.⁴⁴

Jazyková stránka je také podle Hamana problémem Mackova Jana Husa, který sice Husa správně interpretuje, nicméně přílišně emociální styl zastírá obsahovou rovinu textu a tím ho zbavuje popularizačního účinku. Nejlépe hodnotí Haman Jetmarové knihu o Palackém: text postihuje klíčový problém v Palackého životě a je schopen se s ním vyrovnat. Tímto problémem je rozpor mezi Palackým jako autorem pokrokové koncepce českých dějin a Palackým po roce 1848 jakožto politikem podporující buržoazii a spolupráci se šlechtou. V kontextu významu pojmů „odkaz“ a „tradice“ představovalo zodpovězení této otázky skutečně centrální problém výkladu Palackého. Jedinou výtkou na adresu Jetmarové je zde přílišná zkratkovitost v argumentaci, která může být pro čtenáře ne-odborníka překážkou k porozumění.

⁴² HAMAN Aleš, Nad novou popularizační edicí, *Česká literatura*, 1962/2, s. 247 – 249.

⁴³ HAMAN Aleš, Nad novou popularizační edicí, s. 248.

⁴⁴ HAMAN Aleš, Nad novou popularizační edicí, s. 248.

Haman nakonec shrnuje podmínky úspěšné popularizace do dvou částí: 1) autor nesmí slevit z hloubky a společenské závažnosti tématu (souhrny dosa- vadního bádání tudíž nejsou dostatečnou popularizací), autor má vidět svůj před- mět jako sled problémů, které si vyžadují nová řešení, 2) autor nesmí zapomínat na čtenáře a na dostupnost textu a přitažlivost textu, která nespočívá v užívání běžného jazyka ani v přílišné beletrizaci, ale v „názorném rozvíjení myšlenky“.⁴⁵

Miroslav Petříček zvolil pro svůj text do Literárních novin podobnou strategii jako Haman. Na příkladu biografii Boženy Němcové a Karolíny Světlé se zamýšlí nad problémy popularizačního žánru.⁴⁶ Otrubova biografie Boženy Němcové slouží Petříčkovi jako příklad úspěšné popularizace. Ústředním kri- tériem, které bude uplatňovat i na monografii o Světlé, je konzistence výkladu a schopnost propojit „život, dobu a dílo“.⁴⁷ Přestože o Němcové byla již na- psána řada kvalitních děl, právě organičnost propojení všech podstatných fak- torů umožňuje podle Petříčka Otrubovi dojít k zajímavým závěrům. Ve spojení s přístupným jazykem se jedná o úspěšné naplnění popularizačního úkolu. Na- opak Špičákovo pojetí Světlé je příliš nesoudržné, přílišně zaměřené na vývoj autorčiny myšlenek odtržených od literárního díla i dobových společenských procesů: „*Víc, než rytmus tvorby sleduje vývoj autorčiny společenských a po- litických názorů, klade nepoměrně větší důraz na působení jejích myšlenek, které jako by žily odděleně od uměleckého tvaru, v němž byly vyjádřeny.*“⁴⁸

Oba příklady ukazují na jednoznačné chápání edice jako „popularizač- ní“. Zatímco Petříček se zaměřil na integritu všech prvků podstatných pro bio- grafii a odmítá jakýkoliv determinismus, Haman se pokusil formulovat pravidla, která by měla obecnější platnost pro popularizaci obecně. Oba autoři se shodují pouze v požadavku na srozumitelný jazyk.⁴⁹

Pro šedesátá léta je edice Odkazy pokrokových osobností naší minulosti pevně zakotvena v dobovém diskursu o tom, co je minulost a jaký má význam

⁴⁵ HAMAN, Aleš, Nad novou popularizační edicí, s. 248.

⁴⁶ PETŘÍČEK, Miloslav, Popularizovat, ale jak?, *Literární noviny*, 1963/4., s. 4.

⁴⁷ PETŘÍČEK, Miloslav, Popularizovat, ale jak?, s. 4.

⁴⁸ PETŘÍČEK, Miloslav, Popularizovat, ale jak?, s. 4.

⁴⁹ V dalších textech a recenzích bychom našli podobná hodnocení jednotlivých titulů i celé řady. HAMAN, Aleš. Tři publikace k Havlíčkovu jubileu. *Česká literatura*. 6208, 10(3), 369-371. POLÁK, Josef. Tři literárněhistorické práce. *Rudé právo*. 1963, 43(149), s. 3. POLÁK Josef, Šest monografií, *Červený květ*, 1963/8, s. 254 – 356. ČERVINKA, Miroslav, *O užitečnosti biografie*, Česká literatura, 1963/4, s. 263 – 265. R. Odkazy velkých osobností naší minulosti. *Náboženská revue církve československé*. 6012, 31(6), s. 96. VÁVRA, Antonín. První svazky odkazů. *Tvorba*. 1962, 27(18), 416.

se jí věnovat. Figura „osobnosti“ patří do základního rejstříku uvažování o dějinách, které mají formu velkého na budoucnost orientovaného příběhu. Popularizace se do značné míry překrývá s tím, co bychom dnes nazvali aktualizací. Ideálem popularizačního životopisu není detailní popis, ale věrohodný a na faktech založený výklad „odkazu“ dané osobnosti a její umístění do příběhu národní „tradice“. Kritika Jetmarové Palackého je toho nejnázornějším příkladem. Zároveň lze z textů vyčíst i zájem o žánrová pravidla, jakým je například rozdělení na „dobu“, „život“ a „dílo“ a jejich vzájemnou provázanost. V tomto ohledu je zde ideálem nepříliš přesně definovaná komplexnost, která je ovšem podřízena cíli aktualizacího výkladu. Obecně lze říci, že recenzenti se ztotožňují s étosem Odkazů a pokud něco kritizují, pak spíše jeho nedostatečné naplnění některým z autorů.

Pokud zatím bylo možné tvrdit, že vývoj edice byl v souladu s celkovým vývojem československé společnosti, pak to platí i pro pražské jaro 1968. Vrcholným vkladem Odkazů k tzv. obrodnému procesu bylo vydání Machovcovy monografie o Masarykovi, která se v tomto roce dočkala dvou vydání s celkovým nákladem sedmdesát čtyři tisíc výtisků, což je množství překračující dosavadní celkovou produkci Odkazů.⁵⁰ Machovcova kniha přinesla nejen dodnes podnětný výklad Masarykova myšlení, zaměřený především na posledních dvacet let 19. století, ale také se připojila ke kritice kulturní politiky 50. let, a stala se manifestací rehabilitace Masaryka v socialistické společnosti.

O konkrétním průběhu tzv. konsolidace v nakladatelství Melantrich se bohužel nedochovaly žádné zprávy, nicméně v dlouhodobější perspektivě lze zaznamenat posuny v obsahu edice i v zaměření textů, které ji obklopovaly. Stejně jako v šedesátých letech se můžeme setkat s hodnoceními edice jako celku. *„Zadání je dvojí – buď znovu připomínat (často v syntetické podobě poprvé) živé stránky odkazu dnes už polozapomenutých umělců a vědců anebo (ve většině případů) pracovat se jmény známějšími, ba dokonce velmi známými, podat však monografický portrét a ukázky z díla na základě shrnutí a přehodnocení dosavadních výsledků výzkumu. Není nezbytné zvláště zdůrazňovat popularizační zaměření, jež v zásadě nemůže znamenat redukci vědeckých kvalit, naopak klade další nároky na přehlednost zpracování a srozumitelnost podání.“*⁵¹ Tak shrnul poslání Odkazů Vladimír Píša a vidíme, že jako klíčový prvek zůstává popularizační rozměr, chápáný jako nárok na autory. Nový je naopak důraz na připomínání zapomenutých autorů. To souvisí s celkovým posunem edice v 70. letech, kdy více prostoru dostaly osoby chápáné jako předchůdci či zakladatelé

⁵⁰ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1968.

⁵¹ PÍŠA, Vladimír. Nad edicí Odkazy pokrokových osobností naší minulosti. *Tvorba*. 1982, s. 4.

socialistického umění, nebo postavy „z lidu“, které se zasloužily o obrození neméně než významné osobnosti.⁵² S odklonem od národního kánonu se tak zvýšil počet „neznámých“ či „nedocenených“ osob. Také charakteristika zpracování životů kanonických postav se liší. Na rozdíl od aktualizačního étosu let 60. se zdůrazňuje syntetičnost a popisnost.

Také v jazyce recenzí jednotlivých titulů je vidět posun. Recenzenti se zaměřují spíše než na sdělení díla a jeho interpretační rovinu na životopisné detaily, klíčovým tématem je vztah „života a díla“, který zastihuje aktualizační rovinu práce. Nově se také objevují poznámky k čistotě žánru, kdy nedosažitelným ideálem je úplný popis všech aspektů dané osobnosti, který nebude ovšem jen pozitivistickým sběrem dat. Tato „touha po úplnosti“, která zůstává vždy na rovině ideálu, se projevuje v poznámkách, jako je například tato výtku B. Balajkovi: „*Zdá se, že tato atomizace Vrchlického tvorby je přímým důsledkem celkového biografického pojetí práce, v němž se interpretace stále prolíná s životopisnými momenty a v němž biografická osa se ocitá v napětí s jinou tendencí, neponechat bez alespoň sebemenší zmínky ani jediné básnickovo dílo, ať už jsou to verše, prózy, dramata či překlady. Biografie tu pak tvoří kostru, na kterou se bez pevnější vnitřní kontinuity zavěšují jednotlivé momenty výkladu díla.*“⁵³ Biografie znamená v tomto kontextu životopisná data, která nepodléhají interpretaci. To, co má být interpretováno, je význam díla a životopis je pomyslným pevným, neměnným bodem, odkud lze interpretaci vést.

Díla

O obsahu pojmu „biografie“ a o legitimitě edice je vypovídající i pohled na jednotlivá díla, konkrétně na texty, které je obklopují. V následujících odstavcích takto představím dvě díla: životopis Františka Palackého z pera Mileny Jetmarové a knihu Dobravy Moldanové o spisovatelce Boženě Benešové.

Jetmarové kniha patří k titulům vydaných v prvním roce existence Odkazů.⁵⁴ K posouzení jejího přijetí máme k dispozici několik recenzí, které vyšly tiskem. Již jsem uvedl výše, že Aleš Haman ve svém textu hodnotí Jetmarové text jako vhodný příklad popularizace, která však svou argumentací občas působí příliš komplikovaně na laického čtenáře.⁵⁵ Další dvě recenze vyznívají velmi

⁵² PÍŠA, Vladimír. Nad edicí Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, s. 4. LUX, Josef. Jubileum jedné edice. *Rudé právo*. 1976, 56(81), s. 5.

⁵³ PEŠAT, Zdeněk, O Jaroslavu vrchlickém v Melantrichu, *Česká literatura*, Vol. 29, No. 5, 1981, s. 484.

⁵⁴ JETMAROVÁ, Milena. *František Palacký: Studie s ukázkami z díla F. Palackého*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1961.

⁵⁵ HAMAN, Aleš, Nad novou popularizační edicí, s. 248.

rozporně. To, v čem se shodují, je legitimita tématu, tedy, že je potřebné zabývat se Palackého osobností a dílem.

Velmi kritický k závěrům Jetmarové je Stanislav Budín.⁵⁶ Přesněji řečeno, Budín souhlasí s Jetmarové tezí, že jednotícím prvkem mezi oběma polohami Palackého je „liberalismus osvícenského typu“. Toto východisko umožnilo podle Jetmarové i Budína napsat velké historické dílo i reformulovat český národní program v době předbřeznové. Sporné je vysvětlení Palackého politické kariéry. Budín autorce vytýká, že se příliš drží abstraktních filozofických kategorií namísto toho, aby ukázala společenské nutnosti, které předurčily Palackého politický program k neúspěchu. Těmito nutnostmi má kritik na mysli především slabost české buržoazie, která se musela v boji proti buržoazii německé opírat o spojence z řad jiných společenských vrstev.⁵⁷ Naopak Antonín Vávra ve své recenzi na první trojici knih, vydaných v edici Odkazy, zdůrazňuje problémové zaměření Jetmarové práce a oceňuje soustředění se na klíčový problém, kterým je „zhodnocení historického významu Palackého“. Vávra na několika místech oceňuje zaměření na vnitřně rozporné Palackého dílo a na nezakrývání těchto rozporů. Konsensus nepanuje jen ohledně tématu, ale také formy: tradičně životopisná část zde nikomu z recenzentů nechybí.

Kolem životopisu Františka Palackého se koncentrují základní rysy edice Odkazy pokrokových osobností naší minulosti 60. let. Struktura knihy je podřízená klíčové otázce, kterou je vysvětlení rozporného „odkazu“ Františka Palackého a tím i jeho zakotvení v současném vztahu k minulosti. Tento vztah skrze Jetmarové dílo (a analogicky další svazky Odkazů) propojuje marxistický pohled na dějiny s českým historickým příběhem. Ostatně i kritický recenzent Stanislav Budín sdílí základní problém celé publikace. Spor mezi autorkou a recenzentem se vede o odpověď na předložený problém, a nikoliv o žánrovou čistotu, jak začne být častější po roce 1969. Tato ambice celé edice vyvrcholí o několik let později vydáním Machovcovy práce o T. G. Masarykovi.

Dobrava Moldanová se ve své knize, vydané roku 1976, zaměřila na život a dílo Boženy Benešové.⁵⁸ Božena Benešová (1873-1936) byla spisovatelka a básnířka, která měla blízko k české literární moderně a patřila mezi tehdejší významné spisovatelky. Do okruhu jejích přátel patřili zejména F. X. Šalda, Růžena Svobodová a Josef Svatopluk Machar. Benešové díla jsou obvykle zasazena do maloměstského prostředí a soustředí se na vykreslení psychologie postav.

⁵⁶ BUDÍN, Stanislav, Čtení o palackém, *Literární noviny*, vol. 10, no. 21. 1961, s. 6.

⁵⁷ BUDÍN, Stanislav, Čtení o palackém, s. 6.

⁵⁸ MOLĐANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*, Melantrich, Praha, 1976.

Již od lektorských posudků bude opakujícím se motivem nutnost připomenout tuto neznámou spisovatelku.⁵⁹ V rámci recenzního řízení je výrazně kritičtější posudek literárního kritika a historika Štěpána Vlašína, který s autorkou polemizuje o významu Boženy Benešové pro českou literaturu. Spor je tedy veden o náplň pojmu „odkaz“. Vlašín s jistou dávkou shovívavosti vytyká Moldanové, že si objekt své práce příliš oblíbila a že je příliš nekritická. Nejlépe je Vlašínův postoj vidět na poznámkách k výběru ukázek z díla, které biografii doprovázejí: „*Autorka chce položit důraz na texty, které jsou málo známé. Domnívám se, že to není v souladu se záměry edice Odkazy. Naopak, připomenuty by měly být hodnoty živé, nesporné.*“ Ve Vlašínově posudku je nejvíce prostoru věnováno dílčím připomínkám k výkladu a hodnocení jednotlivých děl Boženy Benešové, přičemž řadu z nich považuje za méně hodnotné než autorka knihy. Naopak druhá recenzentka knihy souhlasí s Moldanové pozitivním hodnocením povídkové tvorby Benešové, jakožto vrcholu jejího díla. Jarmila Mourková hodnotí Moldanové knihu veskrze pozitivně jako „celistvé a uzavřené dílo“, jehož hlavní přínos považuje v představení Boženy Benešové veřejnosti.

Také recenze se zaměřují na stejný problém a tím je stanovení významu Boženy Benešové v dějinách české literatury. Literární historik Radko Pytlík ve své recenzi zdůrazňuje „zasíťování“ Benešové v dobovém literárním světě. Ať už v podobě osobní známosti (F. X. Šalda, Růžena Svobodová a další) nebo inspirace tvůrčími postupy Flaubertovými či Tolstého. Do této oblasti také míří jedna z výtek a to, že Moldanová nezohlednila srovnání s dobovým expresionismem, které by podle Pytlíka umožnilo lepší vysvětlení Benešové díla. Jinak zdůvodňuje význam Benešové Jarmila Mourková, která kromě posudku napsala i recenzi.⁶⁰ V úvodu tvrdí, že Moldanová „*splácí alespoň částečně dluh, který se zdá zasvěceným literárním pracovníkům až nepochopitelný.*“⁶¹ Tím předznamenává nezpochybnitelnost významu Benešové i přes jeho dosavadní skrytost. Sama pak souhlasně parafrázuje Moldanové závěr: „*B. Benešová je autorkou, která nejen překračuje dobový kritický realismus a zmocňuje se lidského individua v jeho vnitřním dramatu, ale je především tvůrcem, který poprvé v naší literatuře postihl konflikt mezi rodiči a dětmi jako projev krize mezilidských vztahů, jež jsou viděny zároveň sociologicky i psychologicky.*“⁶²

⁵⁹ Lektorské posudky viz Národní archiv, fond Melantrich, kart. 253.

⁶⁰ Na předsádkách knih nebyla uváděna jména lektorů. Dobový čtenář se tedy nedozvěděl o dvojité úloze Mourkové.

⁶¹ MOURKOVÁ, Jarmila. Návrat Boženy Benešové. *Literární měsíčník*. 77, 6(10), s. 116-117.

⁶² MOURKOVÁ, Jarmila. Návrat Boženy Benešové, s. 117.

Biografie Boženy Benešové je případem zařazení osobnosti, jehož logika nevycházela z pozice autorky v literárním kánonu a všechny texty ukazují na různé způsoby formulování legitimacy její přítomnosti v edici. Napětí mezi původním étosem edice a potřebou více připomínat socialistické autory se tak zviditelnilo v posudcích i recenzích na Moldanové knihu. Nízký náklad knihy tisíc pět set výtisků svědčí o tom, že v tomto případě mám co do činění spíše s neúspěšným pokusem o smíření identity edice a výběru této osobnosti.

Závěr

Podíváme-li se zpět na příběh edice Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, pak lze formulovat několik závěrečných tezí. První z nich se zaměřuje na odpojení rozumění pojmu „biografie“ či „životopis“ v odborném diskursu a ve vydavatelské praxi. Pohled na zkoumanou edici ukazuje, že právě Odkazy naplňovaly ideál „popularizační biografie“ požadovaný autory normativních textů. Naopak o „biografické metodě“ nemůže být v případě Odkazů řeč. Tím zároveň edice zaplňovala pole nejméně přesně vymezené v odborném diskursu. Všechny texty, které jsem k tématu shromáždil, nějakým způsobem vyjadřují chápání edice Odkazy jako popularizační. Na druhé straně se v žádném z nich nevyskytuje odkaz k normativním textům odborného diskursu, který by se snažil o vztahování edice k akademickému chápání termínu biografie.

To, že autoři či recenzenti spojení s Odkazy neodkazují ke konceptu biografické metody nebo dalším pojetím biografie, neznamená, že se identita edice obešla bez vztahu k této sféře produkce poznání. Vztah k akademické produkci byl definován hierarchicky – životopisy vydávané v Odkazech byly založeny na současném vědeckém poznání, ale zároveň s ním nebyly totožné a nešlo ani o jeho pouhé deriváty. To zmiňují především lektorské posudky a řada dílčích poznámek je zaměřena právě na to, zda daný titul dostatečně „vyčerpává současnou literaturu“.

Vztahem k akademické produkci se dostávám k druhé části závěru, která se věnuje legitimitě edice. To, co spolu-utvářelo legitimitu edice, byl konglomerát silného pojetí času a s ním úzce spjatý koncept popularizace. Model času formulovaný v edici vyjadřují nejčastěji pojmy „odkaz“ a „tradice“, které můžeme parafrázovat jako pozitivní vztah k minulosti, chápané jako základ pro budování budoucnosti. Orientace na budoucnost dává zájmu o minulost status občanské povinnosti. Obecným rámcem je zde tedy lineární vize dějin zaměřená na budoucnost. V tomto ohledu bychom mohli na způsoby vztahování se k času uplatnit model futuristického času, jak ho chápe Francois Hartog.⁶³ Futuristický

⁶³ HARTOG Francois, Na cestě k nové historické situaci, *Slovo a mysl*, 27, 7/2017. s. 238-250.

proto, že nedílnou součástí motivace k nahlížení do minulosti je přesvědčení o možnosti směřování k lepší budoucnosti. Tyto prvky se objevují jak v textech samotných životopisů, tak v recenzích a lektorských posudecích.

Součástí konceptu popularizace byla i snaha o přenos vědeckých poznatků mezi širší obecnost napříč pomyslnou hierarchií v přístupu k poznání. To ovšem nebyl hlavní charakteristický rys toho, co si doboví autoři představovali pod pojmem popularizace. Z textů, obklopujících edici Odkazy, vyplývá, že obsah tohoto pojmu byl definován skrze aktualizaci konkrétního historického problému, či literárního díla. Čtenáři měla popularizační kniha samozřejmě nabídnout komplexní informace, ale především ho konfrontovat s klíčovou otázkou výkladu díla dané osobnosti a jejím umístěním na pomyslnou časovou osu historického příběhu „pokrokových tradic“. Musel tak být smířen Palacký pokrokový a Palacký vůdce buržoazie. Obecně lze říci, že biografická edice se stala místem smířováním národního a marxistického historického narativu ve funkční celek, jehož společným jmenovatelem byl výše popsáný model času.

Nelze pominout, že výše představený komplex tvořící legitimitu vydávání životopisných prací v Odkazech, podléhal vývoji v interakci se společensko-politickým vývojem československé společnosti. Výše popsaná charakteristika platí od založení edice po celá šedesátá léta. Po nástupu normalizace dochází k posunům v textech produkovaných kolem Odkazů. Nejvýznamnějším je oslabení aktualizací rázu popularizace, a naopak posílení tlaku na věcnou správnost a srozumitelnost podání. V recenzích se tak spory o výklad konkrétní osobnosti objevují méně často, než tomu bývalo v letech šedesátých. Dochází tak k depolitizaci pojetí popularizace. Přestože se i nadále v pramenech setkáme s tezemi o „pokrokovosti“ a „tradicích“, lze mluvit o erozi původního silného aktualizací etosu celé edice.

Ze studia archivu, který jsem kolem Odkazů shromáždil, vyplývá, že nelze na tomto výzkumném poli mluvit o „socialistické biografii“ nebo v jiných obdobně obecných pojmech. Pojem biografie na sebe v různých kontextech a ve spojení s různými díly vázal rozličné významy a pojetí. Zatímco pro řadu akademiků byla biografie především způsobem, jak popsat kolektivní procesy dějinného vývoje, autoři publikující v Odkazech jsou jednou chváleni za přesvědčivé propojení „života“, „doby“ a „díla“ a jindy napadáni za nepřesvědčivou aktualizaci či příliš biografický přístup. Edice Odkazy představovala v českém prostředí modernistické pojetí biografie, vycházející z přesvědčení o vlivu osobnosti na celek dějin. V tomto modernistickém rámci se tak aktualizuje řada možností, jak životopisné psaní uchopit od esencialistického pojetí biografie jako stabilního popsatelného

příběhu po komplexní sociologizující pojetí. Chceme-li se tedy zabývat teorií či historií biografického žánru, je třeba si být vědom toho, že „biografie“ není stabilním objektem, který lze zkoumat vždy stejným způsobem, ale jedná se o pojem, jehož obsah se utváří na průsečíku dobových diskursivních praktik a dispozitivů. Případ Odkazů pokrokových osobností naší minulosti je příkladem úspěšného vytvoření takového průsečíku na ose popularizace – biografie – tradice, opírajícího se o zázemí stabilní nakladatelské instituce.

SEZNAM PRAMENŮ

Archivní prameny

Národní Archiv, fond Melantrich, kart. 253 a 254.

Vydané prameny

BUDÍN Stanislav, Čtení o palackém, *Literární noviny*, vol. 10, no. 21. 1961, s. 6.

CENEK, Svatopluk. *Základní pojmy literatury*: [pomocný materiál pro individuální studium jazyka českého učitelů 6.-11. postup. Roč. škol všeobecně vzdělávacích]. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956.

ČERVINKA Miroslav, O užitečnosti biografie, *Česká literatura*, 1963/4, s. 263-265.

FORMÁNEK, Miloslav a PROCHÁZKA, Václav, *Myšlenkový odkaz Karla Havlíčka Borovského*. Praha: SNPL, 1961.

HAMAN Aleš, Nad novou popularizační edicí, *Česká literatura*, 1962/2, s. 247-249.

HAMAN, Aleš. Tři publikace k Havlíčkovu jubileu. *Česká literatura*. 6208, 10(3), s. 369-371.

HAVRÁNEK, Jan. *Úvod do studia dějepisu: učební texty pro dálkové studium na pedagog. institutech*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

HRABÁK, Josef. *Úvod do studia literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.

HROCH, Miroslav a kol. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 304 s. Učebnice pro vysoké školy.

CHALUPNÝ, Emanuel. *Karel Havlíček*, KNHB, Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1959.

- JETMAROVÁ, Milena. *František Palacký: Studie s ukázkami z díla F. Palackého*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1961.
- MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1968.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*, Melantrich, Praha, 1976.
- MOURKOVÁ, Jarmila. Návrat Boženy Benešové. *Literární měsíčník*. 77, 6(10), s. 116-117.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*. SNKLHU, Praha: SNKLHU, 1961.
- NIKLÍČEK, Ladislav a kol. *Průručka ke studiu dějin mezinárodního dělnického hnutí a KSČ*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.
- LUX, Josef. Jubileum jedné edice. *Rudé právo*. 1976, 56(81), 5.
- PAVELKA, Jiří a POSPÍŠIL, Ivo. *Úvod do literární vědy*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, Fakulta filozofická, 1978.
- PEŠAT Zdeněk, O Jaroslavu vrchlickém v Melantrichu, *Česká literatura*, Vol. 29, No. 5, 1981, s. 484.
- PETŘÍČEK Miloslav, Popularizovat, ale jak?, *Literární noviny*, 1963/4., s. 4.
- PÍŠA, Vladimír. Nad edicí Odkazy pokrokových osobností naší minulosti. *Tvorba*. 1982, 4.
- POLÁK, Josef. Tři literárněhistorické práce. *Rudé právo*. 1963, 43(149), 3.
- POLÁK Josef, Šest monografií, *Červený květ*, 1963/8, s. 254-356.
- POLIŠENSKÝ, Josef. Úvod do studia dějin novověku. 1. vyd. Praha: SPN, 1956.
- R. Odkazy velkých osobností naší minulosti. *Náboženská revue církve československé*. 6012, 31(6), 96.
- SVOBODA, Jiří. *Úvod do studia literární vědy*: [určeno stud. denního studia, studia při zaměstnání i postgraduálního studia]. 1. vyd. V Ostravě: Pedagogická fakulta, 1985.
- ŠTĚPÁNEK, Vladimír a kol. *Teorie literatury*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965.
- TIMOFEJEV, Leonid Ivanovič. *Teorie literatury: Základy lit. vědy*. 1. autoris. vyd. Praha: SNPL, 1953.
- VÁVRA, Antonín. První svazky odkazů. *Tvorba*. 1962, 27(18), 416.

SEZNAM LITERATURY

BOURDIEU, Pierre, Biografická iluze, In: BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998. ISBN 80-7184-518-3, s. 56-62.

BRADLEY Arthur, RAWES Alan, *Romatic biography*, Routledge, London 2003. ISBN: 978-0754609933

CAINE, Barbara. *Biography and history*. 1st pub. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. vii, 152 s. Theory and history. ISBN 978-1-4039-8725-9.

CLARK, Katerina. *Sovětský román: dějiny jako rituál*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2015. 411 s. Šťastné zítřky; sv. 18. ISBN 978-80-200-2403-9.

HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949-2006*. 1. vyd. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3.

HAMILTON, Nigel. *Biography: A Brief History*, Harvard University Press, Cambridge / London, 2009. ISBN: 978-0674034716.

HANSEN, Signe Lindskov, The programatic function of biography, In: SÖDERQVIST, Thomas (Ed.), *The History and Poetics of Scientific Biography*, Routledge, London and New York, 2007. ISBN: 978-075465181, s. 135-154.

HARTOG Francois, Na cestě k nové historické situaci, *Slovo a smysl*, 27, 7/2017. s. 238-250.

KOLÁŘ, Pavel a PULLMANN, Michal. *Co byla normalizace?: studie o pozdním socialismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-87912-62-1.

KRIS, Ernst a KURZ OTTO, *Legenda o umělci: historický pokus*, Arbor vitae, Řevnice, 2008. ISBN 78-80-87164-06-8.

RENDERS, Hans a Binne DE HAAN. *Theoretical discussions of biography: approaches from history, microhistory, and life writing*. Lewiston: The Edwin Mellen Press, 2013. ISBN 978-0-7734-4092-0.

ŘEZŇÍKOVÁ Lenka, Biografie jako textová a sociální praxe. Ke konjunkturu žánru na prahu moderny, *Dějiny – Teorie – Kritika*, no. 1, 2015, s. 93-117.

SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepiscevtví: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950-1970)*. Vyd. 1. V Praze: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 508 s. České dějiny; sv. 2. ISBN 978-80-7308-378-6.

SÖDERQVIST, Thomas (Ed.), *The History and Poetics of Scientific Biography*, Routledge, London and New York, 2007. ISBN-13: 978-0754651819, s. 121-134.

STORCHOVÁ, Lucie. *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná?: koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha: Fakulta humanitních věd Univerzity Karlovy, 2007.

VEYNE, Paul. *Foucault, jeho myšlení, jeho osobnost*. Překlad Petr Horák. V českém jazyce vydání první. Praha: Filosofia, 2015. 207 stran. ISBN 978-80-7007-441-1.

O autorovi

Václav Sixta je doktorandem na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Ve svém výzkumu se zabývá teorií žánru biografie v kontextu historické vědy.

Email: vaclav.sixta@volny.cz

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

Vzpomínky sokolů na události spojené se vznikem republiky v roce 1918/ Memories of the Sokols on the events connected with the establishment of the republic in 1918

Dagmar Hudecová

Správní výbor TJ Sokol Plzeň I. zaslal v roce 1925 žádost o zachycení vzpomínek na události října 1918 svým členům, kteří se aktivně účastnili převratu jako vedoucí oddílů. Žádost byla zaslána V. Rádlovi, J. Šmucrovi, Jos. Matouškovi, Václavu Mazínovi a K. Kovářovi.

Vzpomínky poslali: Šmucr, Mazín, Kovář, Matoušek. Jsou uloženy v AMP, Fond Sokol I. - tělocvičná jednota Plzeň, karton 257/5 Převratové vzpomínky.

Josef Matoušek píše:

Tu konečně přišla zpráva dlouho čekaná, že Rakousko přijímá podmínky Wilsonovy, v nichž zahrnuto bylo i naše osvobození a netrvalo dlouho a správu země převzal Národní výbor v Praze a na rozích již vylepovány první zákony rodivého se státu.

Co vše následovalo, jaké nadšení, jaké projevy mas, těžko vyličíš. Strhovány ihned veškerá označení býv. Rakouska, vojíni zdobili se červenobílými kokardami-kdejaký orel vzal za své, ale při tom zůstalo. Nikomu nebyl ani vlas na hlavě zkřiven za všechno to příkoří, za všechny hrůzy a násilí za všechna strádání a bídu... Snad proto se cizina tolik obdivovala našemu převratu, že při něm netekla krev... Divím se sám někdy, jak to bylo možné a kde jsme vzali tu odvahu – beze zbraní a s holýma rukama dělat převrat...

Na výzvu naší jednoty¹ dostavili jsme se do sokolovny a rozděleny nám byly úkoly – na ulicích udržet klid a pořádek. Místní vojenské velitelství převzal pod svou správu br. býv. starosta Berdych a jednatel bratr Koubek². V plzeňské radnici svolána schůze členů Sokola a Dělnické tělocvičné jednoty za účelem ustavení sboru „pro obecní blaho“³ jak na legitimacích stálo černé na bílém a po nutných informacích šlo se do ulic.

Velice žila, průvod za průvodem. Dělnictvo továren a drážních dílen procházelo městem za zpěvu národních písní – pán nepán – vše se bratřilo a radovalo. V průvodech neseny karikatury tehdejších panovníků čtyřspolku pověšené na šibenících, různá hesla a výzvy.

S br. Koukolíkem stáli jsme na bývalé Ferdinandově třídě, když dělnictvo Škodovy v osmistupech hrnulo se Tylovou ulicí do města.⁴ Průvod vedl

¹ Záměr zřídit Národní gardu (NG) zazněl z úst poslance Lukavského už 27. 10. 1918 na důvěrné schůzi České státoprávní demokracie, která se konala v Řemeslnické besedě. Uvažovalo se o součinnosti Sokola a DTJ v NG. (Důvěrná organizační schůze České státoprávní demokracie v Plzni, *Český deník*, 29. října 1918, s. 3). O vytvoření bezpečnostní služby bylo rozhodnuto na schůzi NV dne 28. 10., která se konala od 16.00. Zabezpečením této služby byly pověřeny spolky Sokola a DTJ, o udržení pořádku na železnici byli požádáni také uniformovaní železniční zřízení. Podrobným propracováním organizace bezpečnostní služby a jejím řízením byli pověřeni městský rada Dr. Vrabec, starosta sokola František Berdych a náčelník DTJ Josef Kilberger. (Provolání Národního výboru v Plzni, *Český deník*, 29. října 1918, s. 2). Výzvy sokolům a členům DTJ ke vstupu do NG byly zveřejněny opakovaně v Nové době (poprvé Do služeb Národní gardy!, *Nová doba*, 29. října 1918, s. 3.), v Českém deníku, (např. Sokolská hlídka, *Český deník*, 30. října 1918, s. 4.) Členové DTJ se měli hlásit v sídle DTJ v Pekle, a kromě členů DTJ se mohli také hlásit osoby odborově organizované. Strážní službu konali sokolové v krojích, členové DTJ v čapkách, používaných při veřejných cvičeních, a vybaveni odznaky DTJ. Kromě toho museli mít členové NG doklad vystavený NV. (Hlídka D.T.J., *Nová doba*, 29. října 1918, s. 3). Opatření nebyla zbytečná, měla zabránit živelnému vytváření národních gard a národních stráží. Proti vytváření podobných nekontrolovatelných uskupení bylo vydáno nařízení NV (Z Národního výboru v Plzni, *Nová doba*, 4. listopadu 1918, s. 2).

² Dne 29. 10. Národní výbor podle pokynů NV v Praze ustavil své delegáty pro vojenské staniční velitelství František Berdycha, starostu plzeňského Sokola, a pro místní velitelství jednatele Sokola Josefa Koubka. (MARTINOVSKÝ, Ivan a kol., *Dějiny Plzně v datech*, Plzeň: Lidové noviny, 2004, s. 204). Ale už 30. 10. z rozkazu náčelníka generálního štábu Hopeho byl jmenován staničním velitelem gen. Procházka, místním velitelem setník Hampl, předsedou vojenského soudu podplukovník Adam a správcem staničního velitelství prapor. Matuš. Delegáti Sokola měli pouze zajišťovat součinnost s plzeňským NV. (Vojenské úřady v rukou Národního výboru, *Nová doba*, z 31. října 1918, s. 1).

³ Je možné, že někdo takové označení použil, ale nešlo o oficiální název. Běžné bylo označení „národní garda“.

⁴ Dne 29. 10. Škodováci zastavili v 15 hodin práci a pochodovali městem. Připojili se k nim členové obecního zastupitelství, promluvil poslanec Lukavský a za dělníky Josef Hofmann. Zástupci dělnického továrního výboru Hříbal a Hofman pak odešli na radnici a přihlásili se NV ke společné práci ve prospěch státu (Různé z zblízka i z dále, *Nová doba*, 30. října 1918, s. 2.)

nyňjší poslanec Slančik⁵. Po Ferdinandově třídě se v téže době ubíral jiný průvod z města k Borům. Bylo zajímavé, jak tyto masy daly se lehce ovládat a dovedly držeti pořádek... Na náš pokyn se celý proud zastavil...

Odpoledne jsem byl asi s 8 bratry poslán do borské trestnice, kde měly být otevřeny dveře vězení politickým vězňům... Přišli jsme do služební místnosti správce věznice, který již byl o věci vyrozuměn a sháněl dokumenty pro propuštění vězně, mezi nimiž byl i učitel Svoboda zatčený a odsouzený pro v dopise napsanou protirakouskou poznámku. Ve věznici byl rozruch, vždyť všichni, co nás z „okének“ viděli, mysleli, že jdeme pro ně. Přijíždí v autu Dr. Mandl a L. Pik a přejímají vězně, kteří nechápou, co se vlastně děje – věru pohnutý okamžik. Usedají do autobusu a jedou k radnici. Po cestě jsou zdraveni lidem a před radnicí, kdež stanuli, nadšeně přivítáni. Náměstí nabité, řeční se, jménem uvězněných děkuje učitel Svoboda a jakýsi Rusín. Vězňům podáno občerstvení, dány nové obleky a tito rozjížděli se do svých domovů.⁶

Druhý den⁷ hlášeno z borských dělostřeleckých kasáren, že se v tamějším skladišti rabuje, a opět bratr Štrunc, který úřadoval s náčelníkem DTJ Kilbergerem v radnici, posílá nás několik „zjednat pořádek“.⁸ Tehdy pokud vím,

⁵ Pravděpodobně jde o omyl, mezi poslanci roku 1925 žádný Slančik nefiguruje.

⁶ Propuštění první skupiny vězňů z borské věznice prosadila tříčlenná delegace NV ve složení Matouš Mandl, Luděk Pik a Otakar Adam a dne 30. 10. V 17,00 hod byli propuštěni první vězňi. (MARTINOVSKÝ, Ivan, Dějiny Plzně v datech, s. 204) Český deník (Propuštění politických vězňů z Borů, *Český deník*, 31. října 1918, s. 2) uvádí jména prvních propuštěných: Roman Rokoš, odsouzený za velezradu na 4 roky, Pavel Jeřábek, legionář, odsouzený pro velezradu na 20 let, Vlastimil Vejvoda, učitel, odsouzený pro velezradu na 11 let, Buncl Matěj, úředník, odsouzený pro velezradu na 4 roky (napsal přátelům na pohlednici „Ať žije samostatný český stát!“), František Dvořáček, dělník, odsouzený na 5 let pro zpěv písní „Hej Slované“ a „Kde domov můj“ a za to, že objal Srba se slovy „Nebudeme střílet, jsme bratři“, prof. Oldřich Mančal, odsouzený na 5 let, Josef Semerek, hostinský, kterému byl trest smrti změněn na 10 let vězení a Josef Svoboda, legionář, odsouzený pro velezradu na 11 let. Dále byli na svobodu propuštěni účastníci rumburské vzpoury: František Hradecký, odsouzený na 10 let, Václav Šťastný (10 let), Josef Dřízal (7 let), Alexander Kohout (7 let), František Šimek (10 let). V článku je také vedeno, že osvobození byli odvezeni v automobilech na radnici a na náměstí byli nadšeně uvítáni velkými davy lidí. Ke shromážděným pro mluvili M. Mandl, L. Pik a O. Adam, za propuštěné poděkoval M. Buncl, nikoli tedy J. Svoboda a „jakýsi Rusín“, jak je zde uvedeno. Propuštění vězňové po přijetí na radnici, kde obdrželi potřebné doklady, byli uvítáni Petrem Zikou v kanceláři Českého srdce a obdrželi slušné oblečení zakoupené v Tkadlecově závodě na nám (Různé z blízka i z dálí, *Nová doba*, 1. listopadu 1918, s. 2). Dne 31. 10. bylo pak propuštěno dalších 15 vězňů pocházejících většinou z oblastí mimo Čechy.⁷ 31. 10. 1918.

⁸ Vzhledem k tíživé zásobovací situaci vydal plzeňský NV zákaz vývozu potravin z plzeňského okresu. Občané byli v novinách upozorněni na nutnost obstarat si povolení NV k vývozu potravin příbuzným mimo okres a rovněž byli upozorněni na zaváděné prohlídky zavazadel (Z Národního výboru v Plzni, *Nová doba*, 2. listopadu 1918, s. 2).

byli se mnou bratři Tonda Hanzlíček, Kelner, Šmucr, Kuštein, Václav Egermajer, Hrubý, Zikeš, několik skautů a také již jeden „náš“ četník. Z celé výpravy jen asi 5 bylo vojáky.

Přišli jsme do kasáren, všude klid jako v kostele, dozvěděli se o nás asi předem. Na dvoře nikde živé duše, až když jsme obcházeli stáje, našli jsme tam 2 vojíny Slováky, kteří nám sdělují, že důstojníci a mužstvo rozkrádají skladiště, které ovšem bylo považováno za majetek státní. Páni vojáci vesele zabíjeli vepřiky a maso prodávali „přes hradbu“ překupníkům. Ve stáji nám předával dělostřelec (řezník Čech) 25 vepřů, ty že ještě uhájil, ale jednoho že mu musíme nechat, toho že si sám vykrmil. Nevím, jak pochodil, když pak přebíral kasárny jménem Národního výboru nadporučík Fleischhans, a zda si na svém pašíku pochutnal.

Šli jsme do tzv. „augmentačního skladiště“, které bylo zamčeno, ale uvnitř bylo rušno. Páni důstojníci i jejich dámy byli při práci. Co dělat? Žádný z nás mimo br. Zikeše, který třímal malou flobertku, do níž mu scházely patrony (ač to zapíral), mimo dvou paží neměl ničeho. A jeden četník by byl nás nevytrhl. Tu br. Hrubý, který v těchto kasárnech sloužil, nás odvedl do domku u brány kasáren, kde byla zbrojnice a kde ještě „úřadoval“ zbrojmistr. Byl to Čech pan Mikulášek a ochotně nám vydal opakovací pistole s náboji, a pokud někdo neuměl s nimi zacházet, poradil. Teď se nám šlo už veseleji. Revolvery schované pod kajdou znovu klepáme. Otevřeli. Vešli jsme a nadporučíkovi, tlustému maďarskému židu⁹, sdělujeme účel své návštěvy. Velmi ochotně nám chtěl vše předávat (i značnou peněžní hotovost), zatím co druzí důstojníci jeden po druhém se ztráceli. Ovšem nepřevzali jsme nic, poněvadž jsme k tomu nebyli oprávněni a jen jsme důrazně žádali, aby vše ponechali na svém místě, než někdo z Národního výboru kasárny převezme.

Tu zpozoroval jsem...že je pan nadporučík abnormálně tlustý a dovoliv se, rozepjal jsem mu jeden knoflík pláště. Pan četník též nelenil a s odbornou znalostí přímo mu plášť strhl. Co následovalo, mohlo mít pro nás špatné následky. „Wie können sie sich unterstehen und stehen sie sich habt acht“¹⁰, přímo zařval na četníka, ale ten se nedal. „Pardon pane nadporučíku“ (při čemž ukázal na červenobilou kokardu na čepici), před vámi už habt acht stát asi nebudu“. Z pláště zatím vypadly všechny rekvirované věci a bylo jich hodně – celé tucty

⁹ Je zajímavé zdůrazňování židovství u osob, které se nějakým způsobem provinili vůči novému rodivšímu se státu. Svědčí o jistém stupni antisemitismu dané doby příznačném pro určité vrstvy populace.

¹⁰ „Co si to dovolujete a stůjte v pozoru.“

nití, látka, nedošíté boty... Četník prohlédl nadporučíkovi i kapsy, převzali jsme klíče od skladiště a šli jsme dále...

Před skladištěm stálo as 30 vojinů v plné zbroji s nasazenými bodly a velitel jejich ztratí se praporčík ze skladiště. Štěstí pro nás bylo, že přišel právě nadporučík Fleischans s velitelem pluku v průvodu několika četníků, jež celou proti nám namířenou akci urovnali.

Páni Maďaři měli už připravené vozy u skladiště pro odvezení výzbroje. Po marném vyjednávání bylo povoleno Maďarům, že mohou jeti domů v plné zbroji, ale pak se to zařídilo tak, že v Budějovicích si na vlak s Maďary počkali se strojními puškami a tito, vše co od nás odvezli, tam pěkně museli složit...

Když počali se trousit zprávy, že hrozí ze strany bývalého Rakouska násilný převrat, tu teprve pamatováno na to, aby zde byl mimo vojska někdo, kdo by mohl se zbrani v ruce zasáhnout. A tu bylo přikročeno k ozbrojení členů Sokola, kteří se dobrovolně hlásili, a bylo započato s výcvikem. Zbraně předal nám na radnici bratr Rudolf Sofron a bratr Trnka, a sice staré pušky tzv. werndlůvky¹¹, ještě na jeden náboj, ale bylo to lepší než nic. Později dostali jsme pušky z dělostřeleckých kasáren novějšího typu tzv. M 88 opakovačky¹². Výcvik vedl br. Stáňa Minařík, Václav Mazín a já... Týden jsme pilně cvičili, vždy ve volném čase mimo službu... a za týden jsme si již šli vystřelit „na ostro“... Připravili nám střelnici v Lobzích...

Když odvoláno bylo vojsko, které hlídalo různé důležité objekty, přidělena byla tato služba členům Sokola a DTJ. Na seřadovacím i osobním nádraží pravidelně zasahovala stráž... Kupříkladu byl hlášen železničáři v osobním nádraží vůz s tajemným obsahem – jsou prý ve voze zbraně a ruční granáty. Vůz byl pozorně prohledáván br. Hrubým, a když nadzvedl plachty, které měly skrývat tak nebezpečné hračky, našel tam docela pěkné flky, které kdosi posílal na černo.

Jak na osobním nádraží, tak i v dělostřeleckých kasárnách byla zabavena spousta věcí cenných, jež byly připraveny k vývozu do Uher. Kompletní telefonní aparáty, psací stroje, šatstvo, obuv, vše možné skrývaly kufry a batohy Maďarů (ovšem i jiných přítelčků) Chtěl-li někdo odvést nějaký předmět nebo potraviny, musel prokázat, že je věc jeho a musel mít od Národního výboru povolení.

¹¹ Jednoranná zadovka M1867 Werdl-Holub.

¹² Pravděpodobně šlo opakovačku M1888.

Situaci na nádraží popisuje také Václav Mazín:

Zde bylo velice živo. Vlaky se střídaly, přijížděly, odjížděly plny vojska buď přijíždějícího, nebo prchajícího do svých domovů.

Museli jsme procházet jednotlivými vagony a odebíratí vojákům zbraně, přebytečné prádlo, vojenské deky a vojenské obleky. Vzpomenu-li si dnes na tyto okamžiky, divím, kde jsme vzali tolik odvahy, procházeti vagony plné cizího vojska v noci beze zbraně, častokráte mezi samými Němci ozdobenými velkoněmeckými trikolorami, které jsme jim bez řeči strhávali z čepic, přičemž nám byli nápomocní zajatci různých slovanských národů, kteří se dostali do Plzně z nedalekých vojenských zajateckých táborů.

V této službě střídali jsme se ve dvou směnách...Měli jsme ujednáno se železničáři, kteří měli službu na seřadovacím nádraží, aby, přijede-li nějaký podezřelý vagon, nechají jej zatáhnouti na osobní nádraží, kde provedeme prohlídku.

Skutečně jednoho rána bylo nám oznámeno, že jeden takový podezřelý vagon je zatažený na osobním nádraží, kde nám byl ukázán.

Přikročili jsme ihned s několika bratry a několika vojíny ku prohlídce. Jaké bylo naše překvapení při otevření uvedeného vagonu, může si každý představit, když shledali jsme, že vagon jest útočištěm celé židovské rodině nějakého nadporučíka s vojenským sluhou a služkou. Prchali z Maďarska do Karlových Var.

Nadporučík choval se velice pokorně, omlouval se lámavou češtinou. Jeho polovice však, když bylo jí sděleno, že budou jim přebytečné zásoby potravin odebrány, jichž bylo 11 různých beden, počala ale řáditi. Skočila k velké nádobě sádla, které bylo jim odebráno, a oběma rukama se snažila sádlu z nádob vyházovati. Bylo jí v tom přirozeně okamžitě zabráněno, byla postavena do kouta vagonu a k ní postaven jeden vojín jako stráž.

Pak bylo pokračováno v zabavování jejich velikých zásob potravin ovšem, že s daleko větší přísností...

Ještě vzpomínám, kterak doprovázeli jsme na nádraží 69. maďarský pěší pluk, když opouštěl Plzeň. Celý pluk opouštěl Plzeň s úplnou výzbrojí, bylo nám toho líto, avšak na druhé straně byli jsme rádi, že již budou pryč. Odcházeli tenkrát s velikou radostí, volali společně „Na zdar“ a podobně, neboť bylo mezi nimi hodně Slováků. Ale i Maďaři byli rádi, že jest té nekonečné války již konec

a že jedou domů. Netušili ovšem, jak to vlastně s jejich Maďarskem dopadne. Jinak celá epizoda minula v klidu.¹³ Jak jsme se později dozvěděli, byla jim veškerá výzbroj odebrána před přejezdem přes hranice.

J. Šmucr píše:

Byl jsem vyzván, abych napsal svoje vzpomínky na dny převratové, ale jelikož od té doby uplynul už delší čas, nebude snad vše již tak, jak bych době přál, vyspsáno.

První vzpomínka moje je na odpoledne 28. října, kdy v dílnách státních drah v Plzni jsme pochovali Rakousko před tváří maďarského voj. velitele dílen a jeho avantgardy. Večer jako obvyčejně šel jsem do cvičení, ale tam mi pan Fábera řekl, že mám jít na policejní ředitelství do budovy radniční, kde se rozdělávaly stráže a hlídky po městě. V úterý¹⁴ večer sešlo se předsednictvo župního cvičitelského sboru, jehož jsem byl tehdy členem, v zasedací síni, aby se uradili o dalším postupu a rozdělení práce. Byli jsme již v kroji.

Co jsme rokovali, vběhl p. Fábera do zasedací síně a sděloval nám, že má někdo jít k telefonu, že volá policejní ředitelství. Bratr Mašek odběhl a v okamžiku byl opět zpět. Hlásil, že musíme všichni, jak jsme přítomni, jít do Korandovy ul. vedle Škodovy továrny, kde nalézala se poddůstojnická dělostřelecká škola a kde prý vojáci rabují, čemuž máme zabránit. Bylo nás celkem 12 pod vedením br. Maška. Došedše tam, obsadili jsme všechny východy a zavedli pořádek, provedli prohlídky jak u důstojníků, tak i poddůstojníků v jejich zavazadlech, kde našli jsme různé erární věci jako: psací stroj (u důstojníka), telefon, součástky a jiné věci. Někteří poddůstojníci měli na sobě až trojí oblek. Že se to bez boje a slovní pŕtky neobešlo a někde i malého násilí, je samozřejmé, a ještě dnes se divím, kde vzali jsme tolik odvahy, neozbrojeni proti ozbrojeným.

Zanedlouho odešel bratr Mašek a předal mi vedení. Ustanovil jsem hlídky u vchodů, předal klíče od příručního skladiště jedinému zde přítomnému českému důstojníku, by mohl zde zbývajícím poddůstojníkům vydati potřebné

¹³ Náhradní prapor pěšího pluku č. 69 ubytovaný v kasárnách 35. pěšího pluku opustil Plzeň 1. 11. 1918. Vojáci se shromáždili na nádvoří kasáren, kde k nim promluvil plukovník, a pak se odebrali na nádraží za doprovodu Sokolů, kteří šli před vojáky a po stranách jejich útvaru. Obecensťva bylo málo, a když maďarští vojáci volali „Na zdar“, obyvatelé Plzně jim odpovídali. Odchod proběhl zcela poklidně (Různé z blízka i z dále, *Nová doba*, 2. listopadu 1918, s. 2). Dne 2. 11. opustilo Plzeň mužstvo 48. pěšího pluku ubytované ve škole v Šafaříkových sadech, část mužstva ze zeměbranceckých kasáren z budovy českého gymnázia v Husově třídě a další. Poslední oddíly maďarského vojska (zbytek 48. pluku) opustily Plzeň 3. 11. v 16.00 v průvodu sokolské čety.

¹⁴ 29. 10. 1918

věci a šel jsem se 3 bratry na Karlov, kde nalézalo se velké vojenské skladiště. Bratři zůstali hlídat skladiště a já se vrátil zpět do Korandovy ul. Když jsem se přibližoval k barákům poddůstojnické školy, slyšel jsem křik a hádku. Vešel jsem do dvora a tázal se důstojníka po příčině hluku. On mi sdělil, že 2 vojáci odtrhli zámek od skladiště a kradli. Též si stěžoval, že s nimi nic nesvede, že nechce nikdo poslouchati. Svolal jsem všechny přítomné na dvůr, promluvil k nim a pak oněm dvěma vojínům, kteří kradli, před všemi zle vyčiniil.

Ve středu¹⁵ dopoledne byl jsem pozván (vyřizoval důstoj. major) do schůze správní komise Škodových závodů, kde byli již přítomni zástupci města a organizací, abych vylíčil stav v barácích¹⁶ a předal je továrně. Byl jsem prvním sokolem v kroji v závodech Škodových. Malá epizodka, která se mi tam stala, utkvěla mi navždy v paměti. Když totiž líčil jsem stav v barácích a mimochodem musel se něco tázati podplukovníka Srnky, jako velitele oné školy, neodpověděl mi pán ten, neboť byl moc povýšený, než by se zahodil s obyčejným sokolem. Zanedlouho se však karta obrátila. Podplukovník byl nucen dotazovati se mě na něco a tu jsem též neodpověděl a ukázal mu záda.

Pak mi bylo předsednictvem cvičitelského sboru uloženo, abych kontroloval všechny bratry, jež hlídali různé objekty, a podával zprávu na policejní ředitelství, kde úřadovali brá: Štrunc a Mašek.

Jednou k večeru bylo mi uloženo, abych ochránil s několika skauty Němce, inženýra Pohla, zaměstnaného ve Škodových závodech, na kterého čekal dav lidí nedaleko jeho bytu na Klatovské třídě. Ing. Pohl byl však předem v čas upozorněn, by se domů nevracel a já dozvěděl se to, vrátil jsem se do města. Šel jsem přes náměstí do Saské ulice, kde jsem byl svědkem, jak dav lidí vrhl se na jednoho muže. Bratři nedaleko službu mající, přispěchali a bránili onoho muže, přičemž bratru Peškovi roztrhli košili a můj bratr Bohouš dostal facku. Muže jsme odvedli na radnici, kde zjištěn v něm inženýr Pohl, který byl davem poznán a přepaden.¹⁷

Na osobním nádraží byl jsem svědkem různých epizod. Tak například hlášen vlak s Němci, vojiny z fronty, tu hned všechno vyrukovalo a bylo to až

¹⁵ 30. 10. 1918

¹⁶ tj. v budovách poddůstojnické školy.

¹⁷ I když všechny zprávy popisují pokojné převzetí moci, k drobným incidentům tohoto druhu jistě docházelo. Také na jednání NV byly řešeny stížnosti na to, že vojenské osoby jsou obtěžovány občany, a zřejmě proto zveřejnil dne 31. 10. NV výzvu občanům, v níž nabádal ke klidu a výslovně k neobtěžování vojska, jehož příslušníkům mají být ponechány vojenské odznaky, což byla reakce na to, že vojákům byly zejména z čepic odstraňovány odznaky rakouské moci a nahrazovány kokardami v barvách trikolory nebo trikolorami (Občané!, *Český deník*, 31., října 1918, s. 1).

komické, když takový malý bratr v občanském obleku s puškou na rameni, která byla větší než on, a s opaskem kolem boků hrnul se v řadě s ostatními krojovanými i nekrojovanými, aby nahnal strach Němcům. Nebo zase, jak někteří Němci se omlouvali, že nemají zbraní, aby nebyli zadrženi, aneb jiný výjev. Vějdu do čekárny 3. třídy a vidím, dva gardisté bývalí rakouští vojáci, snaží se vyzout Slováka od maďarského pluku z nových vysokých bot, dřou mu z nohou a smýkají s ním o zem. Zakročili jsme ve prospěch Slováka.

Na Bory, kde vykonávali bratří službu, jsem též zašel a byl jsem svědkem propuštění politických vězňů, kteří odjeli v kočárech¹⁸ do města, by se odebrali do svých domovů. Na seřad'ovacím nádraží vykonávali službu „landšturmáci“¹⁹, ale poněvadž se tam kradlo ve velkém a oni nemohli tomu zabránit, byl požádán Sokol, aby zavedl pořádek. S třiceti pěti ozbrojenými bratry v kroji vydal jsem se tam, hlásil se u tamějšího přednosty a žádal jej o informace. Staří vysloužilí bratří-vojáci jako Matoušek, Mazín a jiní vzali si hlídku na nejhorším místě stranou k jatkám a díky jim tu noc se neopovážil žádný poberta nic krásti. Ten den i noc padal sníh a já proběhal celou noc buď zaváděním hlídek, nebo kontrolováním vagonů s potravinami a jinými věcmi, zdali jsou uzavřeny, ale přec rád vždy na noc tu vzpomínám, neboť když jsem se vrátil na chvíli z venku na strážnici, vždy vítali mě veselí bratři a já zapomněl na únavu. Ráno nám děkoval přednosta, jaký jsme za jedinou noc udělal pořádek na seřad'ovacím nádraží.

Prameny

Archiv města Plzně, Fond Sokol I. – tělocvičná jednota Plzeň, karton 257/5, Převratové vzpomínky.

Litatura

MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. Dějiny Plzně v datech, Plzeň: Lidové noviny, 2004, ISBN 80-7106-723-7.

Český deník, roč. 7, 1918.

Nová doba, roč. 24, 1918.

¹⁸ Viz pozn. 206 pod čarou.

¹⁹ Příslušníci Landsturmu, zeměbraneckého vojska.

RECENZE / REVIEWS

KRÁTKÁ, Lenka – VANĚK, Miroslav (ed.). Příběhy (ne)obyčejných profesí. Praha: Karolinum, 2014. 541 s. ISBN 978-80-246-2813-4.

Petr Pánek – Lukáš Jesínek

Námi popisovaná publikace *Příběhy (ne)obyčejných profesí* byla vydána roku 2014 nakladatelstvím Karolinum. Hlavními autory jsou Lenka Krátká a Miroslav Vaněk. Vaněk je mimo jiné i vedoucím Centra orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny. Na tvorbě knihy se jinak podílelo mnohem víc autorů z různých profesí. Převážně jde o historiky, sociology a antropology.

Knihla volně navazuje na předchozí publikaci z dílny Centra orální historie s názvem *Obyčejní lidé...?! Stejně jako v předchozí knize také zde je dán prostor profesím, které jsou, jak název napovídá, (ne)obyčejné. To znamená, že jejich příslušníci nebyli hlavními aktéry významných historických dějů, ale svojí prací hráli výraznou roli v životě tehdejší společnosti. Autoři si pro průzkum vybrali příslušníky hasičů, vojáků, policistů a zemědělců. Z vysoce postavených profesí bádání zahrnuje hospodářské elity, pracovníky působící v zahraničí, osobnosti managementu české populární hudby. Z výrazně feminizovaných profesí si autoři vybrali pracovníky českého pohostinství, prodavačky a zdravotní sestry.*

Příběhy oněch lidí jsou zaměřené na období tzv. normalizace a transformace, pro něž byla typická změna systému. Lidé tak jeden čas žili v zavedených pořádkách pod nadvládou socialistické ideologie a řízeného hospodářství. Po sametové revoluci nastala ona změna. Nové pořádky byly ovlivněny demokracií a kapitalismem. Všechny profese zmiňované v knize prošly velkými změnami. Můžeme tedy říci, že samotné životy lidí prošly velkými změnami. Právě tito lidé, kteří zažili veliké změny, jsou hlavním zdrojem informací o výhodách i nevýhodách jednotlivých profesí nebo také o detailech např. o mzdách, prestiži povolání apod. Doslovné přepisy rozhovorů nám pomohou pochopit emoce

narátorů. Ti nám poskytují svůj náhled na skutečnost, která se však někdy může rozcházet se skutečnými fakty. Pro lingvisty jsou doslovné přepisy zajímavé tím, že vyjadřování poskytuje náhled do rétorických schopností. Pamětníci například často užívali obecnou češtinu, příliš opakovali slova apod. Přepis nám tedy „polidšťuje“ text. Text knihy je strukturován jako odborná publikace. Autoři si dávají za cíl seznámit čtenáře se základními poznatky o vybraných profesích, přičemž se přepisy narátorů používají jako doklad oněch poznatků a odpovídají tedy jimi na své položené otázky. Kromě odborných publikací a výpovědí narátorů autoři získávali poznatky díky byrokratickému aparátu obou režimů. Zároveň jsou citovány i dobové dokumenty, díky čemuž máme ponětí o širším společenském kontextu.

Komentář 1: Publikace je velice čtivá a ani její rozsah by vás neměl odradit od důkladnějšího studia. Období normalizace a transformace je velice důležité období naší moderní historie, protože udává tón dnešní doby. Některé informace může čtenář znát ze svého vlastního života či od svých rodičů a prarodičů. Jedna z nejzajímavějších kapitol je kapitola o zemědělcích. *Příběhy (ne) obyčejných profesí* je velice kvalitní kniha, která nám nepředkládá černobílé vidění světa. Každá doba má své klady a své zápory. Po přečtení této knihy můžeme s nadhledem ohodnotit obě období, aniž bychom opakovali neustále řečené fráze. Čtenář bude více v obraze a dokáže vyjmenovat konkrétní znaky jednoho, či druhého režimu.

Komentář 2: Kniha umožňuje velkou sebereflexi, neboť obsahuje celou řadu konkrétních údajů, oproti tomu spoustu popsanych pocitů narátorů, které pomáhají dotvářet obraz doby. Kniha úžasně nahlíží do pestrosti tehdejšího života. Mnozí mohou vnímat dobu normalizace jako pouhou šed', ale knihy jako je tato pomáhají pohled proměnit. Líbilo se mi také přihlídnutí k filmové tvorbě, jelikož si myslím, že je to z velké části film, který utváří obraz o dané skutečnosti, a to nejen do budoucna, ale i ve své době. Zářným příkladem takového filmu budiž Hoří, má panenko, po jehož promítání se začali bouřit hasiči, že film podporuje stereotypy o hasičích. Zajímavé je i pozorování zlomu ve společnosti i v duších lidí s příchodem „divokých“ let devadesátých. Orální historie má veliký úkol a zároveň těžký úděl, neboť kolem číhá spousta nesnází. V první řadě je potřeba se rozhodovat co je a co není zajímavé, respektive co bude, či nebude zajímavé pro budoucího historika. Pokud si takového budoucího historika představíme, je zapotřebí představit si také přehršel pramenů, s nimiž bude pracovat. Pokud tomu tak dosud není, do budoucna určitě bude zapotřebí vytvořit důkladně strukturálně pojatý systém práce s orálně historickými prameny.

ZYGAR., M. *The Empire must Die: The history of the Russian revolutions in the faces. 1900 – 1917.* Moscow, Alpina Publisher, 2017. ISBN 978-5-9614-6495-5.

Igor Zavorotchenko

Just in last year there were the days of the great jubilee - the 100th anniversary of the Great October Socialist Revolution. This event, which gave rise to the Soviet era, for many years remained the starting point of Soviet official history, and each of its anniversary was celebrated in the USSR as the main state holiday. One can only imagine with what scale and pompousness this round date would have been feasted if the socialist regime had survived to the present day!

Now, really, people are beginning to forget about this fateful event, even though it really changed the fate of hundreds of millions of people on the planet. I have watched the thematic program *Historie.cs*, which the Czech television has prepared specifically for this occasion. The historians participating in the discussion were in general agree that the Russian revolution (along with external and internal resistance - *odboj*) played the role of one of the three most important key factors that made possible the emergence of independent Czechoslovakia in 1918. At the same time, they talk on curiosity about students' reaction when they tell them about the Bolshevik revolution and its impact on the creation of the Czechoslovak state. Under socialism, this was mentioned at every opportunity, but now such statements cause students bewilderment, surprise, and mistrust. For several decades the accents in the perception of historical events have completely changed, they are fully reinterpreted.

Nevertheless, interest in the events of a hundred years ago has not disappeared. It's the past where people are repeatedly looking for the answers for the questions of the present. The same goal was most likely pursued also by Mikhail Zygar in his new book "The Empire Must die. History of Russian revolutions in faces. 1900-1917".¹ The book's name explains immediately much enough. It covers the period of Russian history from the early 20th century till the Bolshevik Revolution victory. It describes the events of not one, but three Russian

¹ In Russian original М.Зыгарь. Империя должна умереть: История русских революций в лицах. 1900 – 1917. – Москва, Альпина Пабlishер, 2017. – 909 с.

revolutions occurred during this period: the revolution of 1905-1907, the revolution of February of 1917, and the revolution of October of 1917. Finally, this documentary is based on memories, memoirs, diaries, letters of participants and eyewitnesses of events. We see what has been happening like as by their eyes. The author writes in the foreword explicitly: "I am not a historian, but a journalist. And I wrote this book on all the rules of journalism: as if all the characters were alive and I could interview them. "

MÜCKE, Pavel. *Šťastnou cestu...?! Proměny politik cestování a cestovního ruchu v Československu za časů studené války (1945-1989)*. 1. vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2017. 399 stran. ISBN 978-80-741-5149-1.

Lucie Rajlová

Za poslední dva roky s blížícími se oslavami 100. výročí založení Československé republiky, bylo vydáno mnoho publikací, věnujících se jednotlivým tematickým celkům soudobých dějin. Snadno by tak mohla zapadnout i kniha, která si zaslouží více pozornosti, a to nejen ze strany odborné veřejnosti, ale i ze strany zájemců z široké veřejnosti. Touto knihou je monografie s názvem *Šťastnou cestu...?! Proměny politik cestování a cestovního ruchu v Československu za časů studené války (1945-1989)*. Publikace vyšla v nakladatelství Nová tiskárna Pelhřimov, v roce 2017. Autorem knihy je soudobý historik Pavel Mücke, jenž aktuálně vyučuje na Fakultě humanitních studií UK a také zastává pozici zástupce ředitele Ústavu soudobých dějin AV ČR v Praze. Text knihy vznikl v rámci grantového projektu GA ČR s názvem „Malé“ a „velké“ *dějiny českého/ československého cestování a cestovního ruchu (1945-1989)*. Cílem publikace byla snaha rámcově poskytnout náhled do problematiky cestování a cestovního ruchu v Československu na pozadí studené války (zhruba mezi lety 1945 až 1989) a to z pohledu politických dějin (či dějin politik).

Dílo disponuje kvalitní a širokou pramennou základnou. Autorovými stěžejními prameny byly zejména archivní fondy. Spektrum užití těchto fondů je velmi rozsáhlé. Převládají zejména dokumenty uložené v Národním archivu. Primárně se jedná například o fondy vrcholných orgánů KSČ: KSČ – Ústřední výbor 1945-1989, Praha; Ministerstvo dopravy; Ministerstvo zahraničního obchodu (1945-1989); Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna; Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna. Klíčovým se stal mimo jiné i fond Ministerstva vnitřního obchodu, který je sice přístupný pro badatelské účely, avšak nezpracovaný. Autor nadále pracoval s dobovými dokumenty – s tiskem, literaturou (vydanou před rokem 1989), filmografií a televizní tvorbou a edicí dokumentů

Rádia Jerevan. Dále je zpracováno velmi rozsáhlé množství vzpomínkové a memoárové literatury, článků, monografií a přehledových prací. Opomenuta nezůstala ani podstatná zahraniční díla vztahující se k vybranému tématu. Spolu v kombinaci se zpracovanými sbírkami orálněhistorických rozhovorů se jedná o zcela ojedinělou publikaci, věnující se tématu cestování a cestovního ruchu v Československu a jeho proměn.

Publikace je rozdělena na několik částí, po úvodu následující dvě stěžejní kapitoly s názvy – *Historický kontext aneb cestování a cestovní ruch jako politikum* a *Praktické dopady politik cestování a cestovního ruchu*, které jsou posléze děleny do několika menších úseků a na závěr epilog – *Epilog či závěr? Nad peripetie a významy politik cestování a cestovního ruchu v soudobých dějinách*. Úvodem se autor věnuje vysvětlení pojmům a jejich kvalifikaci a užití v textu. V první polovině publikace se autor snaží komplexněji popsat a zpracovat základní rámce politického dění ve vztahu k dějinám mobilit. Jedná se postupně dle podkapitol například o dobové myšlenkové koncepty a ideje uplatňované v tuzemské teorii a praxi, dále pak o nastínění základních institucionálních struktur a jejich předních aktérů, odborný výzkum daného tématu, zamyšlení nad dopady etnických, národnostních a národních aspektů, vztahů Češi vs. Němci, Slováci vs. Maďaři, či pouze Česko-slovenskými vztahy, které tvoří specifickou a souběžně klíčovou kapitolu v dané problematice. Blíže jsou zde představeny také geografické a dopravní rámce a mezinárodní aspekty cestování a cestovního ruchu. Tato část je zakončena zásadními výstupy normotvorné činnosti, v podobě legislativních norem a nařízeních pro dané období. Druhý úsek knihy je opět tematicky velmi obsažný. Jak sám autor v úvodním odstavci uvádí, téma je široké a pestré a předkládaný text je snahou postihnout pouze nejdůležitější „střety“ koncepční teorie, každodenní praxe a onu pomyslnou „výheň“ utváření politik.¹ Zde nalezneme jednu z možných variant periodizace daného tématu. Následně jsou v devíti chronologicky řazených podkapitolách, v období let 1945–1989, podrobněji představeny vybrané tematické oblasti a jejich proměny, či konstanty politik cestování a cestovního ruchu sledovaného období, například *Počátky „oteplení“ v mezinárodních vztazích (1954-1965)*, *Důsledky invaze a federalizace (1968-1971)* či závěrečná část *V časech „(pře)stavby“ aneb cesty mezi reformou a (r)evolucí (1985-1989)*.

Po celou dobu je zároveň text doprovázen dobovými anekdotami, typu: *„Lenin byl marxista, Stalin byl sadista a Chruščov je turista,“² či „Víte, proč do-*

¹ MŮCKE, Pavel. *Šťastnou cestu...?! Proměny politik cestování a cestovního ruchu v Československu za časů studené války (1945-1989)*, Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2017, s. 126.

² MŮCKE, Pavel. *Šťastnou cestu...?! Proměny politik cestování a cestovního ruchu v Českoslo-*

*šla z Holandska na Pražský Hrad veliká zásilka dřeváků? Antonín Novotný chtěl, aby to alespoň na Hradě klapalo.*³ Což do určité míry zvyšuje atraktivitu textu pro běžného čtenáře. Možno tento počín také vnímat jako odpovídající náhradu za chybějící fotografický a obrázkový přílohový materiál.

Kladem celé publikace je velice podrobný poznámkový aparát. Mnohé informace uvedené tzv. „pod čarou“ jsou velmi užitečné a dokreslují autorovo sdělení v textu a umožňují rozšířenější zasazení do dějinného a společenského kontextu. Kniha je doplněna také o seznam zkratek. Nechybí rovněž ani rejstříky, a to jak jmenný, který je doplněn u jednotlivých jmen o dataci osob (rok narození, rok úmrtí) a následně rejstřík místně-geografický, s více než 200 místy. Autor jednotlivé geografické pojmy dále upřesnil, např. Rangún (město, Barma) či Schirnding (hraniční přechod, východní Bavorsko, Německo) apod.⁴ Všeobecně lze považovat knižní novinku historika Pavla Mückeho za velmi zdařilou, která zaslouží pozornost nejen odborných kruhů, ale i široké veřejnosti a neměla by zapadnout v záplavě novinek, které se v této době objevují na knižních pultech.

vensku za časů studené války (1945-1989), Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2017, s. 189.

³ MÜCKE, Pavel. *Štátnou cestu...?! Proměny politik cestování a cestovního ruchu v Československu za časů studené války (1945-1989)*, Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2017, s. 218.

⁴ Rejstřík místně-geografický, In: MÜCKE, Pavel. *Štátnou cestu...?! Proměny politik cestování a cestovního ruchu v Československu za časů studené války (1945-1989)*, Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2017, s. 393-399.

BOCÁNOVÁ, Martina – PRIEČKO, Martin – SLOBODOVÁ-NOVÁKOVÁ, Katarína. *Kopánka – Execír. K dejinám mestskej štvrte. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. 149 s. ISBN 978-80-8105-831-8.*

Tatána Součková

Kopánka neboli Execír je jednou z čtvrtí sedmého největšího slovenského města Trnavy. Toto centrum Trnavského samosprávného kraje, kterému bývá pro jeho bohatou sakrální architekturu přezdíváno „malý Řím“, však kromě honosných chrámů a univerzitních budov skrývá také lokality, které dlouhá léta stály mimo trnavský kulturní a intelektuální život. Šlo o městské čtvrti, které se ocitly za původními hradbami města a v nichž se zhruba od poloviny 19. století usazovali námezdní pracovníci, zaměstnanci průmyslových podniků a nově příchozí obyvatelé rozrůstajícího se města. Takovou čtvrtí je i Kopánka, dnes jedna z vyhledávaných trnavských lokalit. O jejím vývoji, který prošel velkými proměnami po stránce urbanistické i kulturně-společenské, pojednává publikace z pera trojice etnologů z Katedry etnologie a mimoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnavě.

Kniha svým obsahem stojí na pomezí regionální historie, urbánní antropologie a etnologie. Úvodní část a první kapitola pojednávající o životě Kopánky a jejích obyvatel od autorky Kataríny Slobodové-Novákové představují obecný náhled na problematiku výzkumu urbánního prostoru. Autorka se opírá o teoretické východisko „města jako mikrokosmu společnosti“, které můžeme vnímat, spolu s urbánním sociologem Robertem Parkem, také jako „mozaiku malých světů, které se dotýkají, ale nepřekrývají“. Tento koncept se prolíná celým výkladem Slobodové-Novákové, která ve stručnosti, avšak přesto po faktografické stránce dostatečně (vzhledem k množství dostupných informací k historii Kopánky) shrnuje a hodnotí její vývoj v proměnách času. Text je doplněn o citace z tištěných i elektronických zdrojů, v menší míře jsou popisované skutečnosti doloženy také výpověďmi respondentů – pamětníků.

Druhá kapitola Martiny Bocánové je zasvěcena sociálním problémům a způsobům, které přispívaly k jejich řešení. Vzhledem ke vzdálenější poloze od centra města představovala Kopánka v minulosti de facto samostatnou čtvrť, kde dlouho nefungovala jakákoli základní občanská vybavenost, a to včetně kostela či alespoň modlitebny. Kopánka byla známá pro svoji katastrofální životní úroveň, kdy se lidé tísnili ve vyřazených vlakových vagoněch či chatrčích z nepálených cihel a zbytkových plechů. Bocánová opakovaně poukazuje na tragické podmínky, v nichž se pokoušeli přežívat dospělí a vyrůstali zde podvyživené děti, přičemž v této souvislosti zmiňuje aktivity trnavských dobročinných spolků. Jak je však z textu patrné, zásadní změnu přinesl až příchod Salesiánů, kteří v Kopánce vybudovali ve 40. letech 20. století kostel a oratorium a začali se systematicky věnovat práci s mládeží. Dále autorka popisuje významný moment v historii Kopánky, kterým bylo přistěhování rodin z Oravy. V této kapitole jsou v mnohem větší míře využity informace od respondentů, které text zajímavým způsobem oživují. Domnívám se však, že zejména úvodní část kapitoly, věnovaná charakteristice trnavské spolkové činnosti, mohla být o něco zkrácena, a to vzhledem k tomu, že z ní není patrné bezprostřední napojení na problematiku řešení sociálních problémů v předmětné čtvrti.

Závěrečná stat' Martina Priečka sumarizuje pohled na sídelně-urbanistickou transformaci Kopánky. Autor načrtává stavební vývoj čtvrti, analyzuje a zasazuje do širšího kontextu dobové katastrální mapy a charakterizuje proměny lokality v druhé polovině 20. století, kdy zde vzniklo rozsáhlé sídliště. Zejména znalci Kopánky jistě ocení tabulku s názvy ulic, kde je přehledně zachycen vývoj jednotlivých uličních jmen v čase. Textu naopak neprospívá, že autor (s. 117 a 120) cituje vybrané fragmenty stejných výpovědí informátorů, které využívá v předešlé kapitole i M. Bocánová.

Z pohledu čtenáře odborníka i laika do jisté míry narušuje plynulost textu knihy jeho určitá vnitřní nesoudržnost a nižší míra koherence. Jistě by bylo možné vypustit opakování informace o tom, z jakého důvodu se Kopánce říkávalo Execír, a nebo zvážit celkové uspořádání kapitol i podkapitol (oddíl o urbanistickém vývoji čtvrti by klidně mohl být úvodním textem knihy). Navzdory těmto výtkám však monografie o Kopánce, také díky množství fotografií, představuje přínosný střípek do mozaiky trnavské městské historie a najde svoje místo v knihovnách těch obyvatel Trnavy, kteří se zajímají o dějiny svého města. Je pěkným příspěvkem k dosud zcela opomíjenému tématu trnavské regionální historie, a sice vyloučené lokalitě, která se však svým charakterem hluboce zapasala do mentální i skutečné mapy Trnavy. Osobně považuji za nejzajímavější

MEMO 2018/2

momenty knihy pasáže odkazující na tíživé životní podmínky obyvatel čtvrti, které jsou dokumentovány pomocí výpovědí pamětníků i zpráv z místního dobového tisku. V tomto ohledu by kniha mohla posloužit také jako materiál pro komparaci s podobnými lokalitami v jiných městech či regionech v daném období.

**GÁLIS, Radek. *Černí baroni od Černé věže, České Budějovice: Měsíc ve dne, 2017, 271 s.*
ISBN 978-80-906469-7-1.**

Radek Švec

V prosinci roku 2017 vyšla kniha s názvem *Černí baroni od Černé věže*, jejímž autorem je novinář a publicista Radek Gális. Kniha se zabývá osudy členů pomocných technických praporů, tedy lidí, kteří se svými postoji a životním počináním stali nepohodlnými tehdejšímu komunistickému režimu a které v důsledku toho čekal místo standardních vojenských povinností pobyt v pracovních táborech, kde je kromě vyčerpávající práce čekalo i ponižování, resp. pošlapávání jejich lidské důstojnosti.

Po krátkém úvodu, jehož autorem je historik PhDr. Petr Blažek, Ph.D. a který ve stručnosti vysvětluje základní problematiku pomocných technických praporů, následuje třináct rozhovorů s bývalými příslušníky těchto útvarů Československé lidové armády (které v letech 1950-1954 sloužily pro internaci a převýchovu tzv. politicky nespolehlivých osob, podléhajících tehdejšímu brannému zákonu) pocházejícími z Českobudějovicka. O svém působení u pomocných technických praporů a následném nelehkém údělu po propuštění do civilu na stránkách knihy postupně vyprávějí Stanislav Češka, JUDr. Jan Decker, Petr Frank, Mons. Václav Kulhánek, Ing. Julius Lukeš, Jiří Pešek, Miroslav Petrášek, P. Hugo Josef Pitel, Bohumil Šabatka, Karel Šulčík, RNDr. Václav Šulista, František Walisch a Jiří Werner. Kniha je dále doplněna medailonem Mgr. Ivana Mánka, se kterým už autor nestihl rozhovor uskutečnit.

V jednotlivých rozhovorech pamětníci vzpomínají na své dětství, mládí a období před nástupem k pomocným technickým praporům. Vysvětlují rovněž důvody, proč byli k těmto útvarům (roztrošeným po celém tehdejším Československu) přiřazeni. Ve vzpomínkách se vracejí k těžkým, ale i úsměvným okamžikům svého působení u PTP. Vyprávějí o svém návratu do civilu a následném životě v područí komunistického režimu, kdy byli často sledováni státní bezpečností a nemohli sehnat odpovídající pracovní uplatnění. Často se zmiňují rovněž o tom, že jejich děti nemohly kvůli minulosti svých otců studovat na středních či

vysokých školách. V neposlední řadě vzpomínají i na období po listopadu 1989 a svoji následnou rehabilitaci v demokratickém státě.

Rozhovory jsou doplněny také autentickými dobovými fotografiemi, které výstižně zachycují atmosféru pomocných technických praporů a dané doby. Zajímavý je také fakt, že se Radek Gális při rozhovorech s pamětníky uchyluje i k hodně osobním otázkám, které se týkají jejich názorů na aktuální politické události či jejich vztah k víře a náboženství. Zajímá se také o jejich názor na humoristický román Miroslava Švandrlíka Černí baroni a stejnojmenný film natočený podle této knihy, který často zkreslil a „pokřivil“ pohled dnešní generace na příslušníky pomocných technických praporů.

Kniha Černí baroni od Černé věže je podle autora určena zejména lidem, kteří se o problematiku pomocných technických praporů budou v budoucnu zajímat, ale „pétépáci“ už tady nebudou. V tomto ohledu s ním lze jen souhlasit. Publikace je o to cennější, že vyšla v době, kdy Svaz PTP v roce 2017 ukončil po třech desetiletích svou činnost z důvodu vysokého věku a zdravotního stavu svých členů. Je nutné si uvědomit, že všem pamětníkům, kteří pomocnými technickými prapory prošli, je dnes kolem devadesáti let a velké množství z nich již tento svět opustilo. My všichni, kteří se problematikou pomocných technických praporů zabýváme, nemáme na zaznamenání životních osudů zbylých členů těchto útvarů bohužel již mnoho času. Radkovi Gálisovi se povedlo zaznamenat autentické příběhy třinácti mužů, které komunistický režim pod záminkou vojenské služby izoloval v nelehkých podmínkách pracovních táborů a které proti jejich vůli a nepřiměřeně dlouho nutil k těžké práci spojené s pokusem o násilnou ideologickou převýchovu. Někteří z nich se však již bohužel vydání této knihy nedožili. Jsem přesvědčen, že zmapování jejich životních osudů neztratí svoji hodnotu a stane se pramenem přístupným další badatelům, který přispěje k tomu, aby výzkum pomocných technických praporů mohl pokračovat v budoucnu i nadále.

ZPRÁVY / CHRONICLE

Zveme vás...

Vyhlášení V. ročníku historické soutěže pro základní školy Plzeňského kraje pořádané střediskem SOHI 2018/2019

Marie Fritzová

SOHI (Society of Oral History) při Katedře historie Fakulty pedagogické v Plzni vyhláší V. ročník historické soutěže pro základní školy Plzeňského kraje 2018/19 ve dvou kategoriích. Cílem této soutěže je podpořit zájem našich žáků a studentů o nedávnou minulost našeho kraje prostřednictvím metody narativní/orální historie, dále pak prohloubení pozitivních mezigeneračních vztahů. Cílem této soutěže je také podporovat tvořivost a samostatnost žáka/studenta.

Soutěž je vyhlášena pro: I. kategorii: 6. – 7. třída ZŠ, prima-sekunda pro osmiletá gymnázia a II. kategorii: 8. – 9. třída ZŠ, tercie-kvarta pro osmiletá gymnázia.

Zadání pro obě kategorie: Filmový a knižní hrdinové mých rodičů a prarodičů aneb „Chtěl jsem být jako...“.

Zeptejte se svých rodičů a prarodičů, jaké příběhy a pohádky je zajímaly, když byli ve vašem věku. Jaké měli oblíbené knižní a filmové hrdiny. Zamyslete se nad tím, jaké příběhy a pohádky zajímají vás a jak a v čem se současné příběhy a pohádky liší od těch dřívějších. Napište zamyšlení nad tímto tématem. Svoje vyprávění doplňte úvahou o morálních vlastnostech hrdinů současných i těch minulých.

Samotná práce nesmí rozsahem překročit 2 strany A4 (velikost písma 12, jednoduché řádkování). Zeptejte se minimálně dvou pamětníků, z každé generace jednoho – např. maminky a babičky, tatínka a dědečka...

Uzávěrka soutěže:

Príspevky pošlite do **30. 4. 2019** na email: **soutezsohi2019@gmail.com**.

SOHI (Society of Oral History) při Katedře historie Fakulty pedagogické v Plzni vyhlašuje již V. ročník historické soutěže pro základní školy Plzeňského kraje 2018/19 ve dvou kategoriích.

Zadání pro obě kategorie:

Hrdinové mých rodičů a prarodičů aneb „Chtěl jsem být jako...“.

Zeptejte se svých rodičů a prarodičů, jaké příběhy a pohádky je zajímaly, když byli ve vašem věku. Jaké měli oblíbené knižní, filmové nebo jiné hrdiny. Zamyslete se, jaké příběhy a pohádky zajímají vás a jak a v čem se současné příběhy a pohádky liší od těch dřívějších. Napište zamýšleni na tomto tématu. Svoje vyprávění doplňte úvahou o morálních vlastnostech hrdinů současných i těch minulých.

Kategorie:

Soutěž je vyhlášena pro:

I. kategorie:

6. – 7. třída ZŠ, prima-sekunda pro osmiletá gymnázia

II. kategorie:

8. – 9. třída ZŠ, tercie-kvarta pro osmiletá gymnázia

Pokyny:

Samotná práce nesmí rozsahem překročit 2 strany A4 (velikost písma 12, jednoduché řádkování).

Zašlete se minimálně dvou pamětníků, z každé generace jednoho – např. maminky a babičky, tatínka a dědečka.

Uzávěrka soutěže:

Příspěvky pošlete do **30. 4. 2019**

na email: soutezsohi2019@gmail.com.

Slavnostní vyhlášení vítězných příspěvků a předání hodnotných cen proběhne v prvním červnovém týdnu 2019 v prostorách Katedry historie ZČU. Přesný termín bude upřesněn.

Plzeň: foto: ZUŠ Sebečlasy, v rámci spolupráce se SOHI, Plzeň

Soutěž je podporovaná statutárním městem Plzeň.
Hlavní sponzoři jsou:
CK Avetour a CK Andros a Karol Heřtáček,
Techniana Science Center, Grafické Studio Ška,
Skladatka outdoorová prodejna Leman sport,

VI. mezinárodní konferenci České asociace orální historie v Olomouci

Jiří Hlaváček

Česká asociace orální historie ve spolupráci s Katedrou historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a Archivem Univerzity Palackého v Olomouci vás zve na VI. mezinárodní konferenci České asociace orální historie s názvem: **Od demokratizace k demokracii: Orální historie ve výzkumu soudobých dějin.**

Konference se uskuteční ve dnech **6.–7. února 2019** v budově Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Přijímáme příspěvky z těchto tematických oblastí:

- etické a právní aspekty orálně-historického výzkumu
- teorie a metodologie orální historie
- významné dějinné mezníky 1948, 1968, 1969 a 1989 z perspektivy orální historie
- možnosti využití orální historie ve výuce a popularizaci historie
- orální historie, média a moderní technologie v digitálním věku
- orální historie jako prostředek demokratizace dějin

Vítáme interdisciplinárně laděné příspěvky s teoretickou, metodologickou, etickou, legislativní či praktickou tematikou, obdobně jako výstupy z právě probíhajících či již ukončených studentských výzkumů a projektů. **Anotace svých příspěvků** zasílejte do **16. prosince 2018** prostřednictvím on-line přihlášky: <https://bit.ly/2DS148G>.

Konferenční poplatek: 300 Kč (20 €); 200 Kč pro členy COHA

Organizátoři konference si vyhrazují právo na výběr příspěvků. Rozhodnutí o přijetí příspěvků a podrobnější informace k průběhu konference budou účastníkům zaslány na začátku ledna 2018. Vybrané příspěvky budou publikovány v recenzovaném periodiku.

Případné dotazy směřujte na info@coha.cz.

STALO SE...

XVII. setkání historiků a příznivců orální historie na hradě Sovinci: Nové přístupy v orální historii

Lenka Krátká

Již sedmnáct let nabízí měsíc červen kromě mnoha jiných lákadel – pro mnohé především konec školního roku – zajímavou příležitost setkání pro každého, kdo má rád orální historii. Letošní rok v tomto ohledu nebyl výjimkou. XVII. setkání historiků, historiček a příznivců orální historie na hradě Sovinci ve dnech 7. až 9. června 2018 bylo příjemným vytržením z každodenního shonu, a ještě příjemnějším pracovním a diskusním setkáním nad tematicky rozrůzněnými projekty, jež však měly jednoho společného jmenovatele, a tím je orální historie.

Průřezovým tématem tohoto workshopu se staly „nové přístupy v orální historii“ reflektované (nejen) na příkladu longitudinálního výzkumu studentské generace roku 1989. Hlavní řešitelé a členové i členky projektového týmu v rámci pracovních bloků prezentovali specifika tohoto výzkumu, ale zapojili se také jako moderátoři či diskutanti jednotlivých tematických sekcí. Ty byly věnovány například problémům sdílené autority, orálněhistorickému výzkumu v rodinném prostředí či výzkumu školství a pedagogiky prostřednictvím orální historie. Mezi témata se dostala i každodennost, nejrůznější hudební žánry (folk, hardrock, punk) či fanziny. Velké množství příspěvků bylo věnováno metodologickým otázkám, reflektována byla regionální témata.

Svého druhu překvapením byl pro všechny zúčastněné moment, kdy se k diskusím připojil jeden z narátorů: pozvání mezi badatele a badatelky přijal Milan Štainer, jenž poskytl rozhovor pro projekt „Sto studentských revolucí“ před dvaceti lety a opětovně v březnu 2017 v rámci návazného projektu *Studentská generace roku 1989 v časosběrné perspektivě. Životopisná interview po dvaceti letech* (GA ČR 14167S). V auditoriu byl navíc i Dr. Pavel Urbášek, který realizoval první rozhovor s Milanem Štainerem v srpnu 1997, a profesor Miroslav Vaněk, jenž roli tazatele po dvaceti letech převzal. Diskuse o průběhu nahrávání, osobní reflexe tazatelů i narátora, úvahy nad metodologií orální historie, longitudinálních výzkumů obecně, ale i hlubšími otázkami smyslu bádání v historii se staly velmi obohacující součástí celého letošního setkání.

Vzhledem k aktuálnosti tématu byla v rámci některých příspěvků reflektována také problematika GDPR, tedy Obecného nařízení o ochraně osobních údajů Evropského parlamentu a Rady, které od 25. května 2018 nahradilo zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Těžko si lze představit „osobnější“ údaj, než otevřené vyprávění v rámci orálněhistorického rozhovoru, takže zájem o dané téma byl pochopitelný. Stejně jako v jiných případech, i v souvislosti s GDPR Česká asociace orální historie podnikla včas potřebné kroky, takže její zástupci a zástupkyně mohli v rámci pracovních diskusí zodpovědět dotazy, nabídnout řešení případných problémů a poskytnout vzor aktualizovaného dokumentu informovaného souhlasu.

I v letošním roce si setkání příznivců a příznivkyň orální historie na hradě Sovinci našlo své zájemce z řad zahraničních hostů, již tradičně ze Slovenska, které je nám svou historií samozřejmě velmi blízké, ale například také z Univerzity de Luxembourg. Nezbyvá než se těšit na setkání příští, osmnácté, kdy sovinecký workshop dosáhne pomyslné dospělosti.

Momentka z úvodního panelu v pátek odpoledne, prezentují Jiří Zounek (Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity) a Michal Šimáně (Mendelova univerzita v Brně)

Foto: archiv autorky

Sobotní blok se odehrával na parkánu hradu; v záběru diskutant dopoledního bloku Přemysl Houda (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy), v pozadí u stolu Miroslav Vaněk, Pavel Urbášek, Pavel Mücke.
Foto: archiv autorky

Dva životy, dvě kultury, dvě země

Jana Poláková

V rámci připomenutí „osmičkových“ výročí jsou dnes nejčastěji zmiňovány obecně známé historické skutečnosti. Vedle nich se však v těchto letech staly události, které ovlivnily podobně život české společnosti, nicméně povědomí o nich je v podstatě marginální. Před sedmdesáti lety, přesně 23. 4. 1948, přijalo tehdejší Československo v jihomoravském Mikulově první vlakový transport necelých osmi set dětí z Řecka. Pocházely ze severních horských oblastí zasažených občanskou válkou mezi zastánci monarchistické (západními zeměmi podporované) a levicové politické orientace. Po první skupině přijelo během dvou let ještě šest dalších podobných. V následujícím roce pak přicházeli také dospělí, kteří patřili v maximální míře k sympatizantům poražené levice.

Hlavním organizátorem pomoci utečencům byla Československo-řecká společnost, jejíž agendu o několik let později převzal Československý červený kříž. Pobyt Řeků v Československu byl zpočátku chápán oběma zúčastněnými stranami jako přechodný, ani jedna proto prvoplánově neusilovala o jejich začlenění do české majoritní společnosti. Ke konci řecké občanské války bylo zjevné, že nepůjde o dočasnou záležitost. V průběhu 50. let 20. století byla vedle politických záležitostí řešena zaměstnanost uprchlíků, jejich bytová situace, docházelo ke slučování rodin a důraz byl kladen také na vzdělávání dětí i dospělých. K místům s největší koncentrací Řeků patřily pohraniční oblasti a města s potřebou pracovních sil v průmyslu, hlavně severní Morava.

Ačkoliv přístup státu k řeckým uprchlíkům byl vstřícný, nebyli během existence komunistického Československa nikdy považováni za národnostní menšinu. Důvodem bylo mimo jiné jejich setrvání u řecké státní příslušnosti. Většina exulantů využila po politickém převratu v Řecku v 70. letech 20. století a udělení amnestie účastníkům občanské války možnost návratu do rodné země. Zhruba tři až čtyři tisíce z nich zde přesto zakořenily natrvalo a položily základy dnešní řecké národnostní menšiny. V posledním sčítání lidu v roce 2011 se k ní přihlásilo 2043 občanů ČR. Ke konci roku 2017 u nás společně s nimi žilo na základě povolení k přechodnému nebo trvalému pobytu téměř 1500 řeckých státních příslušníků. Podle kvalifikovaných odhadů žije na našem území až 7000 osob považujících se za Řeky.

Příchod Řeků na české území a jejich život zde byl hlavním tématem výzkumu, na jehož provedení se podílel Etnografický ústav Moravského zem-

ského muzea a Nadační fond Hellenika se sídlem v Brně. V období od června do listopadu 2017 bylo pořízeno 19 rozhovorů o celkové délce 17 hodin, zaznamenaných na zvukovou a obrazovou stopu. S ohledem na věk respondenta obsahovaly mimo jiné osobní nebo zprostředkovaný popis příchodu první (dospělí) a tzv. jedenapůlté (děti narozené mimo naše území) generace Řeků do tehdejšího Československa. Výběr respondentů směřoval ke zmapování až tří generací několika řeckých rodin žijících v Praze, Severomoravském a Jihomoravském kraji. Za základní pracovní metodu byla zvolena oral history. Formou semistrukturovaného rozhovoru byl zaznamenán subjektivní postoj dotazovaného, doplněný následně o prameny osobní, odborné i archivní povahy. Hlavní postup vyprávění se držel chronologického principu.

Všechny typy získaných podkladů a informací byly zpracovány do dvou stejnojmenných výstupů – filmu a výstavy „Dva životy, dvě kultury, dvě země. Řekové na českém území od 2. poloviny 20. století do současnosti“. Šestadvacetiminutový film obsahuje vedle výpovědí respondentů pořízených během výzkumu také úryvky z dobových filmů, články z dobového tisku, písemný i obrazový archivní materiál. Panelová výstava pak představuje téma o něco podrobněji. Vedle již zmíněných pramenů jsou v ní citované také výroky nebo písemné vzpomínky pamětníků. Návštěvník získá informace o pozadí příchodu řeckých obyvatel, jejich průběhu, o soužití s místní společností, udržování kulturních tradic i o návratu do původní vlasti nebo důvodech setrvání zde. Může se zároveň dozvědět o méně známých faktech, jako např. osudy malé skupiny členů tzv. monarchofašistické armády. Díky dlouhodobé badatelské činnosti pracovníce Moravského zemského muzea budou představeny některé dosud neznámé či nepublikované materiály.

Výstava proběhla 9. – 30. 11. 2018 v Brně, v budově Krajského úřadu Jihomoravského kraje. Po ukončení je společně s doprovodným filmem možné její zapůjčení ke kulturním a vzdělávacím účelům. Autoři výstavy nabízí také možnost přednášky na dohodnuté téma. Projekt kooperace odborného pracoviště se zájmovou organizací bude pokračovat i do budoucna. V plánu je vznik publikace obsahující přepisy pořízených rozhovorů v doprovodu odborného komentáře. Jedná se o výjimečnou spolupráci, jejíž výsledek je určen široké veřejnosti. Jeho cílem je seznámení se skupinou osob, která se za sedmdesát let stala běžnou součástí naší společnosti, ale přesto si stále udržuje některá kulturní specifika. Její přítomnost si mnozí ani neuvědomují, ale po chvílce zamyšlení jistě potvrdí pravdivost slov jedné z iniciátorů a koordinátorů projektu: „Každý má svého Řeka. S někým chodil do školy, nebo bydlel na ulici, nebo podobně. Každý si na někoho vzpomene. A když nemá svého Řeka, tak je to člověk vzdělaný, který si uvědomí odkaz řecké kultury a filozofie.“

© Moravské zemské muzeum, Brno

Pokyny pro autory

Časopis MEMO (Časopis nejen pro orální historii) se zaměřuje zejména na výzkum historie metodou orální historie a aplikace této metody do vyučování dějepisu na základních a středních školách, ale i na výzkum soudobých dějin dalšími historickými, antropologickými či sociologickými metodami. Žádaná jsou témata dějiny totalitních režimů, dějiny druhé světové války v paměti lidí, dějiny každodennosti ve 20. století, problémy menšin, regionální dějiny, dějiny dějepisectví, biografie, ale také novodobá ústní tradice a novodobý folklór ve výzkumu dějin. MEMO je velmi vstřícný a otevřený časopis, vítáme i další související témata, výzkum i aplikace týkající se soudobé historie, výzkumu v archivech apod.

Formální požadavky na text:

Články by měly být předloženy v elektronické podobě, v aplikaci Microsoft Word, e-mailem na adresu: mmaja.fritzova@gmail.com, moravkov@khi.zcu.cz. Prosím, použijte pouze základní styl (typ a velikost písma Times New Roman 12, jednoduché řádkování). Poznámky a odkazy uvádějte pod čarou na příslušné stránce, ne v textu, ne za článkem. Měly by být průběžně očíslovány v celém článku.

První citaci uvádějte v plném rozsahu: SMITH, Robert. Historie mléčných výrobků. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010, s. 22. Všechny následující odkazy by měly být uvedeny ve zkrácené formě: SMITH, Robert. Historie mléčných výrobků, s. 22. Použití latinského slova *ibid* nebo českého *tamtéž*, nebo zkratk jako *Loc. cit.*, *Op. cit.* apod. není povoleno. Je nutné přiložit abecední seznam plně citovaných zdrojů a literatury na konci článku.

Několik příkladů plných citací (téměř všechny uvedené citace jsou fiktivní):

Citace knihy: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca: Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

Citace kapitoly v knize nebo příspěvku ve sborníku: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen: Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9, s. 23 - 42.

Citace článku v časopisu: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, s. 37 - 55.

Citace z deního tisku: KOZA, Jan. První máj, *Plzeňský deník*, 12. března 2006, s. 5.

Citace rozhovoru s pamětníkem: Rozhovor Naděždy MORÁVKOVÉ (odborná asistentka Západočeské univerzity v Plzni) s Kolomanem Gajanem (emeritní profesor Karlovy univerzity v Praze), dne 8. 8. 2010 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v archivu SOHI Plzeň, Veleslavínova 42.

Archivní zdroje: Národní archiv Praha. Fond Osobní pozůstalosti. Fol. Josef Macek. *Korespondence 1970 - 1975*. Inv. č. OP 654.

Citace internetového zdroje: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Dostupné z URL: < <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [Cit. 2010-09-12].

Přílohy: Obrázky, fotografie, nákresy, tabulky, grafy, grafika, mapy, atd. musí být očíslovány a odkázány poznámkami pod čarou a umístěny za textem se správným číslem a popiskem. Zdroj musí být uveden.

Další pokyny: Rozsah studií je omezen na max. 30 stran (54.000 znaků včetně poznámek pod čarou a mezer). Rozsah recenze: max. 1-2 strany. Každý článek by měl mít: název (česky i anglicky), abstrakt (česky i anglicky, max. 10 řádků), klíčová slova (česky i anglicky, v počtu od 3 do 8), informace o autorovi (jméno a příjmení, rok narození, pozice a zaměstnavatel nebo škola, oblast výzkumu, e-mailovou adresu). Články publikované v časopisu MEMO procházejí nezávislým recenzním řízením a musí být schváleny redakční radou. Editoři děkují příspěvatelům za to, že pokud možno respektují výše uvedená doporučení.

Notes for Contributors

MEMO magazine focuses especially on the history of research using oral history and its application in teaching history. Preferred are the themes of modern history, especially history of totalitarian regimes, the history of the Second World War in memory of people, the history of everyday life in the 20th century, problems of minorities, regional history, history of historiography, biographies, also the modern oral tradition and folklore in the modern history of research. MEMO is a very open and obliging journal, we welcome any other related and interesting topics.

Format and Style: Articles should be submitted electronically, in Microsoft Word, by e-mail to the address mmaja.fritzova@gmail.com, moravkov@khi.zcu.cz. Please use the basic style only. Notes should be footnotes not endnotes. They should be numbered consecutively throughout the article. Citations of references should be made only in the notes and not in the text, first references should be given in full: SMITH, Robert. *History of Diary Products*. Pilsen: University of West Bohemia Press, 2010, pp. 22 - 23. All subsequent references should be given in abbreviated form: SMITH, Robert. *History of Diary Products*, pp. 30 - 32. It is necessary to attach a list of full references at the end of the article. The use of the latin word *ibid*, or abbreviation like *Loc.cit.*, *Op. cit.* etc. is not allowed.

Some Practical Examples for Full References (Almost all examples are fictive.):

The reference to a book: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca: Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

The reference to a chapter in a book or to a contribution in collection of papers: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen: Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9. 465 p.

The reference to an article in a journal: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, pp. 37 - 55.

The reference to an article in a newspaper: COETZEE, Paul. Namibia's liberation struggle, *Die Transvaler*, 12th March 2006, p. 5.

The interview reference: The interview of KOTZEL, Charles (lecture of Charles University in Prague) with BIBIKOVA, Leona (exlecture of University of West Bohemia in Pilsen, living in Pilsen), 22nd October 2008. The transcript is filed in the archives SOHI Pilsen, Veleslavinova 42.

The archives reference: Czech National Archives, Prague, fund: Inheritance, file: Josef Macek, document: Letters to Frantisek Graus 1970 - 1975, catalogue number: OP 456.

The reference to an internet source: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Available from URL: <<http://translate.google.cz/#cs|en|dokument>> [2010-09-12].

Illustrations: Pictures, photos, sketches, tables, diagrams, graphics, maps etc. Should be numbered consecutively with the footnotes and placed behind the text with correct number and labeled. The source must be given.

Further notes: Scope of article: max. 30 pages. Scope of review: max. 1-2 pages. Every article should have: Title, Abstract (maximum of 10 lines), Keywords (from 3 to 8), Information about Author (name and surname, year of birth, position and address of employer or school, field of research, e-mail address). Notification: The articles submitted to the MEMO must be editorially revised and approved. The editors would be grateful if contributors kept closely to journal's style and format conventions.

CALL FOR PARTNERS

SOHI - The Center for Oral History in Pilsen

The Center for Oral History SOHI was founded within the Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen in 2009. Workplace focuses mainly on creating a database of interviews with eyewitnesses - a database of oral sources to recent history. SOHI has ambitions to serve as a methodological base for oral history research and joint projects of regional institutions interested in method of oral history and its use in contemporary historiography and to collect and provide the experience of partner institutions in the field of oral history.

Some of SOHI partners:

The Czech Oral History Center COH within the Institute of Contemporary History AS CR, Department of Oral and Contemporary History (Faculty of Humanities, Charles University in Prague), The Czech Association of Oral History, IOHA, Baylor University Institute for Oral History, The Centre for Oral History and Cultural Heritage (University of Southern Mississippi), The Oral History Center (Department of History, University of Zululand, Kwadlangezwa, South Africa), Columbia University - Oral History Research Office and etc.

Some important tasks of SOHI:

collection of narratives of survivors, presentation of contemporary history in the memories of survivors, educational activities, publications, interviews, organization of experts meetings, research and publication of methodological and theoretical texts in the field of oral history, providing consultation and service to researchers and to everyone interested in oral history, monitoring teaching aspects of interviews with eyewitnesses in modern school history, organization workshops and methodological seminars for primary and secondary schools.

Some current SOHI projects:

Using Oral History in the History of Modern Historiography, Oral History at School, Everyday Life under Socialism, The Iron Curtain - Czechoslovak Border in 1948 - 1989, The History of SSM - Socialist Youth Union in Czechoslovakia, Eyewitnesses of the Holocaust, Memories of Totalitarian Prisoners, Czechoslovak Totalitarian Emigrants

MEMO 2018/2

The Center SOHI is open to the general cooperation with experts and the public and welcomes those interested in this method. Thank you for your interest in the partnership and contact us.

Contact:

The Center for Oral History SOHI, Department of History,
Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen,
Veleslavínova 42, Pilsen, Czech Republic (www.khi.zcu.cz)

Contact person: Nadezda Moravkova

Tel.: +420377636603

Fax: +420377636612

E-mail: sohi@khi.zcu.cz; moravkov@khi.zcu.cz; mmaja.fritzova@gmail.com

SOHi Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň

OBSAH / CONTENTS

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

- MEMO mezi vzpomínkovým osmičkovým rokem a výhledem do budoucna/MEMO
between the commemorative year of eights and a look into the future (*Tatána Součková*) 3

STUDIE / STUDIES

- Slava Ukrajini, herojam slava! Ukrajinská povstalecká armáda z pohledu ukrajinských
povstalců a obyvatel Rivnenské oblasti / Slava Ukrajini, heroyam slava! Ukrainian Insurgent Army
from View of Ukrainian Insurgents and Inhabitants of Rivne Area (*Luděk Jírka*) 5

- Reflexe nacistické propagandy na stránkách vybraných ženských časopisů – List paní a dívek,
Hvězda českých paní dívek, Eva / Reflection of Nazi propaganda on pages of selected
women's magazines – List paní a dívek, Hvězda českých paní a dívek, Eva (*Jitka Rašková*) 22

- Rok 1968 očima „obyčejných lidí“ / The year 1968 by the eyes of „ordinary people“
(*Marie Fritzová*) 39

- Odkazy pokrokových osobností naší minulosti: biografie jako předmět historického výzkumu / Legacy
of the progressive personalities of our past: biography as an object of the historiographical research
(*Václav Sixta*) 64

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

- Vzpomínky sokolů na události spojené se vznikem republiky v roce 1918 / Memories of the Sokols
on the events connected with the establishment of the republic in 1918 (*Dagmar Hudecová*) 88

- RECENZE / REVIEWS 97

- ZPRÁVY / CHRONICLE 109

- POKYNY PRO AUTORY / NOTES FOR CONTRIBUTORS 118

